

BYGD *och* NATUR

Årsbok

Nr 2 - 1950

UTGIVEN AV
SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD

Sigurd Örjangård

ANOR OCH MINNEN

Svenska släktgårdar genom sekler

»... de bönder, som här presenteras på sina genom århundraden nedärvda hemman, är inga tomtar, som ängsligt tassar omkring eventuella arvklenoder eller bor i något sorts gårdsmuseum. Nej, det är moderna, framtidssträvande människor, representanter för sin bygds jordbruk av i dag, folk, som inte varit rädda för de radikala rationaliseringar, som nutiden med sina svårlösta problem ofta tvingat till. Men det är också folk, som förstått att dra nytta av gångna generationers samlade och ärvda erfarenheter och ta vara på det bästa i stället för att förkasta allt gammalt som hopplöst omodernt.

Det är denna kombination av gammalt och nytt, som Sigurd Örjangård utan att direkt utsäga det, velat slå ett slag för såsom den ideala. Alla dessa släktgårdar över hela landet är, säger han, en nationell tillgång av sådant värde för jordbrukarfolket och i synnerhet dess ungdom, att det är all anledning att hugfästa minnet av dem i ett bokverk.

Uppdraget att utarbeta detta anförtröddes efter JUF:s senaste riksomfattande släktgårdsinventering 1943 åt Sigurd Örjangård, som verkligen löst uppgiften på ett både elegant och underhållande sätt. Varje skildring inleds med en översikt, som i stora drag ger landskapsmiljön och den kulturhistoriska bakgrunden till gårdens och släktens liv. Detta är ett lyckat grepp på ämnet, som inte bara ger läsaren en hel del kunskapsstoff av mer allmänt intresse utan också skänker släktkrönikorna färg och liv, då de skickligt passas in i det större sammanhanget. Härtill bidrar också de många och väl valda bilderna, som naturligt och osökt ansluter sig till texten.

Boken avslutas med en landskapsvis ordnad släktgårdsförteckning.»

Arne Modén i MT.

En praktfull presentbok

Hft. 20: —. Inb. 25: —.

LT:s FÖRLAG

Författarna äro ensamma ansvariga för artiklarnas innehåll.

BYGD och NATUR

Häfte 2, 1950

Utgiven av SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD

BYGD OCH NATUR *Tidskrift för hembygdsvård*

Utgiven av Samfundet för Hembygdsvård · Utgör 31:a årg. av Tidskrift för hembygdsvård · Nr · 2 1950.

Redaktör och ansvarig utgivare: Fil. dr JOHN NIHLÉN · Red.-sekr.: NILS NIHLÉN

Redaktion: Mästersamuelsgatan 3, Stockholm, Telefon 119444.

Prenumerationspris: Kr. 7:— pr år. Medlemmar erhålla Bygd och Natur gratis.

Klichéer från Grafiska A.-B. Hofving & Myrberg.

NORDISK ROTOGRAVYR, STOCKHOLM 1950.

VEM ÄGER LANDSKAPET?

av Gunnar Edmann

Med höstromanen »Skandalen» nådde författaren Gunnar Edman ett verkligt genombrott hos kritikerna. I första hand är hans konst religiös problemdiktning. Men där finns också plats för en fin naturkänsla, som inte minst präglade innehållet i debutdiktsamlingen. I essäens form — den tredje litteraturgren han med framgång prövat — ställer han nu den väsentliga frågan: *vem äger landskapet?* Något av svaret lägger han in i ett citerat fransk diktardord: att se är att äga.

Det hände en gång att jag tillsammans med några intresserade besåg ett par salubjudna tomter på en ö i skärgården. Hela ön var i det närmaste styckad i småbitar, av vilka flera redan var bebyggda. En av spekulanterna beskyllde nu tomtägaren för att ha sålt en tomt som han sade sig ha haft uttrycklig förtursrätt till. Denna beskyllning gav upphov till ett häftigt ordskifte, och de kvarvarande tomternas värde nagelfors ur alla synvinklar. Priserna på dessa var också ganska pepprade, och jag fick det intrycket att man sökte överbjuda varandra.

Då detta ackorderande pågått en stund, inte utan irritation, vänder sig en ung man, som var med i sällskapet, till mig och säger med skalken i ögat: — Det var ett förfärligt köpslående om utsikt och gräsplättar. Men landskapet, gudskelov, kan de inte köpslå om. Det har vi alla samma rätt till.

Jag vet inte om det var en halvt omedveten omskrivning av Emersons kända ord om äganderätten till landskapet: »Miller äger det här fältet, Locke det där, och Manning skogsbukten därbakom. Men ingen av dem äger landskapet.» Hur som helst: den unge mannen hade på ett ögonblick fört upp hela ägandeproblemet på en annan nivå, en nivå med dubbelt perspektiv, så att säga. Vi kunde andas ut. Ja, vi kände oss rent av upprymda.

Varifrån kom då denna känsla av plötslig befrielse?

För min del hade jag under dispyten om tomtgränserna fallit i dystra funderingar över grannsämjans eviga gåta, till synes olösligare än livet självt — de många förtidiga gravarna för ett par kvadrat-

meters jords skull. Världen föreföll så liten, så enspårig, ett flackhetens helvete, för att tala med Martinsson.

Men vid den unge mannens ord var det som om jag fått mina ögon tillbaka — dessa levande prismor, dessa själens andningsorgan, genom vilka jag både andas in tingen och deras harmoniska grupperingar i rummet och sänder ut gestaltande impulser, så att världen åter kan göra skäl för sin grekiskt-mänskliga ursprungsbeteckning: *kosmos*.

Denna plötsliga upprymdhet kallade också fram för mitt minne en väggbitt därhemma — en liten vägg i min studiekammare för många år sen, fulltapetserad med tänkespråk och citat. »Ögat är den yppersta konstnären», stod där, »liksom ljuset är den ypperste målaren». »Perspektivet är den första graden av salighet.» »Konstnären betar sig som om kroppen vore ett bihang till ögat, blir helt och hållet synorgan.» »Sättet att se bör uppfattas i vidaste mening och kan innefatta sättet att vara, kunna, veta, vilja.» »För det uppmärksamma ögat har varje del av året min gudomliga skönhet och på samma fält varseblir det varje timma en tavla, som aldrig blivit sedd förut och som aldrig skall bli sedd mer.»

Idel lovprisningar av ögat alltså, som den förtroendefulle medlaren mellan människan och allt. Men det allra tänkvärdaste citatet, som gav det rätta ljuset åt de andra, var ett utdrag ur ett brev av Amiel, denne landskapsbetraktandets virtuös. I ett litet hjärtnipande nyårsbrev till sina kusiner anför han ett par rader ur en visa:

»Att se är att äga, kom låt oss springa.
Ty att se allt är att vinna allt.»

Och han tillägger: »Är det inte riktigt detta? Man har ingenting och man har allt; man behöver inga händer; ögat vidrör allt, man tar formerna och behåller dem. Att se är bättre än att äga.»

Att se är bättre än att äga — inte sant: det var mysteriet i denna erfarenhet, all estetisk erfarenhets hemlighet, som den unge mannen råkat röra vid med sina ord och som gav oss den lyckliga känslan av att andas ut.

Vi hade båda i detta ögonblick blivit medvetna om de *två* landskapen: det ena högst begränsat, införlivat genom tomträtt, fastebrev och köpeskilling. Det andra: omöjligt att köpa för pengar, tillgängligt för alla, obegränsat som stjärnhimlen. Eller som den amerikanske



Spekulanter på skärgårdstomter kan köpslå om utsikter och kvadratmeter, men landskapet kan de inte köpslå om — det har vi alla samma rätt till. — Vaddö. — SfH:s arkiv. Foto W. Pöppel.

tänkaren skriver: »en egendom som ingen äger utom den, som förmår sammanfatta delarna till ett helt». — »Men detta» — tillägger han — »är den bästa delen.»

Som ett smycke i ett etui ligger det inre, det poetiska, det av ögat besjälade landskapet infällt i det andra, i matnyttighetens och exploateringens mätbara arealer. Aldrig har en tomtjobbare lagt sin hand på detta landskap. För den invigde kan dess värde växlas i ständigt nya värden. Varje por vi fått att uppleva med kan här göra inteckningar, vilka aldrig berörs av några penningkonjunkturer. Vår lidelse för dess skönhet är så underligt lidelsefri, vårt begär efter det är en lycklig motsägelse: vi äger det som ägde vi det inte. Och denna vår

inre äganderätt bär vi på spetsen av ett skälmskt-ironiskt leende, som bevisar människoandens frihet och oberoende.

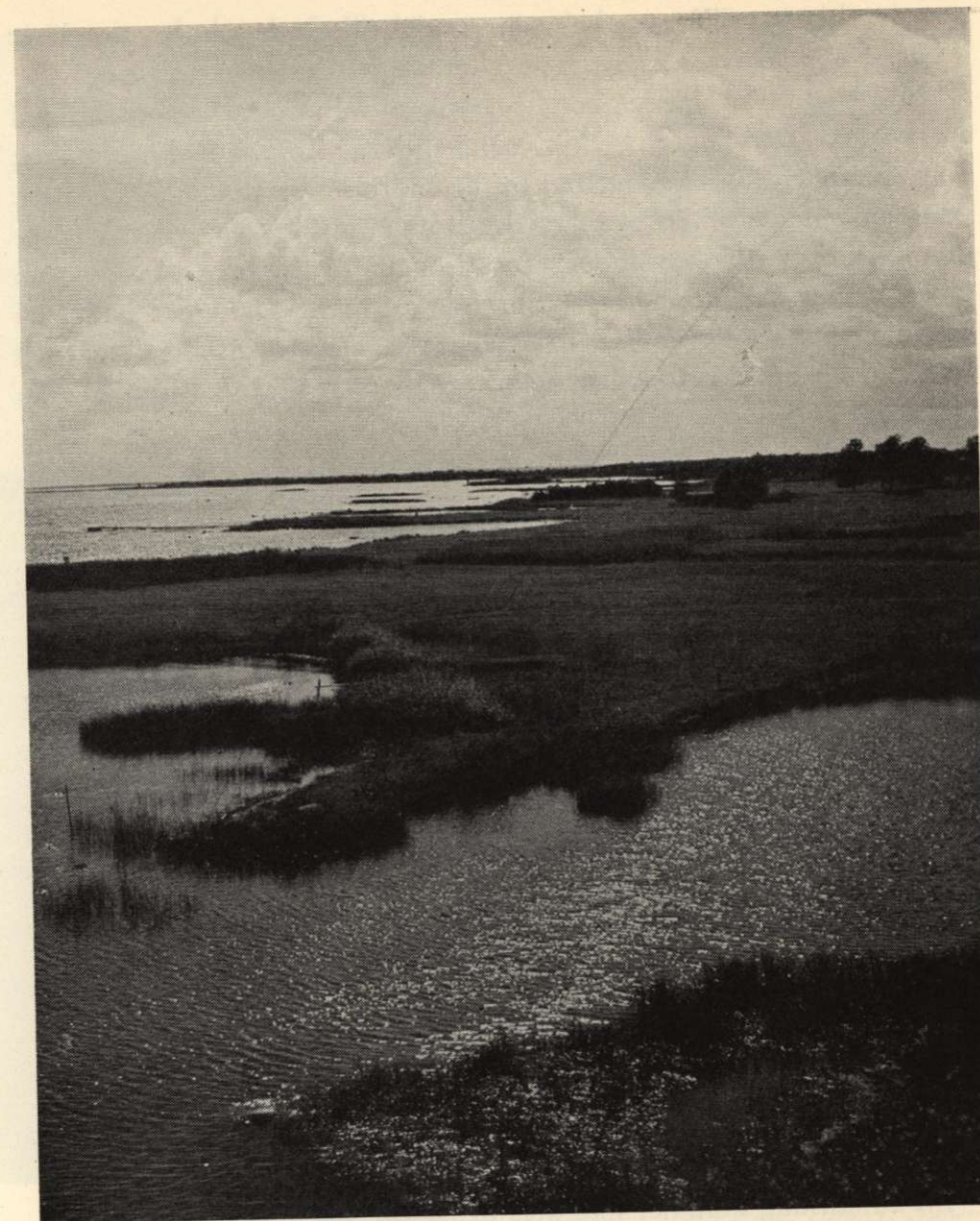
Men, säger man, är inte landskapet som estetiskt föremål på avskrivning i vår tid? Är inte både landskapsmåleri och landskapspoesi en smula föråldrade? — På sätt och vis. Inom målarkonsten började landskapet försvinna som en naturalistiskt igenkännbar verklighet redan i början av seklet, och denna konstens inriktning på den abstrakta färg- och formkompositionen har löpt jämsides med en utarmning av landskapet också som en del och en funktion av den sociala tillvaron.

Om man här först med landskap menar en organisk miljö för människan, en naturens konkreta inramning av hennes verksamhet, har landskapet nästan helt ersatts av teknikens abstrakta miljö, fabriken och storstadens onaturliga klimat. Rationaliseringen av livsvillkoren, produktion, levnadsvanor, förströelser har placerat människan i en geometriskt avsjälad existensform, utan omedelbar förbindelse med naturen.

Nu kan människan visserligen inte existera utan naturen och dess gåvor. Men den tekniska forskningen har liksom stoppat ner hela naturen i en destillationsapparat, och ut kommer den igen, renad ända till en abstraktion, oigenkännlig, gömd i smak- och luktlösa konstprodukter. Tekniken är dessutom internationell, utan behov av bestämda naturmiljöer. Från alla håll hämtar den sitt råmaterial och skapar ur detta sina anonyma alster, lika över hela världen. Människans tillvaro står helt under trycket av dessa teknikens inflytelser. Fast nationalismen alltjämt har sina politiska febrar, har människans dagliga miljö, hennes dagliga livsbetingelser fullkomligt internationaliserats.

Och detta är delvis orsaken till att hon förlorat landskapet, i den gamla betydelsen av livsrum, daglig kontakt, dagligt behov, ett stycke särpräglad genuint fosterland, intimt förknippat med den enskildes liv och arbete. Och denna förlust kan aldrig friluftsliv eller sommarsemester ersätta. Kanske är vi därmed på väg att förlora den bästa delen av vårt fosterland, den mest aromatiska delen av universum. Ty utan livets kontakt med naturen blir också människan själv till sist abstraktion.

Nu är det kanske så, att människan under den ensidighetens terror, som det moderna tekniska samhället utövar, också är på väg att förlora vissa själsförmögenheter, som tidigare berikade hennes liv. Vad



Från Kalmar sund. — SfH:s arkiv. Foto W. Pöppel.

förhållandet till landskapet beträffar, så kräver det inte bara ögon att se med, utan också en viss kontemplativ förmåga. »Landskapet är en passiv skapelse», säger Eliot. Det lånar sig — menar han — åt betraktaren och dennes känslor. Redan på den tiden, då landskapet på allvar upptäcktes av konsten, formulerade Amiel saken så, att

»ett landskap, vilket som helst, är ett själstillstånd, och den som läser i bägge häpnar över att återfinna likheten i detalj.»

Inte långt från där jag bor ligger på en ö i skärgården en gammal kyrkogård. Den ligger mycket vackert, i svag lutning ned mot havet, som sommartid glittrar mellan trädkronorna över de dödas vilorum. Men som en lång stålklinga skär den stora landsvägen av viken nedanför kyrkogården. Och under turistsäsongen far bilar och bussar som blixtar över den upphettat skimrande asfalten — ut mot badorten bortom vägkröken, ut mot semesterhavet. Den rofulla kyrkogården och den nervösa trafikleden — en egendomlig skärningslinje mellan livet och döden.

På denna kyrkogård träffade jag en sommar en gammal man. Han nära nog bodde där, och han hade väl sina skäl: så gott som hela sin familj hade han samlad under ett par gröna kullar. Han satt helst tyst på bänken och mediterade; men någon gång blev han meddelssam. Popplarna, de höga silverpopplarna som växte vid kyrkogårdsmuren, var annars hans bästa sällskap, sa han.

— De har så gott om tid, de där, se. Och en annan kan tala ut med dem. De vet också det mesta om ens liv vid det här laget. Åh, de sjunger så vackert, särskilt mot hösten, tycker inte herrn? De blev satta artonhundrasjuttifem, och jag är född sjuttifyra, så jag tycker ibland att vi är som jämgamla bröder, vi.

Jag frågar honom en dag, om han inte störs av all trafiken nere på vägen.

— Nej, svarar han, jag hör den liksom inte. Och det här (han menar havet, poppelsuset och solfallet mellan löven) kan de ändå inte ta ifrån mig. En kunde ju annars känna sig smått gramse på dem, när de kommer och liksom tar havet ifrån en, skrattar han med spjuvern i blicken. Ånej, de får gärna låna det. Det är ändå vi som äger det, vi som är hemma med det.

En annan dag kommer han åter in på sitt älsklingsämne:

— Ja, havet se, det är en bit av en själv. En skulle inte kunna leva utan det. Fast den som inte upplevt det, förstår det inte. Havet ja — det tänds en gnista i hans grå ögon — för mig uppenbarar det Skaparens storhet. Ja det gör det — det har liksom gått in i ögonen på en, så en kommer aldrig ifrån det. Skaparens storhet, se —

Den gamle mannen med sitt känsliga sinne för trädens och havets skönhet gjorde det tydligt för mig, att människan och landskapet för



Hedlandskap i östra Skåne. — SfH:s arkiv. Foto. J. Niblén.

en sorts dialog; förhållandet dem emellan är en växelverkan, ett fint lekbetonat eller dramatiskt utbyte av tankar och intryck. Visst är det sant, att naturen är en spegel, i vilken jag uppfattar reflexen av min känsla eller mina tankar — jag »talar ut» med den. Men ibland tar också landskapet initiativet. Plötsligt »uppenbarar» det något för mig, objektivt och utan min medverkan.

Hans Thoma, den tyske målaren, berättar på ett ställe: »Jag hade redan sett ute i naturen tusentals kor utan att vidare tänka därpå. Men en dag stod jag plötsligt inför ett sådant djur, då det låg och idisslade. En rysning av vördnad genomför mig inför Guds stora under, inför denna personifikation av det ofattbara animala livet. — Ur en sådan gripenhet (tilläger han) vilken vi endast sällan uppleva, måste de stora konstnärernas skapande ha framgått, eftersom deras verk kunna gripa oss så.»

Emerson gjorde också i det förut citerade ordet ett litet tillägg om samma sak; han skrev: »Det finns en egendom som ingen äger utom den som förmår sammanfatta delarna till ett helt, det är *diktaren*.

»Det är ändå vi som äger havet (så föll den gamle mannens ord) vi som är *hemma med det*.» Detta sätt att vara hemma, vara intim med ett landskap är redan det en konstnärlig ansats. Renodlaren av denna intimitet är diktaren, målaren. Han är den som i djupaste mening äger landskapet — att se är att äga, stod det i visan.

Men hur är nu rollfördelningen här mellan människa och landskap? Är landskapet helt passivt? Det bjuder väl snarare en smula motstånd — ungefär samma motstånd som prismet erbuder ljusstrålen. Det är i denna strålbrytning mellan människans subjektiva hängivelse och naturens objektiva värld som konsten uppstår och utvecklar sin överraskande färgskala. Och ett konstverks värde beror slutligen på lyckträffen, styrkan och finessen — avvägningsförhållandet — i mötet mellan dessa båda världar.

Här uppstår också frågan, hur långt konstnären endast spelar kameralinsens roll, och i vad mån han spelar diktartemperamentets självständiga roll av en förstärkare, av en som diktar in sig själv i landskapet, karakteriserar det, överdriver eller idealiserar. »Det är den ömma punkten». säger Goethe i sitt berömda samtal med Eckermann i anledning av Rubens lika berömda radering: »Landskapet med den dubbla skuggan». Och han fortsätter: »Det dubbla ljuset är onekligen våldsamt, och ni kan med fullt fog säga att det är mot naturen. Men om det är mot naturen, så vill jag tillägga att det är *högre* än naturen, jag påstår att det är ett djärvt grepp av en mästare, varigenom han genialt lägger i dagen att konsten icke alls är underkastad naturens nödvändighet utan följer sina egna lagar.» Tillämpad med måtta rymmer denna tes konstnärens speciella privilegium. Men driven in absurdum återfinner vi den i det moderna konstskapandet, som tycks vilja ha bort varje spår av naturefterbildning.



»En helt vanlig glänta mellan träden.» — Dalarna. SfH:s arkiv. Foto W. Pöppel.

I Gides lilla roman »Pastoralsymfonin» har den blinda Gertrud åhört en konsert, närmare bestämt Beethovens pastoralsymfoni. Musiken har haft en lyckliggörande verkan på henne. Attraherad av dess underbara tonvärld går hon under hemvägen »försänkt i extas». Till sist kommer den på en gång nödvändiga och riskabla frågan: »Är verkligen allt det ni ser *så* skönt som exempelvis i den där 'scen vid bäcken'?» Hon riktar frågan till sin beskyddare, pastorn. Han tvekar med svaret. Han måste tillstå för sig själv, att »symfonins ut-sägligt sköna harmonier skildrar världen icke som den var, men så-dan den borde vara, om det onda och synden inte fanns.»

Bäcken i musiken var skönare än bäcken i verkligheten. Konstnären hade inlagt ett nytt värde i den. Han inte bara skildrar den, programmatiskt som man säger, kopierar ett stycke landskap i toner. Han gör något mer, han gör något *för* mer av den: han lyfter upp den, projicierar den mot en mänsklig bakgrund, en bakgrund av idéförbindelser och andliga sammanhang. Han förser den, om man så vill, med »dubbelt ljus». Det är samma bäck, den porlande skogsbäcken — Beethoven skrev att han komponerade symfonin »i en vacker ensam dal i Heiligenstadt, och gulsparvar, näktergalar och gökar ha också lämnat sitt bidrag» — och ändå är det samtidigt något mer — »den eviga bäcken» skulle vi kunna säga med Platon; gripna av det udda och odefinierbara får vi nöja oss med ett sådant nödfallsbegrepp. Men det är i alla fall konstnären förunnat att med de rikaste medlen och de varaktigaste verkningarna ta landskapet i besittning, äga det, därför att han förlöser det: förlöser det inre landskapet ur det yttre.

En skärva av denna poetiska ägo äger vi alla. »Landskapet», sa den unge mannen, »har vi alla samma rätt till». Det köpes inte för pengar. »Att se allt är att vinna allt. Man har ingenting, och man har allt; man behöver inga händer, ögat vidrör allt, man tar formerna och behåller dem. Att se är bättre än att äga.» Man kan knappast läsa eller studera sig till detta ögats landskap, endast *leva* sig till det. Vi har överlåtit turistlandskap, tillrättalagda för kameraögat, för utsiktssvärmeri, solnedgångsstämningar osv. Men någonstans i detta resehandbokens paradlandskap ligger en knivsudd fosterland i väntan på att bli framdragen, karakteriserad och älskad av dig, av din hängivelse, din tacksamhet. Kanske bara en liten ängsbit, en tjärn i skogen, en havsvik eller en helt vanlig glänta mellan träden utanför ditt fönster. »Detta är den bästa delen.»

NÅGRA FUNDERINGAR OM LANDSKAPSVÅRD I ANSLUTNING TILL LINNÉ'S SKÅNSKA RESA

I huvudsak efter ett anförande vid Svaneholmstinget i juli 1949.

av Z. P. Westrup

Såsom torde vara allmänt bekant är Svaneholm en renässansborg i södra Skåne, vilken för några år sedan har blivit upplåten till museum eller kanske snarare som hembygdsgård i stor stil. Inrättningens styrelse är angelägen att Svaneholm icke skall för mycket få karaktären av ett museum med en anhopning av dyrbarheter, som man inte får röra, med en myckenhet låsta montrar, skyddsanordningar och förbud, utan förbli det i grund och botten inbjudande och trevliga hem, som borgen under århundraden har varit, med tanke på att även nutidens människor där skola få känna sig hemma. Därför består inventariet till övervägande del av föremål, som ha funnits i borgen under gångna tiders ägare, bl. a. den i vår historia kände jordbruksreformatorn Rutger Maclean i slutet av 1700-talet. Där bedrives också gästgiveri i sådan utsträckning, att personer från bygden exempelvis kunna dit inbjuda sina vänner för att fira bemärkelsedagar. Svaneholmstinget, som plägar gå av stapeln i juli månad, har redan blivit en fast tradition i denna del av provinsen, och om det också är kvällens förlustelser kring dansbanor m. m. som samla mest folk, brukar en ansevärd skara infinna sig redan på eftermiddagen för att åhöra anföranden, föredrag, kanske några musiknummer, för att åse folkdanser eller rent av något för tillfället uppsatt skådespel i gamla tiders stil och dräkter.

I den utomordentligt anslående miljön, med borgens tegelmurar på ena sidan, sjö och gammal bokskog på den andra, föll det sig för årets föredragshållare naturligt att inledningsvis uttala förvissningen, att flertalet av de närvarande vore medvetna om att höra hemma i ett av världens härligaste landskap.

Om vi också — fortsatte talaren — äro vana att i detta stycke lita på vårt eget omdöme, är det oss därför icke mindre kärt att höra även andra uttala sig beundrande om vår provins. Och i alla tider, alla länder, har väl ej funnits någon, som har varit en mera vittnes-gill iakttagare av naturen och samtidigt haft en mera öppen blick för ett lands för människan nyttiga tillgångar, än Carl von Linné, som för jämt 200 år sedan färdades genom denna bygd. I den beskrivning, som han efteråt gav ut om sin resa, ger han gång på gång på det mest oförbehållsamma sätt uttryck åt sin beundran för vårt Skåne. »Alltså är oförnekligan intet land i Sverige at förlikna emot Skåne», säger han på ett ställe sammanfattningsvis, »och intet i Europa, som det med rätta kan föresättas, då alla dess förmoner blifva väge emot hvarandra».

Hur såg nu det land ut, som för 200 år sedan utbreddes sig för Linnés tjusta ögon? Vi skola idag inte tänka på städerna utan hålla oss till landsbygden och närmast den landsbygd, som vi ha omkring oss här. Denna borgen var naturligtvis likadan som den står alltjämt, trädgården kanske delvis också. Ladugårdsbyggnaderna därborta voro säkert mycket mera anspråkslösa. Skogarna voro ej så välskötta som nu men upptogo en större del av arealen. Om det var något, som vi idag skulle i det stora hela känna igen, så var det nog i alla fall, här som annorstädes, det egentliga herrgårdslandskapet. Men när vi försöka att föreställa oss det övriga, måste vi först och främst komma ihåg, att detta var före Rutger Macleans tid — böndernas jord var oskiftad. Alla bondgårdarna — samtliga byggda efter ungefär samma mönster med fyra korsvirkeslängor omkring en sluten gård — lågo samlade i byar, och varje by var omgiven av byamännens gemensamma ägor, uppdelade endast i tre vidsträckta vångar, som brukades efter en mycket enkel cirkulationsplan: vintersäd, vårsäd, träda. Härtill kom en del obruten ängsmark och, särskilt uppåt Romeleåsen, stora allmänningar, gemensamma för flera byar. Det var sådan mark, som vi alltjämt kalla fälad.

För Linné tedde sig landskapet icke blott hänförande vackert utan också rikt och bördigt, hänförande förresten just därför att det var så frodigt. Nutidens skånske jordbrukare skulle antagligen ha funnit de då växande grödorna synnerligen anspråkslösa. Linné talar, naturligt nog, ideligen om den blomsterprakt, som lyste i den fagra sommarmånaden och som han beskriver med den för honom säregna föreningen av skönhetsglädje och vetenskaplig noggrannhet. Om man



Svaneholms renässansborg i södra Skåne utgör numera en hembygdsgård i stor stil. — STF:s arkiv. Foto V. Lundgren.

läser noga, tycker man sig emellertid ana, att en myckenhet av alla dessa blommor växte inte bara ute i ängarna eller på trädan — där kreaturen gingo i bet och som nog inte blev mycket körd med redskap — utan även helt enkelt i själva åkern, ofta kanske alldeles översvämmade den glesa och torftiga säden. Att de i stor utsträckning voro varken mer eller mindre än ogräs, hade nog den praktiska

Linné klart för sig, men pretentionerna i fråga om åkerns renhet voro ej så stora den gången.

Vidare — alltså om man jämför med som det är nu — fanns det i denna bygden en mycket rikare vegetation av spridda träd, buskar, snår och häckar, icke minst pilevallar — jag skall återkomma till den saken — och fälleden var till stor del fylld av allsköns »småkratt», förkrympta »purror» av bok och andra träd, som kreaturens betning hindrade att växa upp, hassel rosor, slån, björnbär och liknande, med här och där några höga träd, enstaka eller i grupper, rent av några urgamla ekar, som av någon anledning hade fått vara i fred för djur och människor.

Sjöar, mossar och vattendrag voro mera talrika och mera vattenrika, inga bäckar hade man fångat in i snörräta diken eller begravt i cementrör under marken. Men grundvattnet stod också högt, eftersom dräneringen var primitiv, och även den odlade jorden var vattensjuk. Därför trivdes många fuktighetsälskande kryp, bl. a. var Linné förtjust över de många klockgrodorna, som man nu aldrig hör men som då »bommade och sammanringde, så att det hördes över hela slätten», som han säger. Fåglar, som trivas i vattensjuk mark, förekommo i en helt annan mängd än nu. Storken, som idag håller på att alldeles överge oss, var den gången en helt vanlig fågel.

Jag tror, att även den mest praktiske och nyttoinställde moderne lantbrukare skulle ha erkänt, att detta landskap var underbart vackert och tjusande. Men icke ens de ibland oss, som högst skatta naturens skönhet, kunna önska det tillbaka. Vi ha under de gångna århundradenas strävan att avvinna jorden rikare grödor skapat ett delvis nytt landskap, och även när vi slå vakt om hembygdens natur, måste vi huvudsak utgå ifrån vad som är idag. Ett fält, som lyser gult av raps eller blått av lin, finna vi vackert, men om det är åker-senap och blåklint, som skänka färgerna, fyllas vi av olust, det kan nu inte hjälpas. En vattenyta tjusar gärna ögat, men knappast om den står över brodden i en odränerad åker.

Nej, jag är själv för min utkomst beroende av ett rationellt skött jordbruk, och när jag nu skall rikta till Er några maningar och varningar i hembygdsvårdens intresse, vet Ni att jag ej kommer med några världsfrämmande orimligheter. Låt oss då tänka över hur vi ha förvaltat det sköna land, som Linné för 200 år sedan fann vara det förnämsta i Sverige och på jorden. Vad beträffar det mesta som rör människans timliga välfärd kan ingen ge oss annat än de högsta



På Linnés tid lågo de skånska bondgårdarna — alla byggda med korsvirkeslängor omkring en sluten gård — samlade i byar.

vitsord. Naturens gåvor ha vi allt bättre tillvaratagit, industri och handel ha gått framåt på ett sätt, som Linné icke kunde ana, och främst av allt har jordbruket utvecklats till att ge ofantligt mycket rikare grödor och annan avkastning. Men ha vi under denna glädjande utveckling behandlat bygdens natur och våra fäders verk på ett sådant sätt, att vi kunna vara belåtna med oss själva och hoppas på våra efterkommandes gillande? Inför den frågan kunna vi nog långt ifrån känna oss helt frimodiga. Det skulle vara mycket att säga här om, men jag skall nu bara begagna tillfället för att beröra en sida av saken. I åtminstone ett avseende ha vi förfarit helt enkelt dåraktigt och äro i färd med att göra det onda ständigt värre, och det kan sägas även om man inte alls bryr sig om några skönhetsdrömmar utan bara tänker på det, som upptar vår dagliga gärning och strävan, nämligen jorden och grödan. Lyckligtvis är det inte för sent att bättra sig; det skall kanske överraska Er att höra, att jag i själva verket tänker på missförhållanden, som på somliga håll voro långt värre på Linnés tid.

När man läser Linnés resebeskrivning, kan man ej undgå att fästa sig vid hur ofta han talar om flygsand. Var gång han kommer i närheten av kusten, det må vara i öster, söder eller väster, och även inom ett stort område inne i provinsen, får man höra om åkrar, som hålla på att mer eller mindre fullständigt fördärvas av sanden. På något ställe redogör han vetenskapligt och i detalj för hur det går till när vinden först torkar ut och sedan för bort det översta, fruktbara jordlagret och blottar den sterila alven, som i stället höljes av den kringflygande sanden. Han talar om den ur människans synpunkt ödesdigert långa tid, som det tar för naturen att återställa myllan. Linné hade också klart för sig hur denna landsolycka hade uppkommit: Allteftersom odlingen framskred hade jordbrukarna huggit bort och rotat upp mer och mer av den stadigvarande vegetation — träd, buskar m. m. — som hejdade vinden och höll jorden still. Sedan hade saken ytterligare förvärrats genom att bönderna så småningom på många håll ej ens kunde finna material till stängsel utan började att för det ändamålet skära upp grästorv, som lades upp i vallar och efterlämnade bara fläckar, där jordflykten kunde riktigt ta vid.

På somliga ställen hade emellertid Linné gjort mera hoppingivande iakttagelser. Här och var, i östra Skåne exempelvis omkring Vittskövle, hade någon godsägare satt igång med planteringar av ett eller annat slag för att hejda jordflykten, och i en del av vårt eget län hade sådana tillkommit på initiativ av en framsynt landshövding. Icke minst var det fråga om pilevallar. Man skall inte tro, att pilevallen blev så att säga uppfunnen vid denna tid. Tvärtom kan man finna av gamla handlingar, att pilplantering anbefalldes redan på medeltiden. Men tydligt är att det på 1700-talet behövdes nya krafttag och att sådana då också kommo till stånd. Sedan hade de skånska pilevallarna sin stora tid, som varade hela 1800-talet, och ännu långt in på vårt eget århundrade — det minns väl de flesta av oss — bildade de liksom ett nät över slättbygder och satte sin prägel på landskapet.

Det märkvärdiga är emellertid att allt medan jordbrukstekniken på alla möjliga sätt har gått framåt, så hålla vi nu på att 200 år efter Linnés tid återigen dra över oss samma olycka, som man då just började att få bukt med, nämligen jordflykten. Människorna, och kanske icke minst vi svenskar, ha en farlig benägenhet att se ned på förfädernas anordningar och metoder. Man tycker att det ena och det andra verkar primitivt, efterblivet, man har för sig att det är i vägen



Pilevallarna, som ännu långt in på vårt eget århundrade satte sin prägel på slättlandskapet, har i vår tid till stor del buggits ned i den moderna effektivitetens namn.

för den moderna effektiviteten — det är ju det enda somliga bry sig om — och så river man och hugger och torrlägger, vilket det nu för tillfället är fråga om, utan att ett ögonblick tänka efter om det inte ändå kunde ha varit någon mening med vad de gamle gjorde. Just nu denna våren ha vi fått en allvarlig påminnelse om vad den sortens hänsynslöshet kan leda till. Alla komma vi ihåg den svåra sandstorm, som drog över en del bygder i Skåne i april månad, och eftersom vi i tidningarna ha läst sida upp och sida ner om den skadegörelse, som den kom åstad, behöver jag inte spilla många ord på den saken. Matjorden tillsammans med dyrbart utsäde och dyrbar gödsel sopades bort från vida områden; ja vad dyrbart angår så är matjorden själv det som är svårast att återställa. Ty man vågar väl inte tro att den blåser tillbaks en annan gång som i den bekanta historien om bonden, som hade en dotter gift i Gärds härad. När någon frågade om svärsonen, svarade han: »Åja, någon vidare besutten karl är han inte. Han skall ha 50 tunnland jord, säger han, men det är då bara när alltsammans är hemma.»

Nu anropades staten om hjälp, och om vi hade råkat ut för en likadan olycka, hade vi väl gjort detsamma. Men egentligen få vi inte glömma, att jordbrukaren drar över sig sådant själv genom sin kortsynthet. I de trakter det är fråga om är jorden lätt, i huvudsak sandjord, men just därför hade tidigare generationer låtit en myckenhet av snår och buskar stå kvar, särskilt i stengården utefter gränserna mellan gårdar och skiften. Som jag nämnde nyss hade Linné bl. a. även i den trakten sett pilevallar, som den gången torde ha varit nyplanterade. Men så på senare tid har man glömt varför det var så och har tyckt, att häckarna voro bara till förargelse. Man vet själv hur det är: när man skall till med vårbruket ligger snön längst kvar i lä av buskarna, och när man skall hösta torkar säden långsammast där, och så äro de i vägen för arbetet — särskilt när man har traktorer och breda redskap — och det ena med det andra så mister man tålamodet och hugger krattet och kör bort stenarna. I bäckarna lägger man rör och höljer och låter plogen gå över det hela, så får man stora släta vångar och tycker man har gjort det riktigt bra, i överensstämmelse med den moderna teknikens krav. Men när sedan själva jorden blåser bort, vad så? Vad har man då för glädje av det hela?

Nu säga nog många härifrån dessa bygder, att allt det där låter bra och övertygande, men vad angår det oss? Vi ha inte sandjord utan lera och annan styv jord, och den flyger inte bort vid första vindpust utan blir liggande där den är. Jo, det angår oss visst, nämligen om man inte, som alltför många göra, bara tänker på idag eller möjligen igår och imorgon utan ser sig själv som ett led i en utveckling från förfäder till efterkommande, som flyter fram genom årtionden och århundraden. Och som det redan är sagt kan man av Linnés berättelse finna, att många av de trakter i Skåne, där jordbrukaren nu känner sig så säker på att ha sin goda jord i behåll, för 200 år sedan höllo på att bli rent fördärvade, även de, av jordflykten, intill dess att framsynt folk satte igång med att plantera. Varför skola vi utsätta våra efterkommande för att behöva gå igenom samma bekymmer? Man får tänka på att de vindar, som ej rå på vår mer eller mindre styva jord i en omgång eller under tio år, eller kanske under tjugu, dock så småningom torka ut och undan för undan föra bort det dyrbara lagret av matord. Att grundvattnet är sänkt genom intensiv dränering m. m. gör sitt till, och bristen på stallgödsel i de många kreaturslösa jordbruken gör inte saken bättre.

Den som anser att ägarna till de bättre jordarna inte behöva be-



Storken, som i dag håller på att alldeles överge oss, var på Linnés tid en helt vanlig fågel.

kymra sig för jordförstöring genom vinden, skulle ha mycket att lära av danskarna. I Danmark, där förutsättningarna för jordbruket ju äro så lika våra som möjligt, kommer man ofta genom trakter, där snart sagt varje vång är omgärdad av häck — hagtorn, slån m. m., ej sällan syren — och varje väg går mellan häckar och alléträd. Nu tror kanske någon, att det är bara på Jylland eller i andra av sanden plågade trakter, som man har vidtagit sådana anordningar. Nej, visst icke endast där. Ingenstans sätta häckarna och alléerna i sådan grad

sin prägel på landskapet som på Fyen, den kanske allra bördigaste av Danmarks alla bördiga öar. Se, saken är den, att danskarna ha icke blott i långliga tider haft klart för sig nödvändigheten av läskydd för att förhindra sandstormar och jordflykt, utan de ha dessutom kommit underfund med att även på den bättre jorden grödan trivs bättre och ger högre avkastning, om den skyddas mot de vindar, ofta kalla och torra, som ideligen svepa över slättlandet. I själva verket har man genom noggranna vetenskapliga undersökningar konstaterat, att det är fråga om avkastningsökningar av sådan storlek, att de mer än väl uppväga eventuella driftstekniska olägenheter.

Här i Sverige har det hittills bara varit enstaka krafter — t. ex. den bekante agronomen Gunnar Petersson på Ugerup och Samfundet för Hembygdsvård — som ha intresserat sig för skyddsplanteringar, men genom sandstormen i våras har frågan fått en stöt framåt, och regeringen har satt igång en utredning. Man tänker sig väl närmast, att staten skulle ta ledningen i fråga om plantering av läskydd och lämna bidrag åt enskilda för att underlätta dylika företag. Nu vore det orimligt att begära, att staten i detta sammanhang skulle bekymra sig om oss, som ej ha lidit någon skada av det slag det gäller, åtminstone ej någon skada som märks ännu och kanske på länge. Det blir nog vår egen sak att tänka oss för. Jag hoppas för min del, att undan för undan allt fler skola komma underfund med de omedelbara fördelar man har av att avbryta de stora, släta, alldeles öppna ytorna med vindskydd. Somliga skola kanske tänka på en annan fördel, som jag inte har berört förut: På ett par ställen här i trakten, t. ex. på Ruuthsbo och även hos oss på Rydsgård, ha vi under de senaste åren planterat häckar av taggiga buskväxter, särskilt hagtorn, omkring betesmarker och hoppas att i sinom tid spara stora pengar och mycket arbete, som det eljest kostar att hålla stängslen i ordning. Ingen praktisk jordbrukare lär förakta den besparingen.

Men även den, som inte känner sig övertygad om nyttan av sådana företag, borde åtminstone kunna lämna det i fred, som ännu finns kvar från äldre tid. Jag är inte den, som älskar att staten lägger sig i våra förehavanden, men vad detta beträffar tycker man väl ändå, att om samhället skall ha utgifter för skyddsplanteringar i somliga hörn av Skåne, det ej vore så helt orimligt om det samtidigt bleve förbjudet för oss andra att hugga bort det som våra förfäder ha planterat eller som har sått sig självt. Alltså de få återstående pilevallarna, häckar och snår som bruka växa i gränsvallar och stengården, al och



Sandstormarna i Skåne våren 1949 voro en allvarlig påminnelse om vad skövlingen av pilevallar och annan vegetation kan leda till.

pil i diken och bäckar samt omkring mangelgravar, mossar och småsjöar. Och naturligtvis våra alléer. Vägstyrelserna voro ju under den första tiden svåra mot alléerna, som ofta på skäligen lösa grunder beskylldes för att medföra allsköns vägtekkniska olägenheter, men alla ha väl märkt, att myndigheterna numera tvärtom äro måna om att låta alléerna stå kvar och till och med ej sällan plantera nya. Samtidigt skall man då ha bedrövelsen att iakttaga, hur ofta enskilda jordägare äro färdiga att hugga både alléträd och andra, som sedan generationer ha prytt deras gårdar, så fort någon kommer och bjuder bra betalt för virket.

När man tänker på dessa saker och mycket annat, som hänger samman med omsorgen om vår hembygd, vill man gärna hoppas och tro, att vi efter att ha gått igenom en i detta hänseende olycklig period nu hålla på att få ögonen öppnade för vad det gäller. Det visar icke minst den glädjande stora anslutningen till en sådan här fest i för oss själva och för hela Sveriges land att driva upp, rationalisera

och förbilliga produktionen av jordbrukets alster, att vi ofta inte ha hembygdens tecken. Det har av många skäl varit så ofantligt viktigt haft tålmod att låta fördröja oss av hänsyn till kultur- och skönhetsvärden. Många ha i tidens jäkt icke ens brytt sig om att försöka förstå vad sådant innebär. Nu ha vi emellertid, det kan man väl våga säga, på jordbrukets område nått många storartade resultat, tack vare icke minst att vetenskapen och tekniken ha kommit till vår hjälp med växtförädling, gödselmedel, maskiner och allt möjligt annat, som våra förfäder ej hade till sitt förfogande. Vi ha varit benägna att röja plats för allt detta nya genom att sopa bort allt gammalt, ofta utan att undersöka om det verkligen var föråldrat och odugligt. Utvecklingen kommer säkert att gå ytterligare framåt, det är ingen som inte önskar det. Men de förefaller som om efter den första iveren nu den ene och den andre börjar tänka sig mera för, kanske rent av ångra ett och annat förhastande. I och med att det materiella välståndet ökas och man kan blicka med stolthet på framgångarna, stiger också behovet av att ha det vackert omkring sig och ökas förståelsen för den tillfredsställelse, som väl bevarade traditioner kunna skänka. Och kommer så härtill att vi ge oss ro att närmare studera innebörden av traditionerna och syftet med de gamles anordningar över huvudtaget, komma vi under fund med att många av dessa anordningar ingalunda ha uppstått på en slump eller av okunnighet och vidskepelse utan tvärtom bottna i klokt förutseende. Då förstå vi kanske, att det rent av kan ligga i vårt välförstådda ekonomiska intresse att hålla dem vid makt.

SKOLAN OCH HEMBYGDSVÅRDEN

av *Edvin Mäkitalo*

Ett besök i landet norr om polcirkeln erbjuder särskilt sörlänningen åtskilligt av intresse, framför allt om besöket göres under årets ljusaste tid, då dagen är sex veckor lång och sommarsolen förgyller allt med sitt trolska sken. Låt mig berätta något om en norrbottnisk by på sidan om allfarvägen, en by, där hembygds känslan till stor del tack vare skolans livgivande impulser är stark och levande hos både stora och små!

Från stora landsvägen mellan Kiruna och Pajala leder en gammal ödebygdsväg fram till byn. Den underhålls — visserligen på ett bristfälligt sätt — av byborna i tjugu års tid, till dess staten äntligen år 1921 tog hand om den. Med en livligt trafikerad men långsam färja göres överfarten över Torne älv. Här skulle en landsvägsbro ha behövts för länge sedan. Den smala landsvägen går vidare över stora myrar och barrskogsklädda höjder och vidsträckta slätterängar. På myrängarna ligger talrika grå och röda hölador kringströdda, somliga gamla och fallfärdiga med stora väggspringor, andra nya och vältrimade men alla uppförda i samma gamla stil, karakteristiska för dessa nordliga trakter. Här och var öppnar sig en odlad glänta med välskötta vallar, påminnande om att myrslåttern snart hör det förgångna till.

Snart är 9 kilometer tillryggalagda, och röda stugor skymtar fram mellan granarnas och tallarnas stammar. Vi är framme i byn Kangonen, ett välklingande namn, som omdöpts av svensk tunga till Kangos och av postverket till Kangosfors.

Redan vid en av de första stugorna ser vi spår av hembygdsvård. Utefter landsvägskanten intill stugan är en rad av björkar planterad. Om några år är denna björkrad en prydlighet för hemmet och för byn. Helt säkert ser man i denna lilla plantering ett inflytande av skolans och JUF-avdelningens uppfostrande verksamhet bland byns barn och ungdom.

Vid inträdet i byn möter vår blick även mycket, som är fult och tröstlöst. Många nyare byggnader är stillösa och har en föga inbju-



Ett besök i landet norr om polcirkeln erbjuder sörslänningen åtskilligt av intresse. — STF:s arkiv. Foto G. Lundqvist.

dande omgivning. Mitt i bebyggelsen ligger en motorsåg med allt sitt vanprydande avfall. En lämpligare och mindre iögonenfallande plats hade nog funnits för denna eljest nyttiga anläggning. Skönhetshänsyn har emellertid fått vika för den krassa nyttan och bekvämligheten.

Vackra björkdungar och planteringar av rönnar, häggar och vinbärsbuskar ser vi vid de flesta gårdarna. I flertalet fall har de tillkommit genom skolbarnens initiativ och arbete. Förut bröt man lövris till kvastar och till kreatursfoder i närmaste skogsbryn. Inga träd i gårdarnas närhet — med undantag för de gamla, kära aspdungarna — fick växa i fred. Men under friluftsdagarna och studieutflykterna i skolan påpekade lärarna för barnen, hur fult det blev, när skogsbrynen skövlades på detta sätt, och hur vackert det kunde bli där, om träd och buskar skonades och vårdades. Så kunde gossarna rentav hindra sina mammor från att hämta kvastris och granris på så nära



En skolflicka i Kangos skola vid sin blomstersäng.

håll. I flera tiotal år har nu björkar och rönnar, granar och tallar fått växa fritt i hemmens nära omgivning. Hemmen och byn har vunnit i prydlighet och skönhetsvärde.

Barn har ofta benägenhet att vandalisera i naturen. De går i ren tanklöshet och bryter toppar av växande träd och rycker upp blommande växter, där de går fram. Men när de blir uppmärksammade på det skadliga i en sådan framfart, blir de i regel aktsamma om växtligheten. En liten gosse i småskoleåldern lärde sig att bli så aktsam om blommorna på ängen, att han kunde säga till äldre personer, som gick där: »Trampa inte på farbror magistrarns blommor!»

Det enda träd, som växte vid byns gamla skola på gårdsplanen, var en asp. Den stod där vacker och stämningsgivande, men någon tyckte, att den stod i vägen för barnens lekar, och så blev den nerhuggen. Det var ett nidingsdåd, tycker naturälskaren och hembygdsvännen, och mången ler litet hänfyllt åt en sådan person.

Så småningom började nya träd växa kring skoltomten. Plantor av björk och rönn och hägg och al bars dit av skolbarnen och sattes



Härbre vid Kangos hembygdsmuseum.

i marken under lärarens ledning. Prydnadsbuskar och perenna blomsterväxter blev planterade på lämpliga ställen vid skolan. Skolträdgården växte fram med allt vad därtill hör under skolbarnens ständiga och trägna medverkan.

Skolträdgården blev ett centrum för trädgårdsintresset i byn. Växter från denna trädgård började så småningom sin vandring ut till de många hemmen. Under de många årens lopp har tusentals plantor av bärbuskar och perenna blomsterväxter flyttats från skolans trädgård till barnens små trädgårdstäppor vid byns gårdar och stugor.

På fönsterbräderna i skolans salar står blommande pelargonier och fuchsior och primulor, mestadels omskötta och omhuldade av skolbarnen. Skott och rotade sticklingar av dessa skolans krukväxter har medtagits av barnen till hemmen, där den västlaestadianska fromheten hittills ansett krukväxtodling som synd och avguderier. För prydligheten i hemmet betyder välskötta krukväxter en hel del. De har också en icke så liten välgörande inverkan på barnens uppfostran i hemmen. Barnen får tack vare dem lära sig att ta vård om levande varelser och känna ett glädjefullt ansvar för dem. Det är viktiga sidor av barnens uppfostran till goda människor. Och i dessa nordliga nejder, där vin-



Skolbarnen kommer med gamla föremål till skolan, varifrån de överflyttas till hembygds museet.

termörker och kyla är så långvariga och tryckande och sommaren tyvärr så kort, behövs så innerligt väl den glädje, som krukväxterna skänker åt ett hems invånare. Skolbarnens krukväxtodlingar i skola och hem har nog kort sagt en stor uppgift att fylla, långt större och betydelsefullare, än vad många anar.

Barn lyssnar i regel med stort intresse på äldre människors berättelser om gångna tiders människor och deras liv. Detta har gett lärare och barn i Kangos skola anledning till utgivandet av en handskriven skoltidning, »Spånor ur livet», som redan kommit ut i ett 24-tal årgångar. Tidningen har ett rikt innehåll. Glimtar ur hembygdens historia har skrivits av skolbarnen år efter år, visserligen på ett ur språklig synpunkt ofta bristfälligt men tillika på ett medryckande och sakligt sätt. De många inbundna årgångarna utgör en rik samling av material till Kangosbygdens historia, som kanske någon hembygdsforskare i framtiden kommer att skriva efter en bättre disposition och på ett klanderfritt språk.

Till JUF-avdelningens hembygdsmuseum i byn har skolbarnen samlat en hel mängd värdefulla föremål. Behållningen från barnens skolfester har många gånger använts till museets bästa. Detta bygde-

museum tilldrager sig minst lika mycket barnens och ungdomarnas som de äldres intresse. Ofta kommer barnen med gamla saker först till skolan, varifrån de sedan överflyttas till museet på Kiimatieva. En dag för en del år sedan kom t. ex. en liten flicka till skolan med en gammal, ovanligt bred skida, som hennes far hade hittat vid dikesgrävning på en myr. Skidan översändes till Nordiska museets skidavdelning i Stockholm, där den befanns vara mycket gammal och värdefull. Nu förvaras den i byns eget hembygdsmuseum.

Vid besök i museet studerar barnen under lärarens ledning ofta de gamla, vackra tornedalsmöblerna, deras stilar och dekorer. De har ritats och målats av, och barnen har fått lära sig att uppskatta deras skönhetsvärde. De gamla, vackra byggnaderna såväl på museibacken som ute i byn har studerats och avbildats, och barnen har under sina strövtåg med sina lärare gjorts uppmärksamma på hur de gamla byggnaderna i byn så småningom försvinner för att lämna plats för nya, tyvärr ofta mycket smaklösa och stillösa byggnader, som helt förändrar bygdens utseende.

Allt detta och åtskilligt mer får en besökare i den lilla vildmarksbyn göra bekantskap med. Oändligt mycket återstår att uträtta i hem och skola, i föreningsliv och samhällsliv för naturvård och kulturvård i denna bygd.

Mycket kan göras för en förbättrad och levande hembygdsvård även i folkskolan, särskilt i sjunde klassen. Låt oss få ökad tid för hembygds-kunskap och hembygdsvård på folkskolans schema! Hembygds-kunskapen borde vara den röda tråden i all undervisning och allt medborgerligt bildningsarbete.

Låt oss i stället få slippa de för barn och lärare ofta så pressande och omfattande examensskrivningarna och examensförhören under de sista dagarna av folkskoltiden! Förberedelserna till dylika prov hindrar mången god lärare från att under sista skolåret sysselsätta lärjungarna med mycket sådant, som är långt viktigare och betydelsefullare för deras framtid än alla de redovisbara minneskunskaper, som överlärare och examensvittnen vill förnötjas med!

Låt oss få tillfälle att fostra barnen till hembygdsälskande och hembygdsvårdande människor, som kan bli rotfasta i livet och tillvaron, trygga och harmoniska under enkla om också under förbättrade levnadsförhållanden!

»Vår bygd, vårt land, vårt hundramila hem,
väv av vårt liv din skönhet och din lycka!»

SKALL SKOGSMANNEN BEFATTA SIG MED NATUR- OCH LANDSKAPSVÅRD?

En mycket angelägen fråga

av *Folke Skuncke*

Skogsmannens första plikt är att vara skogsvårdare. Han skall vårda skogskapitalet så, att detta på lång sikt ger största möjliga avkastning. Kapitalet är emellertid inte endast virkeskubiketrarna och de arbetsförtjänster deras förädling ger. I sig innesluter det också mycket, mycket annat, som inte alltid kan deduceras fram med matematiska hjälpmedel. Inte heller är det fråga om enbart estetiska värden bredvid de tekniskt-ekonomiska.

Ehuru skogsmannens huvudsakliga verksamhet är förlagd till skogen, är den tid numera förbi, då han också bodde där, mer eller mindre isolerad, och därför mera sällan kunde låta sig engageras i tätorternas kommunala liv. Nu tas vi allt oftare i anspråk som ledamöter i kommunernas styrelser och nämnder och få därmed, vid sidan av vår skogsvårdande gärning, mer och mer att göra med utnyttjande och exploatering av naturen också intill och inne i samhällen. Denna senare sida av en skogsmans gärning skall här belysas.

Om man något har deltagit i det kommunala arbetet, skall man — naturligtvis med tillfredsställelse — finna, att fullmäktige, nämnder och styrelser bruka lita till »räknesticksfolk» — byggnads-, väg- och vattenexperter — då det gäller t. ex. att författa byggnads- och stadsplaner, region- och generalplaner (jfr 1947 års byggnadslag och byggnadsstadga) samt många andra kommunala arbetsplaner, utkast och promemorior. Detta sker vanligen även när det blir fråga om utnyttjande eller exploatering av natur och landskap. Och härmed säkerställas, menar man, skäliga krav på objektivitet.

Ja, objektiv kan en samvetsgrann person vara, så länge han har det aktuella dagsläget att bygga på, men knappast längre. Byggnadernas, vägarnas, broarnas, kulvert- och de andra ledningarnas »kapacitet», successiva förändringar, livslängd o.s.v. kan han nöjaktigt beräkna, likaså i viss mån folkökningens sannolika förlopp, männi-



Ek- och hasselängen, stenålderns rika lövskog. — Ingenstans blommar marken så fagert, ingenstans klingar fåglalåten fulltonigare ur grönskan än i lövängen, den ljusaste och vänaste landskapstyp vi äga. Nu står vi i begrepp att förlora de sista lövängarna. Endast genom positiva åtgärder kunna vi bevara dem. Här gäller det en aktiv naturvård, som lika gärna kunde kallas kulturvård. Här förenas naturvårdens och hembygdsvårdens uppgifter. — När bonden under järnåldern tog land i besittning, bedömde han markens godhet efter örtfloras utseende. Han tillämpade därvid urgamla praktiska erfarenheter, vilka den moderna skogsvetenskapen nu har upphöjt och utbildat till metod. Det fanns och finns mycken kunskap samlad ute i våra bygder. Vi, nutidens utövare av skogsvårdsyrket ha sannerligen ringa skäl att yvas över våra. (Jämför vidare bild sid. 51!) — SfH:s arkiv. Foto N. J. Nilsson.

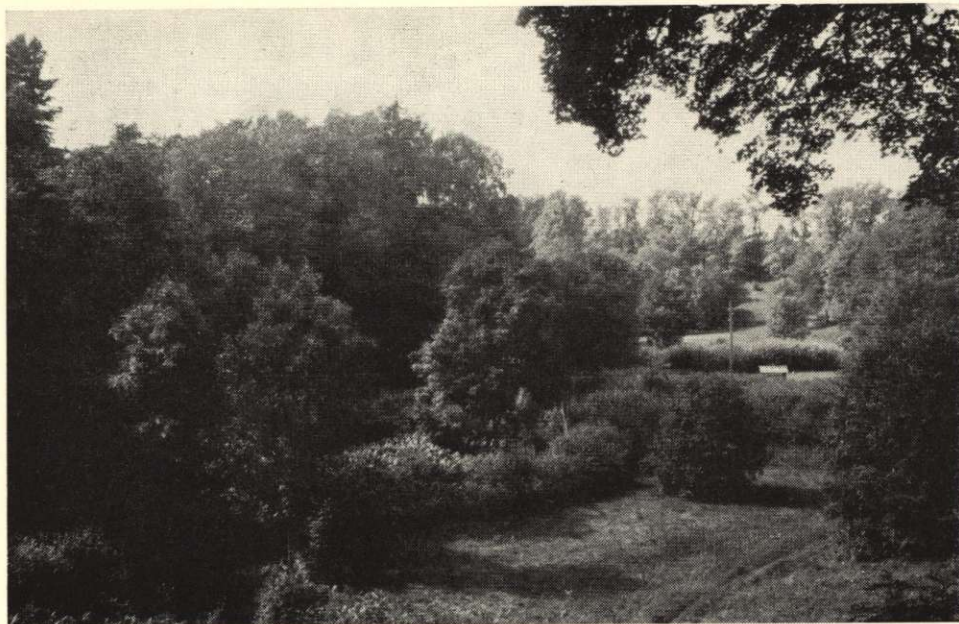
skornas stigande krav på komfort m.m. Men varken en arkitekt, en ingenjör eller en erfaren person med vanligt sunt förnuft kan, hur skicklig han än är i sitt speciella yrke, annat än i undantagsfall bedöma hur ett naturlandskap, det må nu vara en skogsdunge, en park, en sjöstrand eller en fågelmad, kommer att se ut efter låt oss säga 25 år, om ett ingrepp görs där idag, eller ens ifall området lämnas orört. Intet växtsamhälle i naturen förblir oförändrat. Alla äro stadda i ständigt fortgående utveckling, även om de alldeles undandras mänsklig påverkan. Men göra vi ingrepp i dem eller t. o. m. på platser täm-



Onaturligt skogsbryn. — Kan någon säga vem som en gång (i nutiden!) fann på den naturvidriga regeln, att det är skogsmannadygd att »lösa upp» de täta brynen för att »släppa in sol och luft» i skogsbestånden? Sol- och luftsjukan har en olycksalig förmåga att gå oss i blodet, och så gå vi där »lyckligt» okunniga om vilken otjänst vi göra skogs- och jordbruket, däggdjur och fåglar och oss människor själva genom att lufta sönder dessa skyddande bryn. — Svenska Skogsvårdsföreningens arkiv. Foto Lundaabl.

ligen avlägsna därifrån, kunna de reagera plötsligt, kraftigt, ja oväntat. Endast en skolad biolog kan med någon grad av säkerhet förutse dessa reaktioner. Då det gäller samhällenas skogsområden, friområden (»grönområden»), fritidsområdena, parkerna, ja, t.o.m. skogstomterna, bör skogsvårdarens sakkunskap därför komma väl till pass. Här kan *hans* omdöme bli en grund för objektiva bedömningar. Här svävar *räknesticksexperten* i det blå.

Den ansvarsmedvetne skogsvårdarens mening i en samhällelig naturvårdsfråga behöver sålunda inte vara fotad på ett subjektivt tyckande, får helt enkelt icke vara det. Men mången objektivt tänkande kommunalman tror, att naturvårdaren ledes endast av personliga tyc-



Landskapspark. — Det blir väl alltid något av konstprodukt över en park. Och intet ont i det; kultur är alltid av godo. Det är bara det, att vi ha skilda åsikter om vad som menas med kultur i en park. Här frågar man sig då: är det alldeles nödvändigt att ta storstadens vanligen stereotypa parker och promenadplatser, dess välputsade gräsmattor med deras enstaka solitärträd till mönster för den landskapspark jag vill ha omkring min gård ute i landet? Där hemma vill jag se de mjuka linjerna i landskapet, se och höra de fyrfota och vingade djuren, med ett ord ha både kultur och natur inpå mig. — SJ:s arkiv. Foto Sjöbeck.

ken, subjektiva och därför nyckfulla ställningstaganden, estetiska synpunkter. Och om smak skall man ju inte diskutera.

Den som har en sådan tro om oss har förvisso inte fått den utan skäl. De personer och institutioner, som hittills ha arbetat för naturskyddet, ha verkligen till mycket stor del argumenterat med estetiska skäl. De ha därför ofta med viss rätt nämnts naturesteter, naturskyddsfantaster o.s.v., och deras initiativ ha i det kommunala livet mången gång avvisats som verklighetsfrämmande, opraktiska, ekonomiska, ja, någon gång t.o.m. såsom »hindrande kommunens sunda utveckling». (»Sunt» är nog här endast sådant, som genast eller snart ger nöjaktig penningränteavkastning.)

Om vi alltså få skylla oss själva för ibland svaga motiveringar, bör emellertid å andra sidan räknesticksfolket besinna, att naturskyddsarbetet är en mycket ung vetenskap. Tanken därpå föddes officiellt



Våtmarksängen — vår äldsta kulturmark (järnåldern). — Avdikning var okänd av medeltidens svenska allmoge. Med nyare tider kommo grävredskapen fram. Skogsmän, lantbruksingenjörer och lantbrukare påskynda nu den naturliga grundvattenssänkning, om vars vådor vi ännu ha endast ringa begrepp. Ha vi då så svårt att komma ihåg, att t. ex. starr- eller gräsmyren — redan nästan undanträngd från södra och mellersta Sverige — var en av de grundläggande äldre utgångspunkterna då bygd bröts? Kunna vi inte längre se, hur bofastheten från Norrland till Skåne har orienterat sig till de växtrika våta markerna? Det var höfångst och myrmalmstäkt som skapade intresset för dem — naturvård band i band med kulturvård. (Jämför bild sid. 48!) Varje nytt avdikningsförslag bör provas noga, innan man sätter det i verket. — SJ:s arkiv. Foto Sjöbeck.

först hos Karl Starbäck, kan man säga. Och den första institution som uppstod med naturskyddet på sitt program, var Sv. Naturskyddsföreningen, som i år fyller 41 år. Det är betecknande och för övrigt sunt, att goda nyskapelser ofta bli till i enskild regi. Betecknande är också, att skapelsen här tog sig namnet naturskyddsföreningen. Den skulle skydda och bevara orört sådant i naturen, som var värt att slå vakt om, vare sig nu skälet var estetiskt eller syftet var att möjliggöra framtida studier av orörda växtsamhällen, geologiska bildningar eller annat, som var eller kunde bli så sällsynt, att dess försvinnande vore en förlust.

Är det berättigat att kalla naturskyddsarbetet en vetenskap? Ja, det kräver ofta en eller flera skolade fackmäns kunskaper t.o.m. en-

bart för att bedöma, vilka naturföreteelser som böra skyddas och räddas åt framtiden.

Naturskyddsföreningen och andra sammanslutningar och institutioner — varibland även domänstyrelsen — ha under de gångna decennierna följdriktigt arbetat på att fridlysa, reservera och på så sätt skydda naturområden och naturföremål. Vidare har man fått statsmakterna att i samma syfte inrätta nationalparker. Allt detta är mycket angelägna, ja, hörde under de nyss gångna årtiondena till de mest angelägna åtgärderna. *Men ändå måste detta arbete anses ha varit av endast förberedande art.* Nu räcker det inte längre med endast (eller ens huvudsakligen) ett passivt skydd åt vad som tilläventyrs finns. Natur och landskap befinna sig också i stora delar av vårt land redan i ett så trängt läge, att de numera kräva aktiva vårdningsåtgärder. Däråt ha också både naturskyddsföreningen och domänstyrelsen nyligen inriktat sig. Och delvis parallellt med dessa institutioner arbetar sedan flera år Samfundet för hembygdsvård — »hembygden» är syntesen av hemtraktens natur, landskap och kultur.

Sedan alltså ledande institutioner på naturskyddsområdet ha företagit programutvidgningar, bör vår skogsundervisning komma i ett annat läge. Under det att skogsskoleämnet naturskydd hittills har ingått som ett mycket ringa avsnitt av fackämnet skogsskötsel, synes det nu lämpligt — ej minst för de stora sammanhangens skull och av pedagogiska skäl — att ämnet skogsskötsel *systematiskt sett* (alltså endast på papperet) inplaceras under den nya rubriken skogsvård, och att (både systematiskt och praktiskt sett) skogsvården får ingå som ett slags underavdelning under en ny ämneskombination natur- och landskapsvård.

Denna på papperet tänkta systematik ändrar självfallet ingenting i fackundervisningen i skogsskötsel, vilken fortfarande är det viktigaste ämnet vid skogsläroverken. (Läraren skall bara utnyttja alla möjligheter att påvisa sambandet mellan å ena sidan de praktiska skötselåtgärderna och å den andra natur- och landskapsvårdens konkreta krav.) Men den nya terminologien bidrar till att tvinga fram ödmjukhet inför ansvaret att vårda större värden än enskilda träd, enskilda skogsbestånd, enstaka skogar, enstaka bevakningstrakter eller revir. *Ty ödmjukhet följer med vetenskapen, att det gäller hela det skogliga landskap vi var och en verka i, ett landskap med natur (skogar, myrar, berg och vatten), ett landskap med kulturminnen.*

Vi skogsmän ha i vår hand att påverka det skogliga landskapet.

Alkärr på Hallands Väderö. — Det ser inte bättre ut, än att den pågående landhöjningen och den — jag vågar använda hårda ord — kraftigt florerande torrläggningen av »vattensjukan» marker komma att gemensamt förrinta vår friska, omväxlande och för fågellivet viktiga träskvegetation. Därmed äro de flesta fågelsjöar, mader och alkärr dömda att försvinna. Vilken kvacksalvare lacerade en gång i tiden den hemska glosan vattensjuk? Överflöds-vatten är icke och har aldrig varit en sjukdom. Det vore rättare att sjukskriva den vattenfattiga marken som torksjuk. — STF:s arkiv. Foto Hise.



Besinna vi männe tillräckligt, hur djupt denna påverkan i det långa loppet kan sträcka sig? Då vi göra våra lokala — och därför enligt vår mening små — ingrepp, kunna vi slå hårdare än vi själva kanske fatta, i varje fall kraftigare än de flesta andra yrkesutövare. Men vi ha merendels också större möjligheter än andra att hela och att gagna i landskapet, både det skogliga och det utomskogliga, det som innehåller även forn- och kulturminnen.

Det synes mig vara så angeläget att inskräpa dessa sanningar, att

jag tillåter mig ge en liten sammanställning av allt vad som måste räknas in under begreppet natur- och landskapsvård. Sammanställningen visar ämnets vidd. Alla skogsmän borde begrunda den. Man blir aldrig för gammal att lära. Men min mening riktar sig framför allt till lärjungar i skogsmannayrket.

Av praktiska skäl har sammanställningen här koncentrerats så starkt, att den egentligen är endast en ämnesdisposition. Den som vill forska djupare bör ta del av lämpliga bilder, vilka illustrera ämnets skilda avsnitt. Vi må bara komma ihåg, att ingen bild säger allt vad den vill och kan visa, om den inte beledsagas av en rätt utförlig text, som pekar på det väsentliga av de slutsatser man kan dra av vad bilden föreställer. Texter av den valören rymmas inte i detta sammanhang. Men de åtfölja de omkr. 200 bilder, som snart bli tillgängliga vid skogsskoleundervisningen. Här visas endast 10 av de bilderna. Dessa belysa frågor, som skogsmannen ofta har lätt att förbise.

Natur- och landskapsvårdens idéinnehåll

En koncentrerad sammanställning.

Naturen och landskapet måste vårdas. Utan vård kunna de mista sin skönhet och egenart. Den vårdande behöver sakkunskap.

Studera därför först:

A. Forntidslandskapet i nutiden.

- I. Hur naturen danat våra svenska marker (markens naturmonument).
- II. Hur naturlandskapet exploateras och överföres till kulturlandskap.
- III. Kulturlandskapet.

B. Gällande naturskyddsbestämmelser:

I. författningar om:

1. naturminnesmärkens fredande (SFS 56/1909),
2. nationalparker (SFS 56/1909 och 355/1942 samt K. Br. till K. domänstyrelsen den 10/7 1909),
3. fornminneslagen,
4. vattenlagen,
5. jaktförfattningarna,
6. jorddelningslagen,

Talltitan och den murkna sälgen. — Att man bör skona något »kämpande trädskelett» för dess skönhets skull, börjar ingå i folks medvetande. Kanske tar man också hänsyn till att många fåglar kunna göra bobål i sådana torrträd. Men hur bära sig de svagnäbbade hålbäckare åt, som inte kunna bugga upp bål i träden? Vet Ni, att t. ex. våra vinterstannande mesar, våra ojämförligt vanligaste vinterfåglar, tvingas använda bobål också till nattkvarter för att inte frysa ihjäl under kalla eller blåsiga vinternätter, men att bara 4 av de 8 mesarterna härvid förmå hjälpa sig själva? Talltita, kärrmes, tofsmes och lappmes kunna med oändligt arbete mejsla ut sådana gömställen åt sig men endast i murket virke såsom sälgar, rönnar och oxlar. Spar sådana murknande träd åt dem! — Foto Johansson.



7. byggnadslagen (SFS 385/1947),
8. byggnadsstadgan (SFS 390/1947),
9. Kk om bidrag och lån från statens avdikningsanslag, respektive avdikningslånefond;

II. administrativa föreskrifter från:

1. K. väg- och vattenbyggnadsstyrelsen med normalbestämmelser för vägbyggnad (1938),



Myrstackstäkt. — I vissa trakter av Norrland kör man hem myrstackarna (vintertid, då myrorna krupit ned i marken) och använder dem som strö. Moder Natur, förlåt dem (norrlänningarna!), ty de veta icke, vad de göra! — Foto Fries.

2. K. vattenfallsstyrelsen (1946),
3. K. domänstyrelsen med direktiv för naturskydd (DRS Å. 8: 3 och Å 13: 1—4), jaktvård (DRS J. 2) och fiskevård (DRS J. 6: 2).

Sakkunnigkommitté arbetar sedan 1946 på nya bestämmelser.

C. Verksamheten hos de organ, som arbeta för naturskyddet.

Dessa organ äro:

- I. K. vetenskapsakademiens naturskyddskommitté,
- II. Sv. naturskyddsföreningen med sektioner för naturvård och bildningsverksamhet,
- III. Samfundet för hembygdsvård,
- IV. diverse hembygdsföreningar,
- V. ortsföreningar för naturstudier och naturskydd,
- VI. domänverket.

»Naturskyddet» innefattar, som vi se redan här, endast en del av begreppet natur- och landskapsvård.



Skeppssättningar och domarring. — Här var det nära, att en ny väg skulle ha dragits mitt över domarringen och skeppssättningen till höger. Ja, det är inte så lätt för en vägbbyggare att gissa sig till, att en eller annan kullfallen sten ute i terrängen kan betyda ett fornminne av betydande värde. Men vi få komma ihåg, att det finns sakkunniga att kalla på hjälp. — Skeppssättningar m. m. vid Badelunda, Västmanland. — ATA. Foto Faith-Ell.

Försumma sedan aldrig att göra din insats!

Gör den under ansvar-inför dina efterkommande!

D. Skogsmannens insats för natur- och landskapsvården.

Är ett ekonomiskt skogsbruk förenligt med begreppet natur- och landskapsvård?

Skogsvårdarens arbetsfält är stort:

Hans tekniskt-ekonomiska arbetsuppgift (huvuduppgiften) är att sköta skogen så, att den till varje tid ger största möjliga värdeavkastning.

Hans natur- och landskapsvårdande uppgift

- I. förutsätter naturkännedom,
- II. innebär vård av landskapets egenart — landskapsvård,
- III. omsluter skydd åt befintliga naturvärden — egentligt naturskydd,



Sätra gamla prästgård. — På några håll bevara prästgårdar — liksom andra gårdar — än i dag sitt äldre byggnadsbestånd med många och små trähus, grupperade på allmogesätt och förskönade av den täta grönskan. Men lövträd och buskar bör det vara. Här bodde en känd prost för 100 år sedan. Senare blev gården komministerboställe. Nu brukas den av en arrendator, som visserligen inte uppbåller några kyrkliga traditioner men som skall hålla bus och jord i hävd. Stiftsnämnder, vaken! — Foto Skuncke.

IV. är att bevara eller skapa möjligheter till rekreation — socialt naturskydd,

V. skall vara att underlätta naturforskning,

VI. åsyftar fostran till hänsyn för naturen — naturvärn,

VII. innefattar fornminnesvård samt

VIII. innesluter i sig även kulturvård.

Närmare om denna natur- och landskapsvårdande uppgift.

I. Naturkännedom.

Kunskap ger förståelse för sambandet mellan livsformerna i naturen: djuren (rör dem inte); växterna (fotografera dem gärna); andra naturföremål och -företeelser.

II. Landskapsvård.

Denna inriktar sig egentligen icke på fridlysning av bestämt avgränsade områden (jfr. punkt V nedan). Den vill ha ett ord med i laget vid naturutnyttjandet i alla dess skiftande former: vid vägbyggen, vid planläggning av bebyggelse, vid uppodling, torr-



Bygdens historia — och skogens. — Detta knuttimrade sörmländska hus byggdes för mer än 200 år sedan. Då det nyligen renoverades, fick det behålla sin ålderdomliga prägel och har därför ett betydande antikvariskt värde. Det är ett stycke kulturb historia. Vi skogsmän arbeta både med skogsvård och med husbyggnad. Mer än de flesta andra yrkesutövare ingripa vi i förhållandet natur—kultur. Må vi allvarligen sträva efter att fota våra åtgärder på en naturenlig grundsyn och att utforma dem på ett i god mening kulturfrämjande sätt! En sådan strävan underlättas, om vi i vårt dagliga arbete i skogsbakteringens tjänst även forska en smula i bygdens historia. Bygdens historia ger ej sällan nyckeln till skogens, och tvärtom. — Domänstyrelsens arkiv. Foto Kihlberg.

läggnings- och sänkningsföretag, vid kraftverks- och kajanläggningar, vid flottledrensningar o. s. v. Ingen fordrar emellertid, att hänsynen till naturen skall förhindra dess utnyttjande. Vad landskapsvården önskar är endast att man utnyttjar den så, att landskapets naturliga »anlete» bevaras i största möjliga grad, och att dess skönhetsvärden och särdrag icke i onödan förvanskas och förstöras. Skogsmannen måste tillägna sig den övertygelsen, att skogsvården är en del av natur- och landskapsvården, på lång sikt kanske den väsentligaste, redan sedan länge den ekonomiskt mest ingripande.

Ett landskaps skönhet är ofta just dess egenart. Denna präglas ej i första hand av kuriositeter, kanske mera av det typiska. Vårda även vanliga:

landskapsområden och formationer samt växtsambällen;
passa in vägen i landskapet;
respektera fornminnena och
anpassa bebyggelsen efter omgivningen.

III. Naturskydd.

Det är vi människor, som komma med oron ut i markerna. Men vi ta den med oss, när vi gå vår väg, och kvar står en tillvaro formad i lugn och behag, där rädsla, flykt,

lidande äro snabbt övergående episoder och där ängslan för morgondagen är okänd lika väl som skräcken för döden. Djurvärlden skall i första rummet vara en estetisk, vetenskaplig och pedagogisk tillgång för hela vårt folk, jägare och icke-jägare. Denna målsättning ger oss rättighet och skyldighet att, innan det är för sent, sätta in alla goda krafter i ett konstruktivt skyddsarbete. (Carl Fries.)

Sök skydda:

växter: individer, grupper, bestånd, växtsamhällen;
villebrådet, dess visten, växlar och boplatser;
småfåglarna samt dessas uppehålls- och häckningsplatser;
fiskar, *nyttiga insekter* samt allt skyddsvärt, som kan drabbas av natur- eller andra katastrofer.

IV. Socialt naturskydd.

Naturen är en oförliknelig hälso- och glädjekälla för oss människor.

Håll ögonen öppna vid:
bebyggelseplanering,
utarbetande av *region-*, *general-* och *byggnadsplaner*.

V. Avsättande av naturreservat. Fridlysningar.

Framtida naturforskare (inkl. skogsmän) behöva studera orörd natur:
växter och *växtsamhällen* — dit höra skogs- och myrtyper, ljunghedar, vattendrag m. m.;
djur och
geologiska föremål.

VI. Naturvårn.

Var ett föredöme i fråga om hyfsning i skog och mark!
Att samla fågelägg och sällsynta växter utan vetenskapligt syfte tyder inte på *naturvett*.

VII. Fornminnesvård.

Framtiden gror på fädrens grund.

VIII. Kulturvård.

Mitt hem är min borg.

E. Ansvar för våra efterkommande.

Människans ingrepp medföra ofta vanskligheter.

- I. Utrotning eller hot därom har drabbat många däggdjur (vildren, bäver, polarräv, fladdermöss m. fl.), fåglar (örnar m. fl.) och andra djur, dessutom många växter och växtsamhällen.
- II. Inplantering av nya livsformer skall ske med omdöme, även där den kan öka avkastningen av jakten (ex. vildkaninen).
- III. Växtförädling öppnar perspektiv mot ett skede, då skogsbruket kanske ej ens kommer att arbeta med de gamla naturraser-na av våra trädslag.
- IV. Övergången från naturtillståndet till maskinteknikens skede bör inte påskyndas i onödan. Tekniken får icke rusa före sin mästare. Natur- och landskapsvården är till *för* människan, ej *mot* henne.

VID ETT HALVSEKELSKIFTE

av *Jalmar Furuskog*

När ett nytt halvsekel har gått in, och man själv också har hunnit över medelåldern, må det vara tillåtet att kasta en blick tillbaka och erinra sig den tiden då »allt var ungt» och man rycktes med av de idéströmningar som präglade 1900-talets första årtionde.

Vi har blivit vana vid att höra 1880-talet framställas som den stora genombrottstiden i svenskt kulturliv. I vissa avseenden, kanske främst i fråga om litteraturen, kan man utan reservation godtaga detta påstående. Jag skulle dock vilja göra gällande, att de frön som såddes under åttitalet behövde ett par årtionden för att gro och växa upp. De folkrörelser som blev resultatet av åttitalets stora uppräckning nådde sin fulla mognad under det nya århundradets första decennium. Jag tänker då särskilt på fyra sådana rörelser. Nykterhetsrörelsen i Sverige hade gått mycket snabbt framåt alltsedan nittio-talet och nådde sitt högsta medlemsantal omkring 1910. Fackföreningar och arbetarkommuner bildades i stort antal under seklets första skede, och att arbetarrörelsen hade blivit en makt bestyrktes kanske bäst av att man kände sig mogen för en storstrejk år 1909. Den tredje folkrörelsen sysslade med bildning och upplysning. Under det årtionde som vi nu talar om bildades så gott som alla föreläsning-föreningar i landsorten, och det folkupplysningsverk som hade startats av Stockholms arbetarinstitut blev nu en angelägen uppgift för städer och bygder i hela landet. Slutligen är att nämna att våra dagars hembygdsrörelse i många avseenden nu fick sin form och ideologi.

Därmed är det dock inte nog sagt. Det allra intressantaste draget i vårt sekels första årtionde är att det i så hög grad var ungdoms-rörelsernas tid. Det är nästan självklart att så skulle bli, eftersom det hade förflutit ett par årtionden sedan de första banbrytarna hade lagt grunden till de stora folkrörelserna. Detta gäller särskilt arbetar- och nykterhetsrörelsen. Inom båda dessa hade pionjärernas barn växt upp till unga män och kvinnor som kände behov av egna föreningar och egna program. Så bildades t. ex. Socialdemokratiska ungdomsförbundet och Sveriges godtemplares ungdomsförbund. Nya sånger diktades



De folkrörelser som blev resultatet av åttitalets stora kulturella uppräckning nådde sin fulla mognad under det nya århundradets första decennium. — Godtemplare i Mönsterås på 1880-talet.

för att tolka hänförelsen och vidga framtidssynerna. »Fram i arbetets här och fram i ungdomens led» sjöng Ossian-Nilsson för den socialdemokratiska ungdomen, och för godtemplarna skrev Carl Larsson i By Dalarnas ungdomsmarsch: »Nu är tid sätta stora klara klockor i gång». I de flesta landskap ordnade man vid midsommartid stora ungdomsmöten, som åstadkom en folkväckelse av alldeles nytt slag, en känsla av att man stod inför samhällsuppbyggande uppgifter av väldiga mått och att det var ungdomens skyldighet att därvidlag gå i spetsen. Jag vågar tro, att den svenska ungdomen varken förr eller senare har haft en så stark känsla av att befinna sig i uppbrottets och nydaningens timme. Därför prisar jag glad det öde, som lät mig själv vara ung i den tid då seklet var ungt.

På de affischer som vid denna tid sattes upp lite varstans i bygderna kunde man läsa två ord som var tryckta med jättestora bokstäver. Det ena var »Ungdomsmöte», det andra var »Hembygsfest». De konkurrerade inte utan var anordnade i samma syfte. Den radikala ungdomens reformiver hade ingått ett intimt förbund med en kulturbevarande verksamhet. Hur skall denna paradox förklaras?



En aldrig bondgård eller några bortglömda gamla danser blev inte längre några likgiltiga kuriositeter utan viktiga vittnesbörd om de vägar som den skapande utvecklingen hade valt att vandra, när den gjorde allting nytt. — Kullängstugan i Närke.

Enklast kan man uttrycka det så, att det nya seklets ungdom hade ärvt flera goda ting från både åtti- och nittitalet. Från åttitalet hade den fått samhällskritiken, det kollektiva föreningslivet, framtidsvisionerna och programförfattandet. Nittitalets romantik hade bragt bud om det individuellas omistlighet och det förgångnas skönhet. Den nya uppskattningen av det personligt säregna kunde tillämpas även på landskap och bygder. Ens egen fattiga hembygd kunde vara »ful fast på ett vackert vis», det viktiga var att bygden tedde sig såsom särpräglad, såsom en individ med egna kännetecken. Detta var i själva verket en alldeles ny upptäckt för det nya seklets ungdom. I skolorna hade ingen talat om hembygden. Den upptäcktes i godtemplarloger och föreläsningsföreningar, på ungdomsmöten och friluftsfester, och

uppfattades som ett nytt och betydelsefullt livsvärde. De revolutionära drömmarna om ett nytt samhälle gick hand i hand med en konservativ dyrkan av hembygden och dess traditioner.

Det finns också en annan orsak till detta förhållande. Den nya radikalismen vid seklets början var starkt kritisk mot kapitalismen och storindustrin. Den nya värld som den industriella tekniken hade skapat föreföll omänsklig och ful. Ruskins böcker och Rydbergs grottesång stärkte motviljan mot storindustrin. Det är väl på denna punkt som de största misstagen gjordes och den grundligaste revisionen är påkallad. Men vi som då var unga och ropade ut vår vrede mot jobbare och brackor av alla slag, vi hade aldrig fått läsa någon ekonomilära i skolorna, vi hade aldrig fått klart för oss vilken fundamental roll den tekniska utvecklingen spelar för alla former av framåtskridande. Vi läste Grottesången, en av de lögnaktigaste tendensdikter som någonsin har skrivits, och trodde att den var sann. Vi förstod inte, att dessa folkrörelser, vars budskap fyllde vårt hjärta med hänförelse, aldrig hade kommit till stånd, om inte den nya tekniken först hade satt de nödvändiga redskapen i människornas händer.

Den nya hembygdstanken var emellertid inte bara ett arv från nittioalet. Den bottnade i den riktiga känslan av att mänskligheten stod mitt i en revolutionär omdaningsperiod utan like i historien, att det var en hel värld som gick under i stormen och en ny värld som steg upp ur vågorna. Vi förstod kanske inte hela sammanhanget, men vi såg runt omkring oss hur gamla livsformer trängdes undan av nya, hur det självhushållande bondesamhället sakta förvandlades till ett modernt industrisamhälle med dess oerhört rika differentiering och dess många svårlösta mänskliga problem. Alldeles frånsatt vad som var gott eller ont, vackert eller fult i denna väldiga omvandling, så var den ett faktum, som meddelade att vi stod vid en milstolpe av enastående betydelse. Världen framför oss och världen bakom oss var alldeles olika varandra. I en sådan situation låg den tanken nära till hands, att man ändå inte får låta bilden av den gamla världen försvinna spårlöst, ty det är ju dock våra fäders värld, där vi själva har våra rötter. Det historiska sinnet är i allmänhet inte så väl utvecklat hos ungdomen, det kan man inte begära. Men vid seklets början var det många av oss som hade blivit oerhört starkt gripna av Darwins utvecklingslära. Den var på den tiden någonting nytt och farligt, som rev upp grundvalarna både för den kyrkliga tros läran och den sociala konservatismen, och den införde rörlighetens, föränderlighetens och



Carl Larsson i By, en av de mest sedda gestalterna på de stora ungdomsmötena, inviger den vackra hembygdsgården i By socken.

framåtskridandets princip i allt vårt tänkande. Men just denna princip gav ett nytt intresse åt de gamla, försvinnande livsformerna. Våra blickar skärptes för det organiska sammanhanget i det historiska skeendet. En åldrig bondgård, en övergiven smedja, några bortglömda gamla danser eller folklekar blev inte längre några likgiltiga kuriositeter utan viktiga vittnesbörd om de vägar som den skapande utvecklingen hade valt att vandra, när den gjorde allting nytt.

Det märkligaste av alltsammans var att vördnaden för hembygds-traditionerna och kampen för en radikal samhällsömdaning kunde bilda en så helgjuten legering. Vi kände det fullt naturligt att slåss för allmän rösträtt, sociala reformer, rusdrycksförbud, utvecklingslära och andra nymodigheter och på samma gång samla ihop grejor till en hembygdsgård. Sitt litterära minnesmärke har denna syntetiska livssyn fått i Karl-Erik Forsslunds stora roman Göran Delling. Där

finns en religiositet som hämtar sitt innehåll från darwinismen och astronomin, där finns storgårdssvärmeriet för natur och lantliv, för bygdekultur och gamla helgseder, och där finns den sociala nydanarvilja som tar sig uttryck i nykterhetsföreningar, studiecirklar och folkhögskolor.

Tyvärr visade sig denna legering inte särdeles hållbar. De olika elementen skilde sig åt, och specialiseringens hårda lag gjorde sig gällande. Man kan se detta på de män som under seklets första årtionde var hembygdstankens främsta förespråkare. Forsslund själv lämnade snart allt världsförbättrarbråk och ägnade sig åt att beskriva det stora landskap som breder ut sig kring Dalälven från källorna till havet. Carl Larsson i By, en av de helst sedda gestalterna på de stora ungdomsmötena, blev med tiden allt mera besviken på världens gång och skänkte sina bästa krafter åt den vackra hembygdsgården i By socken. Gustaf Ankarcrona, den entusiastiske braständaren, blev på gamla dagar sittande värkbruten i sitt museiliknande hem på Holen och förargades över all ytlighet och flärd som följde i industrialismens spår. Inom folkrörelserna gjorde åren sitt verk. Bildstormarna från seklets början blev valda ombud för Sveriges folk. Runt omkring dem växer nu upp en ungdom som med den största förvåning hör på berättelserna om den stora hänförelsen i människornas hjärtan under de år då seklet och tidsandan var unga. De tycker att de lyssnar till en saga: hur i all världen kunde ni vara sådana?

Det är fåfängt att fråga, om det har blivit bättre eller sämre under det gångna halvseklet. Mycket av det som vi en gång drömde om är för nutidens ungdom självklara realiteter. Men vid sidan av dessa segrar måste vi registrera de två svåraste nederlag som mänskligheten någonsin har lidit under sin långa historia. Hur det känns att vara ung vid det nya halvseklets början är svårt för oss äldre att förstå, lika svårt som det är för de unga att riktigt fatta vår situation. Vi ska inte förvåna oss, om de unga endast ägnar en flyktig uppmärksamhet åt vårt tal om en ideell kamp för en bättre värld.

Det är heller inte förvånansvärt, om många unga reagerar negativt inför den påträngande propaganda som riktas mot dem från många olika håll och ber att få vara i fred för alla dessa ideal, som kanske bara är förklädda livslögner. Men här lurar en fara. Den rena idélösheten kan aldrig bli ett ideal att sträva efter. Den är ett uttryck för andlig fattigdom och kan aldrig skapa något annat än armod.

Att 1940-talets signatur i stor utsträckning har varit pessimism, programrädsla och idélöshet, det är allmänt känt, inte minst från lit-



Det bästa hjälpmedel som kan erbjudas ungdomen för dess självfostran är allttjämt föreningslivet.

teraturen. Man har rätt att hoppas att denna dystra stämning från halvseklsslutet skall vika för något mera positivt. Det är nog inte bara krigen och atombomben som har skapat fram denna stämning. Den är ingen ny bekantskap. Den fanns i full blomning mitt under den djupa freden vid sekelskiftet. Då skrev tidens unga författare djupt pessimistiska böcker om »hopplösa släkten» och »trötta män» och dikten skildrade gärna människorna som viljelösa marionetter. Det är ett mycket gammalt mönster som dagens modernister imiterar. När denna litterära moderiktning blir föråldrad, och det dröjer inte länge, kommer ungdomen att stimuleras av helt andra lösenord.

Därmed är det dock inte sagt att ungdomslivets problem blir lätta

att lösa. På det ideella ungdomsarbetsområdet är situationen oerhört mera invecklad och problemfylld vid det nya halvsekllets början än den var vid sekelskiftet. Det bästa hjälpmedel som kan erbjudas ungdomen för dess självfostran är alltså det frivilliga föreningslivet. Men detta upplever just nu en oerhört svår kris. Det har fått många mäktiga konkurrenter: biografen, dansbanan, idrottsplatsen, restaurangen. För alla fyra gäller det att de inte stimulerar till någon aktiv insats. Betala en slant, så blir du road, sitt passiv och titta på, låt nöjesindustrin eller samhället pyssla om dig som man pysslar om en docka. Kan det finnas något mera livsfarligt för de unga än att träda ut i en värld som är så beskaffad?

Att denna passiva livsinställning har haft sina verkningar, det märker man i de föreningar som efter bästa förmåga söker samla ungdomen till aktiva insatser. Det är mycket svårare nu än förr att få frivilligt arbete utfört. Därför råder det också en kronisk brist på ledare inom alla folkliga organisationer. Detta är så mycket mera beklagligt, som man i våra dagar har upptäckt vilken utomordentlig betydelse det ideella föreningslivet har i det industriella samhället. Det ger ungdomarna något av den vi-känsla som är så nödvändig för andlig hälsa, och det främjar en gruppbildning som kan bli av största betydelse för de unga själarnas utveckling. Man skulle därför vilja hoppas på en renässans av det goda föreningslivet och på en allmän värdestegring av det arbete som ägnas åt föreningarna. Ett välskött föreningsliv är en lika god insats i samhällets tjänst som en reformerad skola. I detta fall har vi att göra med en skapelse från seklets början som vi måste utveckla vidare.

Man kunde också önska att våra dagars kulturarbete och föreningsliv tillägnade sig något av den helhetssyn som inte sällan gjorde sig gällande vid seklets början. Många motsättningar, t. ex. i politik och religion, spelar numera en relativt liten roll. Då borde man i stället kunna ägna så mycket större uppmärksamhet åt det som är hembygdsrörelsens stora budskap: kontakten med våra kulturtraditioner. Det mänskliga framstegsarbetet har i våra dagar större resurser till sitt förfogande än någonsin. Detta betyder att det västerländska kulturarvet kan bli allas egendom i en utsträckning som förr blott var en vacker dröm. Om vi tycker att det i många avseenden har mörknat över mänsklighetens väg, så får vi nu, vid halvseklskiftet, inte glömma ett gammalt diktarord: det är många morgonrodnader som ännu inte har lyst över världen.

HALLANDS VÄDERÖ MÅSTE SNART FRIDLYSAS

Upptäckter på en promenad

av John Landquist

Skyddad av ett stormigt hav och dödsbringande grund har Hallands Väderö i alla tider fått vara fri från mera förstörande mänsklig åverkan. Väderön — namnet är en varning — har i huvudsak levat för sig själv sedan stenåldern. Det är en av orsakerna till den vackra och märkvärdiga vegetation, som där i ro fick utveckla sig till senare hälften av 1800-talet och som delvis ännu består, ehuru hotad och inkräktad. Här möts, har en sakkunnig sagt, mellaneuropeisk vegetation och nordisk berggrund på ett sätt, som eljes ingenstades i världen.

De semesterfirare, som i stora mängder på förmiddagarna kommer ditöver under två sommarmånader, gör i regel ingen skada. De avstår från utflykter i öns inre under heta sommarkvarnar och sitta mestadels i sina baddräkter uppkurade på strandklipporna. Gråtrutarna, som i skaror kraxar över dem, torde anse dem för jättelika fast i dykning oskickliga måsar. Det händer väl då och då att tanklösa turister eller skolungdomar rycker upp växter, som kunna vara mycket sällsynta. Men i huvudsak är det, i motsats till vad fallet merendels eljes är i världen, inte människan, som på Väderön äventyrar trädets och växternas bestånd.

De första intrycken av en vandring på ön en sommarkvarn ger skönhetsintryck, inför vilka ens hjärta går upp. Enarna är det första man ser på den böljande betesslätten innanför Sandhamns landstigningsplats. Mjukt skimrande i ljusgrönt står deras dungar på den stigande slättens kam mot de vita sommarmolnen. Sedda på avstånd liknar de en tindrande lövskog. Man har aldrig sett så friska och kraftfulla enar som i denna saltbemängda, av vindar genomdragna luft.

Så träder man in i bokskogen. Den har varit öns dyrbaraste klenod. Man får av dessa tjocka ljusgrå stammar ett sagoaktigt intryck av en jättelik elefanthjord, som står stilla under de gröna valven på den bruna med solfläckar lysande marken. Eller man faller i beundran



Vårbild från Söndreskog på Hallands Väderö. — Foto Hervid Vallin.

för ett enstaka praktexemplar, vars rika krona, lika utvecklad åt alla håll, sträcker skyddande armar över ett markområde stort som en mindre trädgård. Jag konstaterade, att en sådan kronas omkrets mätte 30 meter i diameter.

På en av dessa bokar ser man fyra meter upp och oåtkomligt för människohand två inskrifter i stort format, varav den ena är dagtecknad 1819, den andra 1829. Redan på den tiden var alltså denna bok gammal. Dess ålder kan icke skattas under 250 år. Man kunde också se hur boken växt på de sista 120 åren till inskrifternas förmån. Ty de hade med stammens breddning själva växt på bredden. Man såg det särskilt på de onormalt breda ettorna i årtalen.

Men mitt i denna ärevördiga skog slår en plötsligt som en köldfläkt något egendomligt. Här finns ju inga unga träd! Man ser idel knotiga bokgubbar. Man finner sig omgiven av en skogens senat, ett de gamlas råd. Man ser ingenstädes dessa vackra smärta raka bokar, som kan glädja en t. ex. vid Bökebergsslätt eller på Kullaberg.



Bokskogen har varit Väderöns dyrbaraste klenod. — STF:s arkiv. Foto O. Thaning.

Jag började undersöka. Men vart jag gick i olika riktningar hittade jag ingen enda ungbok! Men däremot gjorde jag en annan upptäckt, som bestyrkte mina farhågor. Gång efter annan och särskilt talrikt vid Helledammen såg jag döda bokar, som sträckte sina svarta, risiga grenar mot skyn. Det var medelstora bokar i sin bästa ålder. De hade ingalunda dött av ålderdom. Man behövde blott kasta en blick på stammen invid marken för att hitta dödsorsaken. Den var avnagd runt om och en halv meter uppåt stammen av hararna! Runt omkring såg jag i mängder andra träd, som var till hälften eller till

tre färdedelar av omkretsen avnagda. De äro dödsdömda. Jag fick med egna ögon bekräftat, vad jag visserligen läst om men betvivlat — ty man vill ej tro vad man finner orimligt i olustig riktning — att hararna håller på att mörda bokarna, att hararna är Väderöns pest!

Jag sökte upp en bekant, lektor Hervid Vallin, som fick tillstånd att uppföra en stuga på ön — vilket eljest är förbjudet — då han för ett kvartsekel sedan skrev sin doktorsavhandling om Väderön. Han är den störste kännaren av Väderöns växtlighet och har för fortsatta studier därav fått sig tilldelat ett naturreservat på ön. Vallin visade mig vid en vandring i markerna, att hararna gör något som är ännu värre än döda de uppvuxna träden. De biter av de spirande bokskotten. Det gör de grundligt. Resultatet blir att bokskotten förvandlas till decimeterhöga små buskväxter, kallade »purror». De äro oförmögna att växa. Jag såg talrika sådana purror. Hararna förrätta sitt arbete så ordentligt, att det icke finns en enda ungbok på hela ön utom ett par stycken i ett snår, som varit otillgängligt för hararna. Hararna biter också av ungsnitten på ek och förvandlar också de flesta av dem till »purror». Man har trott att även ekbeståndet på ön skulle förstöras, men det har visat sig, att ekarna äro segare. Åtminstone har ett litet antal unga ekar överlevt.

Hararna går också mycket illa åt örtfloran. De skiljer ju ej, som Vallin mycket riktigt anmärkte, på vanliga och sällsynta växter. Skogvaktaren på ön har sig tilldelat ett åkerområde att bruka. Det var harmfullt att se hans åkrar för år 1949 med havre, korn, vitbetor och annat till största delen ödelagda av hararna.

Hararna finns numer i sådant överflöd på Väderön, att de snart sagt besvärar människorna. Betraktade jag skogvaktarens åker, vips sprang ett par harar fram utan diskretion för sitt olovliga förhållande. Stod jag på Litorinaåsen och beundrade den storartade utsikten över vatten och land från Hallandsåsen i nordost till Kullens höga udde i söder satte sig också en harpalt några tiotal meter bort och beundrade samma utsikt. Gick jag i skogen, sprang en hare upp ur slingerväxterna en halv meter framför mig. Man får vid promenad på Väderön se sig för, så att man inte trampar på hararna.

Det torde f. n. finnas inemot tusen harar på den lilla ön. Men de föröka sig med tre kullar om året. År 1950 är de ännu många fler, då det är föga hopp om att något verksamt till dess åtgjorts. De kommer då att i ännu högre grad föröda växtligheten än de gjort 1949.

Den skada hararna utöva på Väderön är sedan lång tid bekant.



Tusenårseken på Hallands Väderö. — STF:s arkiv. Foto o. Thaning.

Jägmästare M. Juhlin Dannfelt i Ljungbyhed avgav 5 mars 1943 följande intyg till Skånes Naturskyddsförening:

Då det kommit till min kännedom, att harens skadegörelse på Väderön diskuterats inom Skånes naturskyddsförening, vill jag härmed meddela, att under de senaste åtta åren har haren gjort ofantligt stor skada å bokbeståndet. Även om bevisligen ett och annat beteskreatur någon gång kommit in i den inhägnade södra skogen och därvid betat av lövträdsplantor, så är ovillkorligen den rika harstammen den huvudsakliga anledningen till *den totala bristen på bok- och ekplantor*. Det omfattande barkgnag, som så gott som årligen dödar stora mängder större eller mindre bokar, förorsakas av hararna.

Situationen är alltså f. n. den, att bokbeståndet långsamt går sin undergång till mötes och att föryngring av ek och bok i uppkomna luckor totalt saknas och ersättes med björnbär, rönnslä o. d.

Haren utgör enligt min mening ett trevligt inslag i Väderöns fauna och utgör för jakträttsinnehavaren ett värdefullt villebråd och giver därigenom församlingen en avsevärd årlig inkomst, men jag anser dock, att bokens och ekens framtid på Väderön är av en så dominerande betydelse, att haren, som icke lär vara inhemsk på ön, icke bör få äventyra nämnda trädslags förekomst.

Läsaren av denna artikel har redan med häpnad frågat sig, varför alltjämt ingenting åtgjorts mot denna pest på Väderön, som hotar den berömda öns framtid. Svaret ligger antytt i Juhlin Dannfelts antydningar i hans skrivelses sista stycke. Det är små, man frestas säga bedrövliga ekonomiska intressen, som skyddar hararnas fortsatta härningar. Torekovs kyrka har 800 kronor om året för utarrendering av jakträtten på Väderön, och mannarna i Torekovs kyrkoråd slå troget vakt kring denna inkomst. De vill därför ha de på 1850- till 1870-talen till samtida kungars förnöjelse inplanterade hararna kvar. Numera jagar inga suveräner harar på Väderön; deras antal har minskat. Jakträtten på harar är uthyrd till en privat jaktklubb. Men dess ledare är 80-årig och dess övriga medlemmar äger icke heller krafter att begränsa harbeståndet i önskvärd omfattning. 1948 sköts upp till 100 harar, vilket är för litet, och under några föregående år lär ett ännu långt mindre antal ha uppbringats.

Men det finns också andra talande bevis på Torekovs kyrkokommuns inkompetens att omhänderta Väderöns vård. För omkring fem år sedan hade kyrkorådet beslutat, att tallarna på ett område av ön skulle avverkas och att i stället skulle sås bok- och ekollon samt att området i fråga skulle inhägnas till skydd mot hararna. Tallarna har flinkt avverkats och sålts, men varken någon nysådd eller någon inhägnad har under alla dessa år blivit av. Även denna ringa begränsning av bokbeståndets fortgående ödeläggelse har sålunda försumrats.

Men det finns på Väderön också annan vegetation än bok- och ekbeståndet, som är av högt värde och i stort behov av skydd. Ön har en sällsynt flora. Den lider svårt inte bara av hararna utan också av de talrikt betande kreaturen. Kyrkan har av denna avbetning också en inkomst; den är större och belöper sig på några tusen kr. För några år sedan framställde Skånes naturskyddsförening det billiga yrkandet, att några mindre områden av ön skulle avstängas för att



Skulle den misskötsel, som nu äger rum, fortsätta, så kommer Väderön efter ett eller två släktled att vara ödelagd. — STF:s arkiv. Foto O. Thaning.

man skulle få erfara hur floran skulle uppblomstra. Men Vetenskapsakademiens naturskyddskommitté avstyrkte av hänsyn till kyrkans förmodade rätt men i märkvärdig kontrast till kommitténs egentliga uppgift. Ingen medlem av denna kommitté lär ha rest ned till Väderön för att ta reda på förhållandena, innan avstyrkandet gjordes.

Överhuvud har denna vetenskapsakademiens kommitté icke något gott rykte bland andra sammanslutningar för svenskt naturskydd. Det förmenas, att den har böjelse att mera behjärta skilda rättsinne-

havares ekonomiska intressen än naturskyddets behov. Men det är detta sistnämnda intresse som alltid bör vara det ivrigast bevakade i en sådan kommittés överläggningar. En sådan ståndpunkt är i regel den sakligt mest välgrundade. Ty naturens intresse för människorna består och är lika stort och lika friskt för skilda generationer, men de ekonomiska intressena skifta och sjunka bort enligt samhällets utveckling. Om vid dessa förgängliga intressens tillgodoseende levande natur har förötts, har en skada anstiftats, som ofta icke kan botas på flera släktled, om någonsin.

Huruvida Torekovs kommun äger Väderön är en i dunkel höljd fråga. På medeltiden ägdes ön av danska kronan, men de danska kungarna överlät inkomster av Väderön till kyrkan. Efter Skånes erövring synes automatiskt, då äganderättsförhållandena ej var tillräckligt bestyrkta med papper, Väderön ha kommit att betraktas som kyrkans egendom. Mot kronans formella äganderätt, om sådan kan påvisas, torde kyrkan kunna åberopa sig på gammal hävd.

Dylika juridiska överväganden synas sålunda icke bilda det verkammaste stödet för en ny regim på Väderön. Det avgörande skälet för en sådan är det stora sakförhållandet, att Hallands Väderö, det främsta natursmycket i vårt Västerhav, är en hela nationens angelägenhet och icke längre kan bibehållas under en liten landskommuns bristfälliga vård. Torekovs kyrkokommun har visat sin inkompetens att sköta Väderön med den blick på framtiden, som den nödvändigt kräver. Det bör tilläggas att en fattig kommun icke heller har resurser att nöjaktigt utföra en sådan sak. Skulle den misskötsel av Väderön, som nu äger rum i ett för varje år accelererat tempo, fortsätta, så kommer Väderön efter ett eller två släktled att vara ödelagd. Bokarna är försvunna, ekbeståndet inskränkt, den fina och sällsynta blomvärlden borta och ön nedsjunker till ett vanligt halvkalt skär.

En avgörande åtgärd måste vidtas och det inom snar framtid. Riksdagen måste besluta om en fridlysning av Hallands Väderö på de villkor, som för denna ös natur är de mest fördelaktiga. Torekovs kyrka skall ha ersättning för de indragna förmånerna; det gäller ju bara några tusen kronor. Den gamla nu avgnagda Väderön måste åter uppblomstra i sin forna hemlighetsfulla rikedom. Det är öns mening att den skall vara alla Sveriges resenärer och icke minst dess ungdom till glädje, vederkvickelse och förundran.

PAUS I FORSDÖDEN

av *Karl-Hampus Dahlstedt*

Tänk om en vattenkraftsspekulant skulle sätta i gång och bygga över det som finns kvar av Stockholms Ström med ett kraftverk! Idén är inte absurd. Åtminstone inte av estetiska skäl! (Sådana hinder har tidigare kunnat avlägsnas.) Utan i så fall därför att projektet praktiskt och ekonomiskt sett vore dödfött.

Men tankeexperimentet kan göra tjänst som en emotionell riksläkare!

Kraftexploatörerna i mellersta och södra Norrland börjar nu bli färdiga med de på en gång lättillgängliga och kilowattrika bygdeforsarna, med blanklaxarnas, bondespelmännens och bronsåldersristningarnas 3000-åriga basorglar! Kilowattjakten går vidare. Uppåt älvarna till obygdshorsarna, och neråt till de tamare men vattenrika mynnings- och stadsforsarna.

Bollnäs håller på att förlora sin fors i Ljusnan! Sundsvall, midälva-staden, har snart bara minnet kvar av Bergeforsen i Indalsälven. Vii-forsen i Ljungan byggdes ut redan vid sekelskiftet. Och Sollefteå, som kan skryta med att en av Sveriges vattenrikaste älvar (räknat i medelvattenmängd lika stor som Göta älv) rinner rätt genom sta'n, bidar i dessa dagar sitt öde.

Låt oss stanna inför Sollefteforsen. Sollefteå har uppnått ett blandat rykte som garnisons-, skid- och nipstad. Men alla dess mer eller mindre frivilliga invånare och besökare måste vara överens om att stadens företräden bör sökas i naturen, i bergen, skogarna, niporna, älven och forsen!

Sollefteå fick stadsrättigheter 1917. Men det saknar inte äldre traditioner. I Solat bodde de ångermanländska folksägnernas centralgestalt, Ångermanlands sagodrottning Gunilla Snälla, namnkunnig redan i den svensk-norska gränstraktaten av år 1273 för sin gränstvist med jämtan Arne Ille. Här förbi reste Sveriges förste riksantikvarie, Gustav II Adolfs lärare, den mångkunnige och trolldomstroende Johannes Bureus, kring sekelskiftet 1600 och antecknade i sin notisbok:

»Minns... huru djupaste åbräddarna målas och pikarna, och den högen som står mitt i forsen i Solät. ... Olofs och Knuts i Remsle i Solet farfader var en jätte och gick över Soletta fors (så) att vattnet icke gick högre än över knät. Han var'e som vörten köpte...»

Med stor sannolikhet var det också i dessa trakter som Fredrika Bremer på sin färd längs Ångermanälven sommaren 1847 inspirerades till sin hänförda skildring av Norrlands natur i »Midsommarresan». Hon träffade under den resan på Tomtnipan i Resele en junidag samman med den sedermera välkände vittre avvitringslantmätaren Daniel Åslund. Hans son Helmer Osslund var det som drygt 60 år senare bosatte sig vid Ångermanälven några kilometer ovanför Sollefteforsen och under ett årtionde sprutade sin ångermanländska färgkaskader in i den svenska konsthistorien.

Vilken riksolycka skulle då inträffat om Sollefteforsen byggdes ut? Först och främst det alldagliga som numera oupphörligt inträffar — och måste inträffa — vid kraftverksbyggena runt om i norra Sverige: En grå cementdamm. Den blåvattrade älven med timmerstokarnas kådgula ständigt rörliga mönster därovanför uppdämd till en sjö, som skulle räcka ungefär upp till Faxälvens mynning, eller fr.o.m. våren 1949 riktigare uttryckt till Hjältakraftverkets avloppstunnels underjordiska mynning. De branta nipstränderna längs denna minst halvmillånga sträcka i högre grad än hittills hotade av erosion och ras. Och nedanför dammen en torr stengrå älvfåra, som varje vår översköljs av överloppsvatten, och en nedsprängd avloppskanal. Dessutom niporna, först och främst den berömda Borgen (=Bureus' »hög»), helt eller delvis bortgrävda och söndermosade. Och på köpet naturligtvis allt ekonomiskt trassel för markägare och fiskerättsinnehavare.

Sollefteforsen är inget under. En slät och tämligen sävlig låglandsfors med en fallhöjd på några futtiga meter. Bättre värd att spara hade den traditionsrika och storslagna Nämforsen varit. Men den är utbyggd (54 000 kw). Eller den vilda och tvärbranta Kilforsen. Men den är redan dödsdömd (med Äkvissleforsen och en rad mindre forsar i allt 240 000 kw). Utbyggda är också Forsmoforsen i Ångermanälven (75 000 kw), forskomplexet mellan Långele och Österås i Faxälven (Hjälta, 180 000 kw) och ett par mindre forsar i samma älv. Dödsdömd förutom Kilfors-komplexet i Fjällsjöälven



Sollefteå har rykte som garnison- och skidstad, men dess företräden bör framförallt sökas i naturen, i skogarna, niporna, älven och forsen. — SfH:s arkiv. Foto V. Lundgren.

är också forsraden Åforsen—Skamflyforsen—Finnforsen i Faxälven överst vid Jämtlandsgränsen.

I allt har inom Ångermanälvens vattensystem bara innanför Ångermanlands gränser vattenkraft byggts ut till en effekt av 339 000 kw, varav 91 % har blivit färdiga under de senaste tre åren! Under utbyggnad är ytterligare 340 000 kw!

Det finns inte längre så mycket att välja på för den som vill spara en ångermanländsk fors till eftervärlden. Sammanlagt återstår visserligen bortåt 530 000 kw medelvatteneffekt, d. v. s. nästan 1 000 000

kw utbyggbart. Men de större forsar som finns kvar, serien Flyforsen—Räbbstuguforsen—Vagnforsen i Faxälven (vid Ramsele), Holaforsen—Laseleforsen och Edsforsen i Ångermanälven, ligger i glesbygderna närmast intill gränsen mot Jämtland och Lappland. För alla tre är dessutom utbyggnadsplanerna redan långt avancerade.

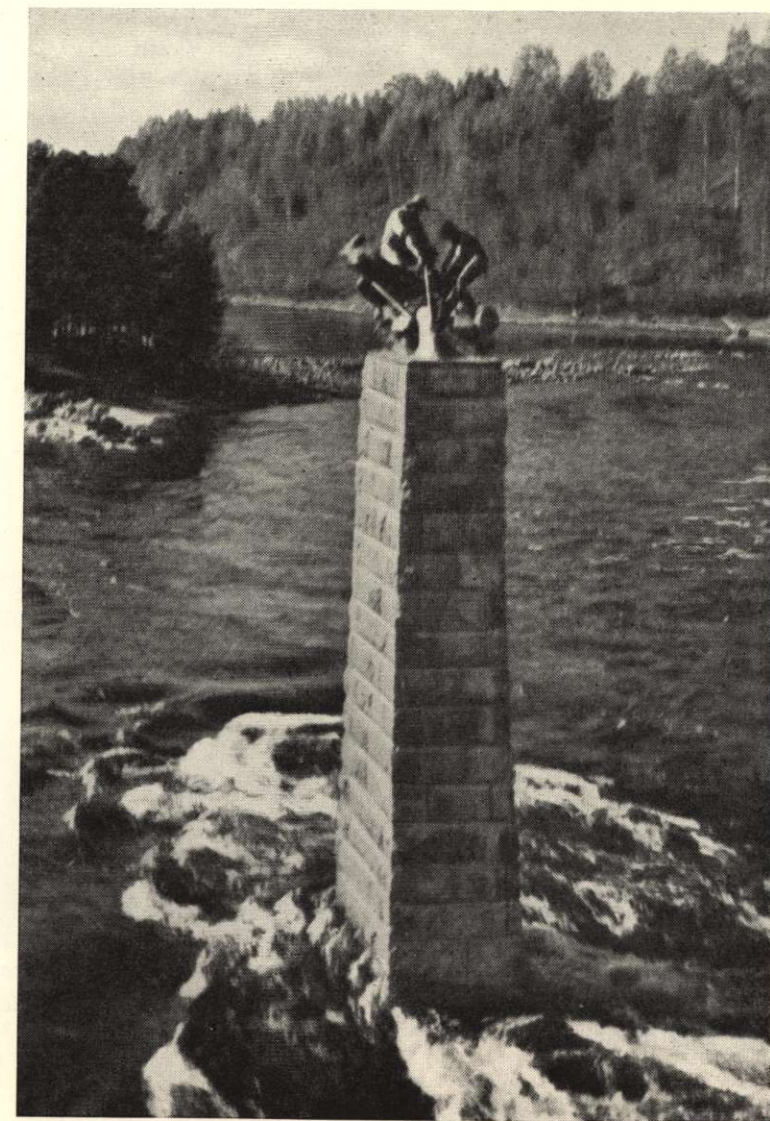
Hur långt de har avancerat för Sollefteforsen, som tack vare sin stora vattenmängd och vissa dämmningsmöjligheter når upp till 25 000 kw medelvatteneffekt, vet väl endast vederbörande vattenkraftsspekulanter. Ännu tycks det i varje fall inte vara för sent att ropa STOPP! Kraftverksbyggare, industrigubbar och ansvariga myndigheter! Stanna grävs kopan och bergborren, ta Er en matrast, tugga ordentligt och titta Er eftersinnande omkring, innan Ni sätter i gång igen! En fors i Ångermanälven kunde väl vara värd att spara!

Sollefteforsen kan i naturskönhet inte mäta sig med t. ex. Holaforsen, men den äger i gengäld sociala förtjänster. Den ligger mitt i en stad, i övre Ådalarnas enda köpstad, där människor dagligen vankar, där landskapets manliga ungdom (och fler med förresten) fullgör sin värnplikt, och dit bygdens befolkning allmänt reser på förrättningar och nöjen. Den är dessutom Ångermanälvens nedersta och vattenrikaste fors, utvald till själva hjärtforsen i dess vida vatten-system av alla de ådalsbor som med sina penningbidrag hjälpte till att år 1940 resa Fredrik Frisendahls mäktiga skulptur Timmerflottare mitt i forsen: »Till arbetets ära, till Ådals bygd».

Naturligtvis kommer Sollefteå att ligga kvar också om forsen byggs ut: en proper och tråkig stad av den konfektion som Sverige redan har övernog av. Och naturligtvis kommer vissa natur- och kulturskyddande åtgärder att genomdrivas: stränderna i den nya avloppskanalen putsas antagligen, några svalbon i en nipbacke sparas kanske, och en gammal notkoja flyttas måhända upp på hembygds museet.

Men det som är gjort kommer aldrig att kunna göras om! Våra arkeologer sällar sig igenom tonvis av jord för att utröna hur folk levde i järnålderns Sverige eller forntidens Mindre Asien. Vi deltar i jätteexpeditioner till Antarktis för att skaffa oss en föreställning om hur vårt land såg ut under istiden. Samtidigt skickar vi nästan utan att blinka en mer näraliggande epok av vår naturhistoria i graven!

— Vi har inte råd att spara på forsarna! Vattenkraftssituationen är alltför prekär!



Sollefteforsen är inget under — en tämligen sävlig låglandsfors, men den äger i gengäld sociala förtjänster. Mitt i forsen står Frisendahls mäktiga skulptur Timmerflottare.

Visst har vi råd. Den som har satsat pengar i ett kraftverksprojekt och väntar sig utdelning på dem anser sig kanske inte ha råd. Men som nation har vi det! På tröskeln till atomåldern med dess nya omskrutna energikällor är Sveriges samlade vattenkraftstillgångar ännu långt ifrån utbyggda.

— Man måste tänka rationellt i ekonomiska ting!

Sant! Men individen och samhället håller sig gudskelov också med små andningshål, där de inte låter det matematiskt enkelriktade, eko-



Bollnäs håller på att förlora sin fors i Ljusnan, som här ses 5 km norr om sambället. Vattenspegeln kommer att försvinna, om kraftverksplanerna får realiseras. — SfH:s arkiv. Foto H. Segerros.

nomiska tänkandet komma till tals. Lyx-, fritids- och kulturkontot upptar en jämförelsevis stor part av Sveriges nationalbudget, också i den del av budgeten som räknas i hårdvalutor.

Tännforsen i Jämtland kommer — som det ser ut — att sparas. Det är inte mer än vad jämtarna har rätt att kräva. Men det är inte nog. Också ångermännen har rätt att behålla *en* fors. Likaså mellpaddingar och hälsingar.

Det är många årtionden sedan vårt lands vattendrag grundligt inventerades ur kraftsynpunkt. Och ändå längre sedan de började



Vid Alfta har Voxnans vatten försvunnit ur landskapsbilden. Här kunde man förr njuta av forsens vackra sceneri — nu beskådar man ett trist spöklandskap. — SfH:s arkiv. Foto H. Segerros.

sprängas sönder av våra trävarubolag och flottningsföreningar. Bara hembygds- och naturskyddet har av olika orsaker inte kunnat vara lika förutseende. Först när faran blir akut, när stora pengar har satsats och utbyggnadsplanerna i tysthet mognat, går det eventuellt till aktion. Men uppnår i sin ojämna strid med det engagerade storkapitalet — antingen det är statligt, kommunalt eller privatindustriellt — och med ortens välförstådda aspirationer på några års goda arbetsförtjänster och lättmjölkade skatteobjekt i bästa fall en jämkning till det bättre i ett utbyggnadsprojekt, som i sin helhet redan har blivit ofrånkomligt.

Det kan numera aldrig vara för tidigt att väcka frågan om en fors bör byggas ut (och en sjö regleras) eller sparas. Det är tvärtom högst på tiden, att Samfundet för Hembygdsvård, Riksantikvarieämbetet, Svenska Naturskyddsföreningen, Svenska Turistföreningen m. fl. föreningar och ämbetsverk, som har skäl känna sig intresserade, gemensamt startar en generalinventering av vårt lands älvar och sjöar ur kultur- och naturskyddssynpunkt och i samråd med ansvariga vattenkraftsplanerare väljer ut ett begränsat antal forsar och vatten, som till varje pris måste skonas. Självfallet bör belägenhet i eller vid befolkningscentra räknas som tungt vägande argument vid detta val.

Siljan var *ett* memento. Sollefteforsen är det andra. Det får inte inträffa, att vi svenskar med öppna ögon portionerar bort hela vår förstfödslo rätt till en fri och orörd natur för en serie mer eller mindre välsmakande grynvällingar.

MARKNADER OCH MARKNADSBODAR

av *Pebr Johnsson*

Törsten Fogelquist framhåller i sin lilla studie över Gustaf Vasa att denne älskade mera marknaderna än riksdagarna. Vid de förra sammanträffade han med allmogen, medan han vid de senare råkade de ofta nog så ärelystna och självsäkra frälsemännen. Detta visar, att redan under Vasatiden voro marknaderna besökta av folk ur skilda klasser. Detta hade även varit förhållandet under tidig medeltid. Säljare och köpare från skilda orter sammanträffade där för att förmedla varuutbyte. Marknader uppstodo ofta å platser, där man samlades till religiösa högtider eller tingsförhandlingar. I samband därmed höllos mässor. Man talar sålunda ännu om Sigfridmässan i Växjö, Arosmässan i Västerås, Hindersmässan i Örebro och åtskilliga andra. Ännu långt fram i tiden höllos marknaderna i dessa städer flera dagar å rad. Även på landsbygden funnos platser, som av gammalt haft marknader. Under äldre tider skilde man på frimarknader och enskilda marknader. Vid de förra stod det öppet för borgare från vilken stad som helst att försälja sina varor, medan vid de enskilda marknaderna endast en viss stads borgare tillåtos att driva handel. Dessa senare marknader försvunno 1788. Om marknadsfrid var redan under medeltiden stadgat, och denna bestämmelse rådde ända från landskapslagarnas tid intill 1864. Detta hindrade dock icke, att allvarliga sammanstötningar kunde äga rum mellan befolkningskategorier från skilda håll. Detta långt fram i tiden. Våra domböcker veta därom mycket att berätta. Det var icke allenast fredliga uppgörelser, som ägde rum vid marknaderna, utan vid dem gjorde man även upp sina mera ovänliga mellanhavanden. Detta mången gång så, att ordningsmakten stod handfallen, utan att ha förmåga att ingripa. Man fick slåss så länge tills man tröttnade.

Man förvånar sig icke över detta, då man vet, att det ännu för en knapp mansålder sedan på en mera betydande marknadsplats å landet fanns långa rader av tält, vari öl och vin tillhandahölls. Under början av 1800-talet även brännvin. Sådant fanns även senare, tillhandahållet i smyg, eller av marknadsbesökarna medfört. Det fanns

därför i regel vid varje marknadsplats en finka (i Skåne kallad »hod-da»), i vilken man insatte de berusade och dem, som uppträdde i egen-skap av bråkmakare. Det finns en dylik »hodda» i Göinge hembygds-park vid Broby, som tidigare stått å Lönsboda marknadsplats. Det är en liten fyrkantig byggnad av kraftiga furuplankor och med ett li-te fyrkantigt hål på ena sidan, vilket skulle tjänstgöra som fönster. En numera avliden länsman brukade omtala, att han vid ett tillfälle i samma finka insatt ett tiotal bråkstakar, med resultat, att de lyfte upp och ned på hela huset och gingo sin väg.

De gamla marknadsfinkorna äro nu borta, och det var i sista stund den anförda blev räddad. Däremot kan man ännu här och där få se några av de äldre marknadsbodarna stå kvar. Så är exempelvis för-hållandet i Broby, där ett tiotal dylika äro att se. Ännu för ett par årtionden sedan fanns det ett femtiotal dylika av bräder upptimrade bodar med snedtak. Det var två långa räckor av sådana. Huvudpar-ten av dem blev vid ovan anförda tid nedriven. Det såg gammal-dagstrevligt ut, där de lågo ett par tiotal meter från den förbilöpande landsvägen. Det är Broby by som äger marknadsplatsen. När det för en del år sedan blev tal om en restaurering av de gamla bodarna, som torde vara betydligt över hundra år, ville byamännen icke vara med härom, varför de flesta bodarna revos ned. Marknadsbesökarnas antal hade då avsevärt inskränkts och de handlandes antal med dem.

Ännu under början och mitten av 1800-talet var Broby marknad mycket talrikt besökt. Marknadsplatsen var då inhägnad, och ingen försäljare kom in på denna, som en äldre, numera avliden man be-rättat, utan att betala »tull». Denna erlades i form av varor. Dagen efter marknaden försålde man dessa på auktion. Ofta blevo de å denna auktion betydligt dyrare än på marknaden. Samme man be-rättade även, att man satte bommar tvärs över vägen, så att ingen kunde komma förbi utan att erlægga »tull».

Detta erinrar om en händelse, som inträffade under Mattsmäso-marknaden i Bro, nuvarande Kristinehamn, 1638. Nämnade år blevo lanttullar inrättade i Värmland, och en herre vid namn Peter Flygge blev inspektor över dessa. Han var boende på Bro gård. Vid den marknad, som avhölls den 21 september 1638, lät han göra ett första försök att upptaga tull. Han hade för detta ändamål låtit uppsätta ett staket kring den gamla marknadsplatsen, fordrande tull av alla de säljare som ville komma in. Nu hände sig icke bättre än att den handlande allmogen, ovan vid ett sådan bemötande, fattade eld. I ett



En av våra äldsta marknader — Distingen i Uppsala — med handel på isen enligt Olaus Magnus.

ögonblick var staketet nedrivet, och Flygge skulle säkert med livet fått betala detta tilltag, om han icke i tid fått tillfälle att kasta sig i en båt och fly. Detta tilltag blev sedermera utbasunerat som ett upp-ror från Värmlänningarnas sida. En kommission med riksdrotsen Gabriel Oxenstierna i spetsen blev sedermera tillsatt att därom rann-saka. Han fick därvid klart för sig, att det råde en viss överdrift i denna mot värmlandsfolket riktade beskyllning och att det huvud-sakligen var köpslagande västgötar, som i förbittring över att behöva erlægga tull, arrangerat uppträdet. Överraskad av platsens vackra och för handeln gynnande läge föreslog riksdrotsen vid återkomsten till Stockholm, att en stad där skulle anläggas. Så blev också förhållan-det, och blev denna sedermera efter den då regerande drottningen be-nämnd Kristinehamn.

För att återgå till marknaden i Broby och de där belägna mark-nadsbodarna, som ännu stå kvar, kan nämnas, att utom dem fanns det ett par andra ståndplatser. Dagen innan marknaden sätta »mark-nadsvärdarna» upp pålar och takresningar i en lång rad, bildande gator, vilka sedan uthyras. Över varje stånd reser innehavaren en tältduk, som skyddar för regn. Vidare finns det ståndplatser, för vilka



På en särskild del av marknadsplatsen bedrevs kohandeln, som var mindre stojande än hästmarknaden. — Marknad i Värnamo. — SfH:s arkiv.

även ståndavgifter erläggas. Dessa innehavas av personer, som medföra slöjdalster eller andra varor som man önskar försälja. Ännu för en del år sedan var ståndavgiften för en av de täckta marknadsbodarna 5 kronor, för ett vanligt stånd 2: 50 och för en ståplats 1 krona. Ingen hade rätt att å marknadsområdet handla utan att erlägga ståndpenningar. Så vitt vi ha oss bekant upptogs dock icke sådana för kreatur. Däremot fick man betala 10 kronor för en karusell och liknande för tält, där gycklare och därmed jämnställda uppträdde. Marknadsvärdarna voro valda av bystämman. Trots att avgifterna voro låga, kom det in ganska betydande belopp vid en marknad. Dessa blevo sedermera vid den årliga majstämman utdelade till alla de jordägare i byn, som hade del i marknadsplatsen. Så går det också till den dag som i dag är. Numera är denna marknad, sedan vanliga stortorgdagar börjat hållas i de omgivande samhällena, endast en skugga av vad den fordom varit. Då räknades Broby marknad till en av de största i Skåne. Dit voro att räkna Kivik, Sjöbo, Hörby, Åby och Broby.



De gamla marknadsbodarna av trä har nästan fullständigt försvunnit. Det är därför av största vikt att de få som finns kvar blir bevarade för framtiden. — Gillberga i Värmland. — SfH:s arkiv. Foto Sven A. Hermelin.

Ännu under författarens barndom på åttiotalet fanns det i Broby två långa tältrader, vari kaffe, öl och vin tillhandahölls. Utanför varje tält hade man en öppen eldstad, varest kaffet kokades. Inne i ett dylikt tält voro bord satta i två rader med en gång i mitten. Vid borden voro bänkar, där de slogo sig ned, som serverades det ena eller andra. Ett förfärligt stim var här rådande. Då och då kom ett sällskap in för att »dricka likköp» eller, som man i Göinge sade, »lättköp» på någon affär, som ingåts, hästbyte eller kohandel. Det pratades och skrattades, domderades och svors, ölkorkarna smällde och det rådde ett stim utan like.

Nedanföör dessa tält med servering hade man den översta bodraden av bräder och dessemellan tvenne ståndrader av bord med tältdukar, över, vari varor av olika slag tillhandahölls, samt nedanföör dessa, längs utmed landsvägen, den andra långa raden av marknadsbodar,



Kiviks marknad har räknats till de största i Skåne. — SfH:s arkiv. Foto Mårten Sjöbeck.

uppförda av trä. Dessa ha fått vika och i stället har en vacker plantering av alm och oxel kommit till. I dess skugga kan numera den rad av tältstånd slås upp, som fortfarande förefinnes.

Ovanför översta träbodraden och serveringstälten låg nöjesfältet. Där funnos i regel karusell, cirkus, diverse andra »komedier», skjutbanor och litet av varje. I norra ändan av marknadsplatsen hade man de hästar, som hölls till salu. Det var uppvisningar och provkörningar och ett farligt ståhej, då en uppgörelse skulle ske, byte eller köp. I all synnerhet voro de från olika håll komna mörkhyade tattarna stojande och skrikande. För övrigt fanns det hästskojare från vitt skilda håll, som vid en dylik marknad kommit tillstädes. Intrasserat folk samlades i grupper kring de stojande »affärsmännen» för att se, avhöra eller mäkla vid uppgörelserna. I norra ändan av marknadsplatsen bedrevs kohandeln. Denna var mindre stojande än hästmarknaden. Tattarna voro här borta. De drevo enbart handel med hästar, medan deras kvinnor uppträdde som ficktjuvar i trängseln och marknadsvimlet. Då och då sökte man även snatta från stånden eller bo-



Lövmarknaden på Stora Torg i Karlskrona — i våra dagar en traditionell marknad och folkfest med gamla anor.

darna. Blev det upptäckt grepos de av länsmannen och fördes ned till häradshäktet mitt emot prästgården. Man åtföljdes därvid av en lång svans av folk, som av nyfikenhet ville se hur det gick. Vid mera våldsamma slagsmål blevo också deltagarna i dessa förda dit. Ofta blevo flera insatta i ett och samma rum.

Som det tillgick i Broby så gick det säkerligen också till å de större marknadsplatserna under slutet av förra seklet. Litet varstädes fanns det marknadsbodar av trä, men i regel äro dessa numera nedrivna. Det är högst önskvärt, att de som ännu finns kvar bli bevarade och för framtiden underhållna. En inventering av dem borde äga rum så att man vet var dylika bodar äro att finna. Själv har jag å flera platser i Småland sett sådana, men ingenstädes i Skåne, utan de ovan anförda, som kvarstå å marknadsplatsen i Broby. Det har vid mera

än ett tillfälle föreslagits att denna skulle upplåtas till bebyggelse, men hittills har detta undvikits. Under den tid tingen höllos ute användes »Broby hed», som den då hette, för detta ändamål. Ett kungabrev av 1637 bekräftar detta. Marknaderna i Broby äro dock av något senare datum, de där belägna marknadsbodarna likaså.

BIBEHÅLLANDET AV DE SYD-SVENSKA LÖVSKOGARNA

Samverkan mellan skogliga och naturskyddssynpunkter

av Gösta von Friesendorff

Barrskogsplantering i Skåne, och när här nedan nämnes Skåne gäller detsamma Syd-Sverige, kan man säga påbörjades i större skala först på 1860-talet. Våra äldsta granplanteringar äro 70—80 år gamla och äldre nu avverkade kulturbestand ha knappast funnits åtminstone av detta trädslag.

Huvuddelen av 1800-talets gran- och tallplanteringar ha dock gjorts å av ålder kal mark som visserligen en gång i tiden torde ha varit bevuxen med ek och bokskog, men som endast med svårighet *direkt* skulle ha kunnat klädas med skog av samma trädslag. På gamla fäladsmarker finnas sålunda huvuddelen av de *äldre* större barrskogsbestånden inom lövskogsområdet. En hel del gods började även tidigt att använda sig av gran som fyllnad i den mån självföryngringen i bokskogarna slog fel. Någon nämnvärd *minskning* i lövskogsarealen torde emellertid icke dessa barrskogsplanteringar förorsakat.

Under de senaste decennierna har emellertid tendensen blivit att i stor utsträckning ersätta särskilt den äldre bokskogen med granskog och därmed har planteringsfrågan ur naturskyddssynpunkt kommit i ett helt annat läge. Visserligen hade de tidigare fäladsplanteringarna skapat ett nytt inslag i landskapsbilden men det hade dock rört sig om utmarker vanligen på något avstånd från bebyggelsen. Ett ersättande av lövskogen, som oftast bäst bevarats intill gårdarna, med barrskog hotar emellertid att omvandla hela landskapstypen. Därför ha också barrskogskulturerna från naturskyddshåll allt skarpare kritiserats.

Det råder även i andra avseenden en principiell skillnad mellan planteringar å gamla kalmarker och som ersättning av avverkad skog, vilken fråga jag återkommer till.

Jag skall i det följande något beröra de skogligt biologiska och ekonomiska faktorer som inverka på valet av trädslag.

Ända till för ca 20 år sedan, ja, på många håll ännu senare, ansågo skogsmännen åtminstone i norra och mellersta Sverige lövträden för ett ogräs, som i största utsträckning skulle rensas bort. Detta tänkesätt har givetvis även påverkat skogsskötseln i Syd-Sverige. Numera har emellertid en fullkomlig omsvängning ägt rum. Man har kommit underfund med, att lövavfallet är nödvändigt för att bibehålla ett gott marktillstånd, att en lövskogsinblandning motverkar spridningen av svamp- och insektsangrepp samt minskar risken för skogsbrand. Den moderna skogsskötseln eftersträvar sålunda åtminstone en *inblandning* av lövskog.

Det gäller även, att ett visst trädslag kan så att säga utsuga marken, varför även bland skogsträden ett visst växelbruk är önskvärt. Detta synes dock icke i samma mån gälla bok som veterligen har odlats å samma mark i flera sekler, utan man har kunnat konstatera någon »boktrötthet» hos marken.

I fråga om de rena granbestånden torde här i Sverige icke föreligga erfarenhet på denna punkt, men det kan i varje fall fastslås att mycket ofta rötsvampar vinna insteg, som anställa stora skador i första hand på det värdefullaste virket i stammarnas nedre del. Som svampmycelierna kvarleva och bevisligen med utgångspunkt från äldre rötstubbar angripa ny granskog, kräves i sådana fall ombyte av trädslag.

I detta sammanhang bör kanske erinras om, att i motsats mot vad icke fackmannen ofta har för sig, en plantering av barrskog icke innebär, att där i alla tider skall växa sådan, utan att mycket väl en äldre, t. ex. rötskadad granskog kan ersättas med lövskog.

Till dem som i likhet med undertecknad anse en likåldrig barrskogsplantering med träden i vinkelräta rader för den ur skönhets-synpunkt minst tilltalande skogstypen, vill jag framhålla att den moderna skogsskötseln eftersträvar naturlig föryngring i största utsträckning och får man dels som en följd därav, dels på grund av nya huggningsformer, *olikåldrig* skog. Härigenom erhålles en helt annan skogsbild, som mer ansluter sig till naturskogarnas typ och som är betydligt mer tilltalande för ögat.

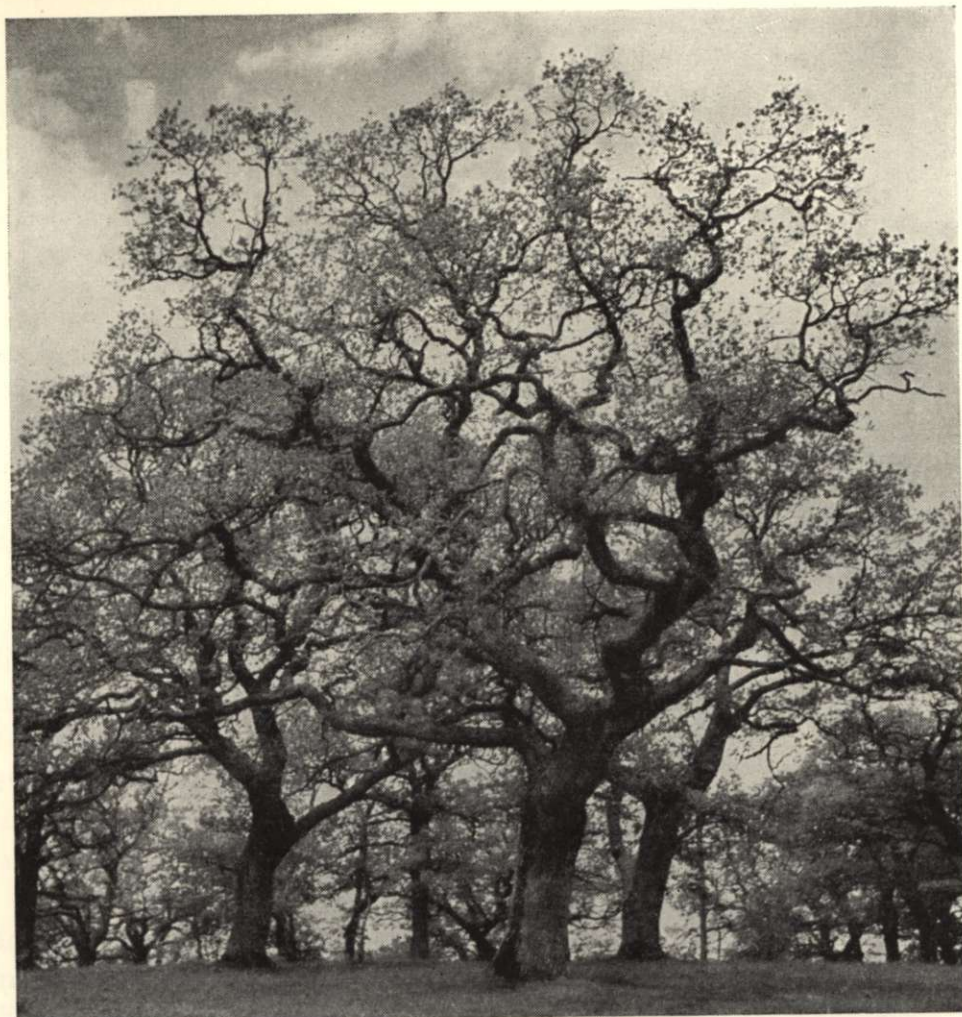
Som motiv för ersättandet av lövskogen med granskog framhålles ofta, att den senare är så mycket mer snabbväxande. Det är nog sant, att intet annat trädslag på lämplig mark därvidlag kan tävla med granen i ungdomsåren, men skillnaden i produktion under hela livstiden behöver icke bli så stor som man tidigare haft för sig. Med ti-



Bokskogen har värde inte bara som ett vackert inslag i landskapsbilden, den besitter dessutom stor praktisk användbarhet. — SfH:s arkiv. Foto B. Norberg.

digare huggningsformer har man icke av rädsla för markförvildning och vattenskott kunnat gallra boken så hårt, att hela dess växtkraft uttagits. Genom att spara ett skyddande under- och mellanbestånd är detta möjligt.

Men, framhålla lövskogshatarna, granen producerar i alla fall mera. Ja, det kan icke bestridas, men ytterst är det ju värden och icke kubikmetrar som eftersträvas.



Egentliga skogar av ek är numera sällsynta i vårt land. — Ekdunge i Blekinge. — STF:s arkiv.

Även med denna måttstock anser sig granälskaren vara fullt på den säkra sidan. Det har ansetts nästan som ett axiom att »granskogen ger mer». Jag frågar då: har jämförelserna gjorts med jämnbördiga bestånd? Det är nu så, att lövskogen är mycket mer känslig för vanvård. De greniga individerna ge här endast ved, under det att en grenig gran ger gagnvirke om än sekunda dylikt.

Vi ha knappast i skrivande stund någon äldre lövskog som skötts systematiskt från första början med tanke på att producera största möjliga kvantitet gagnvirke! Förrän vi fått det kunna vi icke göra



Sydsvensk barrskog med inslag av björk. — Kävsjö sn, Småland. — SfH:s arkiv. Foto N. J. Nilsson.

en fullt objektiv jämförelse. Vi må också ihågkomma att t. ex. 1 kubikmeter bokstock åtminstone tidvis varit dubbelt så mycket värd som 1 kubikmeter granstock.

Utvecklingen synes även leda till ökad efterfrågan å lövvirke. Jag erinrar om bokens användbarhet till pappersmassa och framställning av brännolja, samt askens till flygmaskinsinredning etc.

Jag vågar påstå, att lövskogen sannolikt kommer att kunna ekonomiskt hävda sig i förhållande till barrskogen och kanske redan nu gör det, om man gör en rättvis jämförelse. Vid nyplantering måste man utgå från, att det nya beståndet skall få den bästa tänkbara vården.

För lövskogarnas bibehållande talar även andra faktorer än ovan berörda biologiska och rent ekonomiska. Under senaste tid har man allt mera fått upp ögonen för skogarnas betydelse ur rekreationssyn-



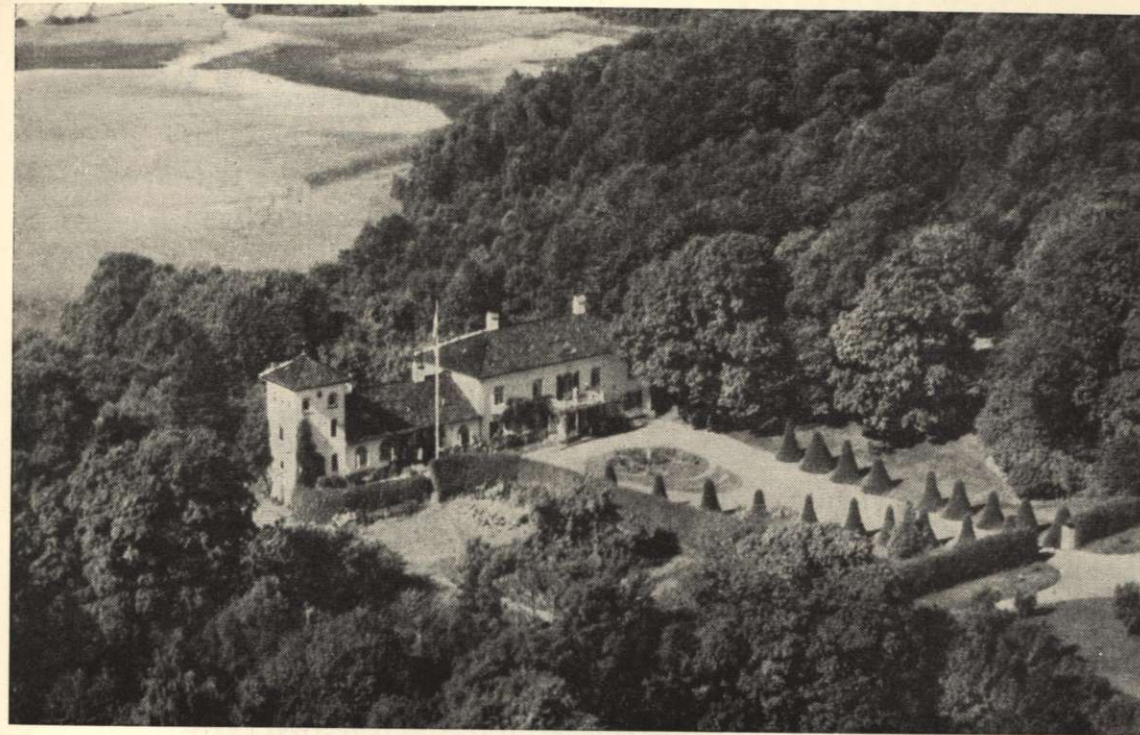
I de sydsvenska landskapen verkar den nyplanterade barrskogen ofta främmande och de risiga träden erbjuder knappast någon tilltalande omramning till gårdar och villor. — Hemmeslöv, Halland. — SfH:s arkiv. Foto B. Östnäs.

punkt. Detta gäller särskilt intill städerna och den tätare bebyggelsen som ju i så hög grad finnes särskilt i Skåne.

Skulle barrskogskulturerna alltmer gripa kring sig minskas skogarnas möjligheter i detta hänseende. En nyplantering eller en alltid mer eller mindre risig ungskog av gran är ur många synpunkter ej lämplig som promenadplats och även den gamla likåldriga barrskogen är åtminstone ur skönhetssynpunkt den äldre lövskogen underlägsen.

Även för lantbefolkningen bör det ur skönhetssynpunkt vara mer tilltalande med en lummig ljus lövskog intill knutarna än en dyster barrskog, som icke passar ihop med det skånska landskapet och som inom stora delar är en utbölning och nykomling, utan traditionens tjusning.

Många skäl tala sålunda för lövskogarnas bibehållande. Flertalet sydsvenska skogsmän, både statens, skogsvårdsstyrelsernas och enskilda ivra även *numera* härför. Det är icke här naturskyddarna ha



Den lummiga ljusa lövskogen omkring gårdarna i Sydsverige ger trevnad, skönhet och traditionens tjusning. — Öströö Säteri, Halland. — SfH:s arkiv.

sina fiender! Det är jordägarna det gäller att övertala och överbevisa om skadan av att utrota våra lövskogar.

På de gamla kalmarkerna ställer det sig svårt att direkt dra upp lövskog. Antingen kräva de i ungdomsåren i hög grad beskuggning såsom boken eller äro de frostömma som eken och asken. Endast björken lämpar sig bland lövträden att plantera å de stora kalmarkerna. I närheten av annan skog med björk brukar den självså sig så snart marken fredas för betning.

Oftast äro de skånska fäladerna av så god bonitet att det icke är ekonomiskt att plantera rena björkbestånd. Vi få nog tänka oss att å dessa marker i regel som *första generation* dra upp barrskog med inblandad lövskog. Man kan också dra upp ädlare lövskog om man först drar upp skyddsträd av t. ex. björk i glest förband.

Å den gamla skogsmarken böra vi så snart marken är tillräckligt god och det är den i de flesta fall i Skåne, sandmarkerna undantagna, bibehålla den gamla lövskogen och söka föryngra den på naturlig väg,

samt i den mån hjälpplantering kräves endast i sista hand använda gran.

Den gamla barrskogen bör i stor utsträckning underplanteras med lövskog. Särskilt gäller detta de rötskadade granbestånden. Naturen medverkar ofta vid denna omföring. Framför allt under äldre tallskog brukar uppkomma rikligt med nötskrikesådda ekplantor och om bok finnes inblandad självsådd av dylik.

Vi måste ta vara på dylik invandrande lövskog och skydda den vid avverkningarna. Genom beskuggning från det överväxande beståndet kräves icke så stor planttäthet som annars är fallet. Man ser exempel på unga ekar, som växa upp, raka som ljus utan stora sidogrenar, ehuru de stå alldeles fristående.

Men hur skola vi göra med våra mycket stora arealer med betad, gles och kvalitativt mindrevärdig lövskog? Här måtte väl ändå ett ersättande med barrskog vara motiverat. Ja, om de äro mycket glesa och »purriga» får man jämföra dem med fäladsmarkerna, men jag vill göra mig till talesman för att under en övergångsperiod icke lägga en alltför sträng fordran på de dåliga lövskogarna. Vi få endast döma de allra sämsta till döden. Vi måste emellertid fordra betesfred i skogarna. Betesdjuren äro lövskogarnas fiende nummer ett. Sedan får god skogsskötsel söka ersätta vad tidigare vanvård förstört. Ökade röjningar och kvistningar samt tidigare gallringar heter det andra botemedlet mot överdrivet barrskogsplanterande.

Jag tror, att på den allra sista tiden lövskogens utrotande i viss mån stoppats upp. Även för de mindre jordägarna har lövskogens värde börjat bli klart. Naturskyddsvännerna behöva icke se allt för pessimistiskt på frågan. Vi skola emellertid icke nöja oss med att stå på nuvarande standpunkt, vi skola söka återvinna vad som förlorats ur ekonomisk och skönhetssynpunkt.

BIBLIOTEKEN OCH HEMBYGDS- LITTERATUREN

av Bengt Järbe

Under 1930-talets första år kunde hembygdsrörelsen i Sverige glädja sig åt en stor och allmän popularitet. Hög som låg, lärd som självlärd omfattade med intresse och vilja till skapande arbete hembygdsrörelsens bärande tankar. Men — och det är viktigt — man hade dock för länge sedan övergivit det begynnande tjugonde seklets uppfattning om hembygden som blott och bart en idyll, sådan den kanske klarast kommer till uttryck i Carl Larssons konst, och vilket uppfattningssätt för den tidens människor var lika med gångna tiders rena rama verklighet, vilken det med alla till buds stående medel gällde att återuppliva: det var skansenfesternas och folkdansernas gyllene tid, man svärmade för Dalarna och Värmland, för allmogemöbler och hemslöjdstyger. Härtill kom emellertid något annat, nämligen de resultat, som s.a.s. uppnåddes mera på grundval av den rent instinktiva hembygdskänsla, som alltid varit ett utmärkande drag i den svenska folkkaraktären, och som utgör den levande grunden för all hembygdsrörelse: jag tänker då här närmast på startandet av ett stort antal hembygdsföreningar runt om i landet och på de gammalgårdar eller, kanske med ett mera allomfattande ord, bygdegårdar, som likt svampar sköt upp ute i bygderna eller åtminstone fanns till i räkenskaperna och på ritningar, men vilka alla mer eller mindre utformades till ett slags hembygds museer, ofta inramade av en hembygdspark eller åtminstone ett stycke natur. Både (jag talar då här icke om de hembygds gårdar, som kom till stånd enbart för att fylla ett museums plats) hembygdsföreningarna och bygdegårdarna såsom utslag av en reellt uppfattad tankegång av vad hembygdsrörelsen innerst avsåg att vara — en samling kring hembygden — har haft oerhört stor betydelse, och till en viss grad utgjort den jordmån, i vilken den senare hembygdsrörelsen skulle växa sig stark. Orsakerna till den förändrade uppfattningen på 30-talet av hembygden och själva hembygdsrörelsen är allt för många för att här kunna behandlas. Två viktiga fak-

torer förtjänar emellertid att kanske alldeles speciellt framhävas, nämligen dels det första världskriget, som födde realism i stället för idyll, naturalism i stället för romantik, samt dels den allt hastigare skeende industrialiseringen och mekaniseringen av samhället. Men denna nya 30-talets hembygdsrörelse ville emellertid också något mera utöver det, som tidigare varit rörelsens mål. Man kan kanske enklast uttrycka förhållandet så, att medan den äldre hembygdsrörelsen *endast* tog sikte på det förgångna, den moderna hembygdsrörelsen *även* tog sikte på den framväxande bygden. Denna funktion av att på en gång vara både en konserverande och en nyskapande faktor ökade hembygdsrörelsens betydelse som folkrörelse men viktigast: den skapade nya kontakter och större arbetsfält på det praktiska livets alla områden. Hembygdsrörelsen blev till en omistlig kulturfaktor i svenskt arbete och liv, även sedan den under några svåra kampår i slutet av 30-talet och början av 40-talet gått tillbaka såsom ren folkrörelse, ett skede i hembygdsrörelsens historia, som nu emellertid synes lyckligt genomkämpat. Den nya hembygdsrörelsens program: kulturvård, bygdevård och landskapsvård, har visat sig vara sant livsdugligt och värt att beaktas av alla — icke minst i vår egen tid, som lämnat så många exempel på en förflackad, mekaniserad kulturuppfattning.

I hembygdsrörelsen har givetvis biblioteken sin givna plats både i sin egenskap av litteraturförmedlare och som »boksamlare». Innan jag emellertid går in härpå, är det ett spørsmål som jag något vill beröra, nämligen tanken på att förlägga biblioteken ute på landsbygden — och det är dessa bibliotek, som jag i fortsättningen särskilt vill sysselsätta mig med — till bygdegårdarna, d.v.s. i de fall, där bygdegårdarna ligger någorlunda centralt och icke är gemensamma för större distrikt (eller sådana som blott och enbart är avsedda att vara museer). Genom att förlägga biblioteken till bygdegårdarna skulle det första — och det kanske viktigaste! — steget vara taget till det samarbete mellan olika folkupplysningsorganisationer, som måste karakterisera hela vårt bildningsarbete för att nå ett gott resultat. Bygdegården får icke längre bara vara ett museum eller bli betraktad som ett sådant, utan måste mera få prägeln av att vilja bli ett »medborgarhem», ett bygdens centrum när det gäller såväl att bereda rum för våra förhistoriska och historiska samlingar som i fråga om att taga del av det dagliga livet med dess många arbetsuppgifter och aktuella problem, främst kanske då på det fria folkbildningsarbetets mångskiftande områden. Bygdegården bör bli ett folkuniversitet i



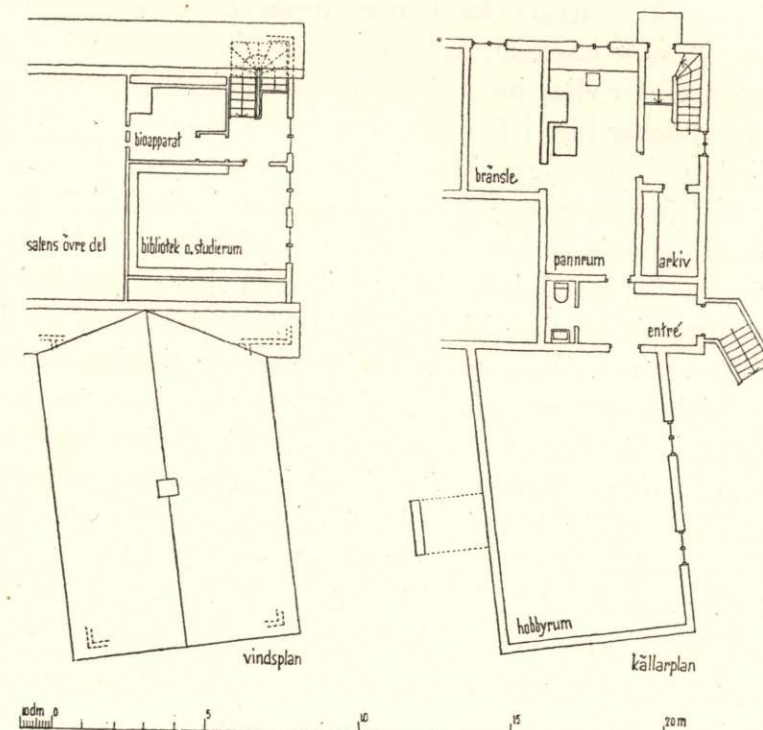
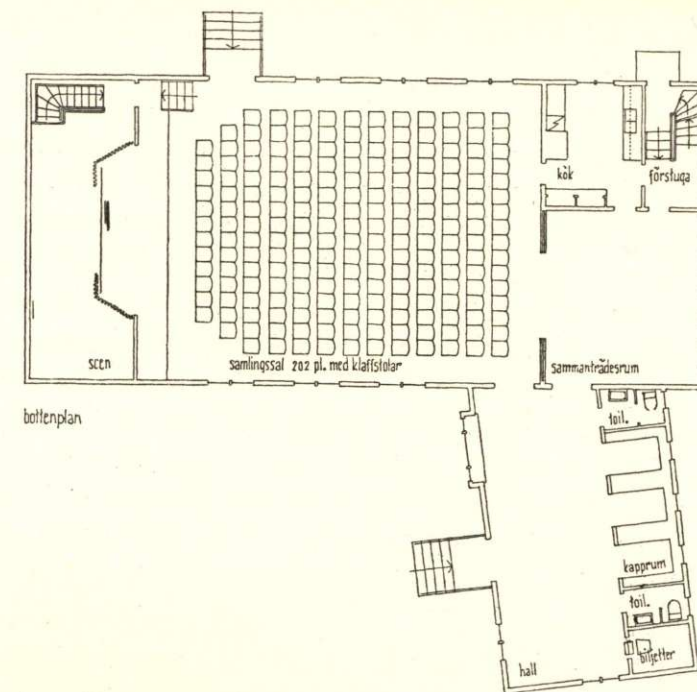
Genom att förlägga biblioteket till bygdegården — liksom här i Skatelöfs bygdegård, Småland — skulle man ta det första och viktigaste steget till samarbete mellan olika folkbildningsorganisationer.

miniatur, en »andens mötesplats, där känslan av isolering suddas ut, utan att därför specialintressena förkvävas». Tanken på att förlägga biblioteken till bygdegårdarna är icke ny — på sina håll är den redan förverkligad — men när jag har ansett mig böra taga upp problemet än en gång är det, förutom av de skäl som jag här ovan som hastigast redan berört, på grund av det pressade läge, som utmärker den svenska byggnadsmarknaden av i dag — således en rent praktisk orsak. De redan förefintliga bygdegårdarna har ofta utrymmen

till övers eller kan, t.ex. genom sammanträngning och magasinering av vissa allt för skrymmande föremål eller samlingar, ordna för biblioteket erforderliga lokaler. Bygdegårdarna är som regel väl underhållna och kan således erbjuda den besökande allmänheten både trivsel och intrycket av att väl fylla sin plats i samhället. För de kommuner, som hyser planer på att skapa en bygdegård, bör de synpunkter, som jag här gjort mig till tolk för, vara värda att bli beaktade. Samfundet för hembygdsvård i Stockholm har också i sin rådgivning teoretiskt och i sina byggnadsritningar till bygdegårdar praktiskt sedan länge arbetat efter principen »bygdegården ett kulturhus», vilken tankegång är den enda berättigade, när det gäller en bygdegårds vara eller tillblivelse. Ty så uppfattad och inrättad där- efter skulle bygdegården inom sina väggar kunna samla kommunens studiecirklar, lyssnargrupper, folkbildningskurser o.s.v., erbjuda föreläsare lämpliga och trevliga lokaler liksom när det gäller förevisningar av upplysningsfilmer, vandrande konstutställningar m. m. m. och ändå behålla sin prägel av att i viss mån vara ortens eget lilla museum. Vad är då naturligare än att biblioteket och — icke att i detta sammanhang förglomma — det kommunala arkivet förläggas till bygdegården? Mycket av vad som här redan sagts, och av det som framdeles kommer att beröras, äger tillämpning även på studieorganisationen eller liknande sammanslutningar. (Beträffande bygdegården som bygdens kulturcentrum, vill jag hänvisa till Samfundets för hembygdsvård bok »Bygdegårdar», 1943.)

Och därmed skulle jag ha kommit fram till mitt egentliga ärende: biblioteken och hembygdslitteraturen. Om vi innan vi går in härpå i minnet återkallar den moderna hembygdsrörelsens tre fundamentgrundsatser: kulturvård, bygdevård och landskapsvård, förstår vi utan vidare, att hembygdsrörelsen berör så gott som alla områden av såväl ideell-kulturell natur som när det gäller det dagliga livets rutinarbete. Att det för varje bibliotek, hur litet och oansenligt det än må vara, bör ligga i sakens natur att skaffa litteratur rörande åtminstone den egna orten men gärna även socknen, länet och landskapet, kompletterad med några eller flera böcker och tidskrifter, som mera allmänt behandlar hembygd och hembygdsrörelse, anser jag vara självklart. En sak skall jag dock be att få trycka på, innan jag går vidare: det är förvånansvärt, att så få av de mindre folkbiblioteken uppmärksammat den möjlighet som Samfundets för hembygdsvård årsbok och tidskrift erbjuder till en ständig, allomfattande och lätt-

Samfundet för hembygdsvård har beträffande samlingslokalerna arbetat efter principen »bygdegården ett kulturcentrum». Även i mindre lokaler — som i detta förslag till bygdegård i Halland — har man givit utrymme åt biblioteks- och studieverksamheten. På dessa ritningar ser vi hur bibliotek givits plats i vindsplanet och arkiv i källaren.



tillgänglig kontakt med aktuella problem inom hembygdsrörelsen av i dag och aktuell litteratur rörande densamma, och som så ofta erbjuder de studieintresserade och icke minst lärarna vid våra folkskolor rika möjligheter i form av rådgivning och hela studieplaner att rätt utnyttja en Orts eller en trakts minnesmärken, kulturella liv eller vad det nu kan vara, till i ena fallet ett fruktbärande frivilligt studiearbete antingen enskilt eller i grupp och i andra fallet till en strävan att få ut så mycket som möjligt av skolans hembygdsundervisning. Även de militära förbandsbibliotekarierna bör det ligga varmt om hjärtat att skaffa åtminstone en hembygdstidskrift av den karaktär, som Samfundets för hembygdsvård har, då ju ett av den militära utbildningens mål är att hos den svenske rekryten och soldaten väcka kärlek till den egna bygden. Det ligger alltså nära till hands att förut-sätta, att en hembygdstidskrift av mera allmän omfattning vid sidan av vederbörande hembygdsförenings publikation, skulle ha en stor uppgift att fylla dels som komplement dels kanske främst på grund av sin riksomfattande karaktär. Man kan då fråga sig, vad det är som man skall skaffa till en litteratursamling rörande den egna hembygden, och hur detta skall låta sig göra med minsta möjliga ekonomiska utlägg? Först och främst erbjuder tidningspressen en utmärkt källa, när det gäller att plocka ihop en utmärkt liten klippsamling, som uppsatt på styv kartong, katalogiserad och förvarad i därför lämpliga utdragslådor eller insatt i pärmar med signumbeteckning — s.k. urklippsböcker blir i längden för dyra att använda — kan bli väl så värdefull som någon i bokform utgiven skrift rörande bygden. Det är riktigt, som någon genast kommer att invända häremot, att de små landsbygdsbiblioteken nästan aldrig håller sig med den dagliga ortspressen. Ja, men bibliotekarien själv då eller någon av hans eller hennes speciellt hembygdsintresserade vänner håller säkert den för ortens vidkommande mest hembygdsintresserade tidningen. Det går säkert att ordna ett litet urklippsarkiv, om man bara är företagsam; det rör sig ju här i alla fall bara om det begränsade område, som en socken utgör. I detta sammanhang finner jag det också vara på sin plats att påpeka, att det bör vara biblioteken angeläget att skaffa sig såväl generalstabens senaste kartor över bygden som även äldre sådana. Jag tänker emellertid då här icke enbart på rent topografiska kartor utan på ekonomiska sådana, ägoskifteskartor o.s.v. Lika självklart för biblioteken bör det vara att med sina samlingar införliva brevsamlingar, föreningsprotokoll, räkenskapsböcker, s.k. motböcker, gårds-

handlingar o. dyl. Och vidare: hur ofta händer det icke, att studiecirkel och enskilda forskare ute i bygderna icke får eller icke traktar efter att få sina undersökningar i bygdens historia publicerade? Vad är då naturligare än att biblioteken erhåller eller åtminstone skaffar sig en kopia av desamma. Ty man bör städse komma ihåg, att intet skrivet eller tryckt är för oansenligt för att få en plats på ortsbibliotekets hembygdshylla eller i dess arkiv. En annan sak som man i detta sammanhang absolut icke får glömma bort är det viktiga källmaterial, som fotografier av olika slag utgör, personporträtt, landskapsbilder, arbetsbilder för att nu nämna några slag, liksom att ett rikhaltigt bildmaterial överhuvud taget spelar en mycket stor roll, icke minst när det gäller studier. Jag måste kanske än en gång betona, att jag här talar om biblioteken på landsbygden, ty av vad som ovan sagts, är det mycket som för städernas del faller under museernas arbetsområden, även om det i städerna självfallet bör råda ett intimt samarbete mellan museet och biblioteket på närbesläktade intresseområden. Viktigt är också att komma ihåg, att man lättare kan skaffa sig tillgång till museernas urklippssamlingar, arkiv etc. i städerna, som ju som regel är öppna dagligen i motsats till hembygdsgården-museet på landsbygden. Det blir därför naturligast, om dylika arkivalier deponeras i biblioteket eller omdessa själva upprättar små arkivdepåer eller skaffar sig urklippssamlingar o. dyl. som vi här redan har talat om, ty som regel är ju biblioteket öppet åtminstone en eller ett par gånger i veckan.

Jag är dock ingalunda blind för, att allt detta blir extra påbröd på en ofta rätt så betungande arbetsbörda för landsbygdens bibliotekarer. Men det är icke min mening, att bibliotekarierna själva skulle sitta och utföra hela arbetet ensamma. Nej, vädja till de hembygds- eller studieintresserade överhuvud taget och bed dem hjälpa till — icke precis kanske med själva katalogiseringsarbetet, som ju fordrar specialutbildning — utan med t. ex. insamlings-, klippnings- och klistringsarbetet för att nu nämna något. Det vore för övrigt ingen dum arbetsuppgift heller för en studiecirkel i hembygdskunskap, och så kunde nytta i förening med nöje föra fram till ett bestående värdefullt resultat för hela bygden. Det vore också ett steg i riktning mot samarbete och ett steg bort från den isolering, som så ofta hittills tyvärr varit ett för folkbiblioteken överhuvud taget »utmärkande» drag.

Detta var några spridda axplock från det rika arbetsfält, som hembygdsrörelsen öppnat för biblioteken. Och det är än så länge jungfrulig mark, men hur länge skall det få lov att bli det? Det bör ju ligga i varje biblioteks intresse att erbjuda en så fulländad kundservice som möjligt. Och vi kan utan vidare fastslå, att hembygdsintresset är mycket större på landsbygden än i städerna, varför landsbygdsbibliotekens arbete är dubbelt aktuellt och viktigt just när det gäller att aktivt stödja de hembygdsstudieintresserades arbete och strävan. Men jag vill än en gång betona, att bibliotekens arbete med hembygds-litteratursamlingen erbjuder de studieintresserade rika möjligheter till aktivt deltagande.

Slutligen vill jag beröra ytterligare ett par saker: jag har i det föregående uppehållit mig vid, som det kanske kan tyckas, den extrema hembygds-litteraturen. Några ord om boken och småtrycket — särtrycket — vore också på sin plats i detta sammanhang. Som jag redan varit inne på, är det ju en självklar sak, att biblioteken bör skaffa sig nyutkommen litteratur om den egna bygden. Ofta ingår emellertid någon uppsats om orten i något större samlingsverk: då gäller det att försöka skaffa ett särtryck i någon form — skulle det icke rent av kunna tänkas, att vederbörande bibliotek erhöi ett av korrekturen, om det icke gick att åstadkomma så speciella särtryck, som det här måste bli fråga om? Att lägga sig till med stora och dyrbara samlingsverk kan icke på något sätt främja landsbygdsbibliotekens verksamhet. Jag ämnar emellertid här icke försöka mig på att draga upp några riktlinjer för bokinköp av ovan berörd art; det ger sig nästan av sig självt från fall till fall. (Jag vill i detta sammanhang peka på möjligheten av att, om något tryckeri finns på orten, genom en överenskommelse med detta, erhålla ett friex. av varje från tryckeriet utgången skrift av lokalhistoriskt intresse. Man borde kanske också här nämna den källa för kunskapen om den egna bygden, som bankernas och olika företags på orten utgivna jubileums- eller minnesskrifter utgör och vilka det icke heller bör vara omöjligt att erhålla friex. av.)

En rik källa för vår kunskap om hembygden erbjuder också bibliografierna. Det finns emellertid icke sådana tryckta för varje del av vårt land, och ofta är de som finns allt för omfattande, för invecklade och för dyrbara för landskapsbiblioteken. Hur skulle det därför vara, om studiecirkelarna i hembygds-kunskap i förening med lokalbiblioteken sökte åstadkomma små lättillgängliga bibliografier, under centralbibliotekens ledning? Ett försök — och ett bra sådant — har



Utställningar och mässor ger goda möjligheter till propaganda för hembygds-litteratur och hembygdsstudier. — Detalj från Kristianstads stadsbiblioteks monter på Åbusutställningen sommaren 1949.

gjorts av Norra Kalmar läns hembygdsförbund och har kallats Böcker om bygden.

Oftast finns det också en ganska rik äldre litteratur rörande den egna bygden eller orten, men detta slags litteratur ställer sig som regel mycket dyr, varför de mindre biblioteken icke har råd att inköpa den. I detta fall måste man nog förlita sig på, att centralbiblioteken införlivar dessa dyrgripar med sitt eget bokbestånd — det ligger ju också i deras intresse att skaffa så kompletta landskaps- eller åtminstone länsboksamlingar som möjligt — varigenom de mindre biblio-

teken får möjlighet att låna desamma från centralbiblioteken. Dessa boklån är ju för övrigt en bland centralbibliotekens många viktiga uppgifter; det må gälla böcker, som antingen centralbiblioteken själva har i sin ägo eller som de förmedlar från andra bibliotek, vare sig det nu är fråga om vetenskapliga eller folkbibliotek. Jag skall här icke vidare utveckla denna sida av bibliotekens samarbete — det må räcka med att hänvisa till Samfundets för hembygdsvård studiehandbok »Vi upptäcker hembygden», 1949, där jag i ett därför särskilt ägnat kapitel har behandlat dessa problem.

Till slut ytterligare ett par saker. Det har diskuterats mycket kring problemet, hur man rent praktiskt bör förfara med hembygds litteraturen, när det gäller dess uppställning och inplacering på de avdelningar, där de enskilda böckerna oftast rätteligen hör hemma. Jag förordar ett sammanförande av samtlig hembygds litteratur = lokal litteratur till en enda särskild, fristående avdelning under Nc utan hänsyn till ämne eller innehåll, så länge det rör sig om så pass få böcker, som det i detta speciella fall ändock, trots alla fromma önskingar, måste bli tal om. När det gäller mera allmän hembygds litteratur skall den givetvis stoppas in på respektive avdelningar. Och varför icke då och då passa på att göra litet reklam för hembygds litteraturen, vare sig det gäller den lokala eller hembygds litteratur överhuvud taget. Ty lika väl som så få människor verkligen studerar den egna hembygden med motiveringen »att jag, som är född här, måtte väl veta det mesta» eller något ditåt, lika säkert är det, att människor i allmänhet icke bryr sig om att läsa om den heller! Det är därför av stor vikt att man verkligen reklamerar för detta slag av litteratur. Dylik reklam kan ordnas med mycket enkla medel och med gott resultat: ett stycke kartong, några urklippta bilder eller fotografier samt en rubrik, som knyter an till vad man åsyftar med reklamen, t. ex. »Vi upptäcker hembygden», »Vår hembygd», »Hembygds kunskap» eller något dyl. Och varför icke någon gång då och då förslagsvis låna några lättplacerade föremål från bygdegårdens museiavdelning eller från hembygdsmuseet och anordna en liten provisorisk utställning. (Jag har i ett tidigare nummer av »Bygd och Natur», nr 3, 1948 och i »Biblioteksbladet» nr 7, 1947, redogjort för ett par små försök som gjorts vid centralbiblioteket i Kristianstad i den här ovan antydda riktningen.) Ett förträffligt tillfälle till reklam för hembygds litteratur och hembygds studier utgör de utställningar och mässor som varje år hålles i vårt land och där man når massor av

besökande. Som exempel kan här nämnas det samarbete som etablerades mellan Samfundet för hembygdsvård och Kristianstads stadsbibliotek vid förra sommarens jubileumsutställning i Åhus, där de båda institutionerna gemensamt disponerade ett rum i anslutning till den historiska utställningen samt kulturmässan i Smedstorp i september samma år. Denna mässa kommer att behandlas utförligt i ett kommande nr av Bygd och Natur.

Jag skulle vilja sluta med ett citat, hämtat ur ett föredrag av Alf Ahlberg, som faktiskt lika mycket riktar sig till bibliotekarierna som till dem, vilka bedriver hembygds studier. Han säger: »Ty vi kan icke komma från det faktum, att boken är grundvalen för all djupare bildning, och att det studiearbete blott blir tomt sken, apspel och yttre gärningar, för vilket icke boken är det centrala instrumentet». I dessa ord ligger mycket av sanning, ligger själva grodden till ett fruktbart samarbete mellan hembygdsvården och landsbygdens bibliotek.

Litteratur:

Tidskrifter:

Biblioteksbladet. 1917. Uppsats av *Johnsson, P.*: Hembygds litteratur i biblioteken. Sid. 13.

Biblioteksbladet. 1921. Uppsats av *Johanson, E.*: Bygdegårdar och bibliotek. Sid. 61.

Biblioteksbladet. 1937. Uppsats av *Hjelmqvist, B.*: Biblioteken och hembygds litteraturen. Sid. 181.

Biblioteket och vi. 1947. Uppsats av *Zweigbergk, B. von*: Lokalhistoriska samlingar. Sid. 24.

Bok och bibliotek. 1937. Uppsats av *Kildal, A.*: »Bygdegårdar» i Norge. Sid. 162.

Tidskrift för hembygdsvård. 1937. (Notiser).

Böcker:

Niblén, J.: Hembygds kunskap. 1939. Uppsats av *Hedlund, K.*: Folkbildning och hembygds forskning. Sid. 9.

Niblén, J.: Vi upptäcker hembygden. 1949. Uppsats av *Järbe, B.*: Bibliotek och arkiv i hembygds forskningens tjänst. Sid. 195.

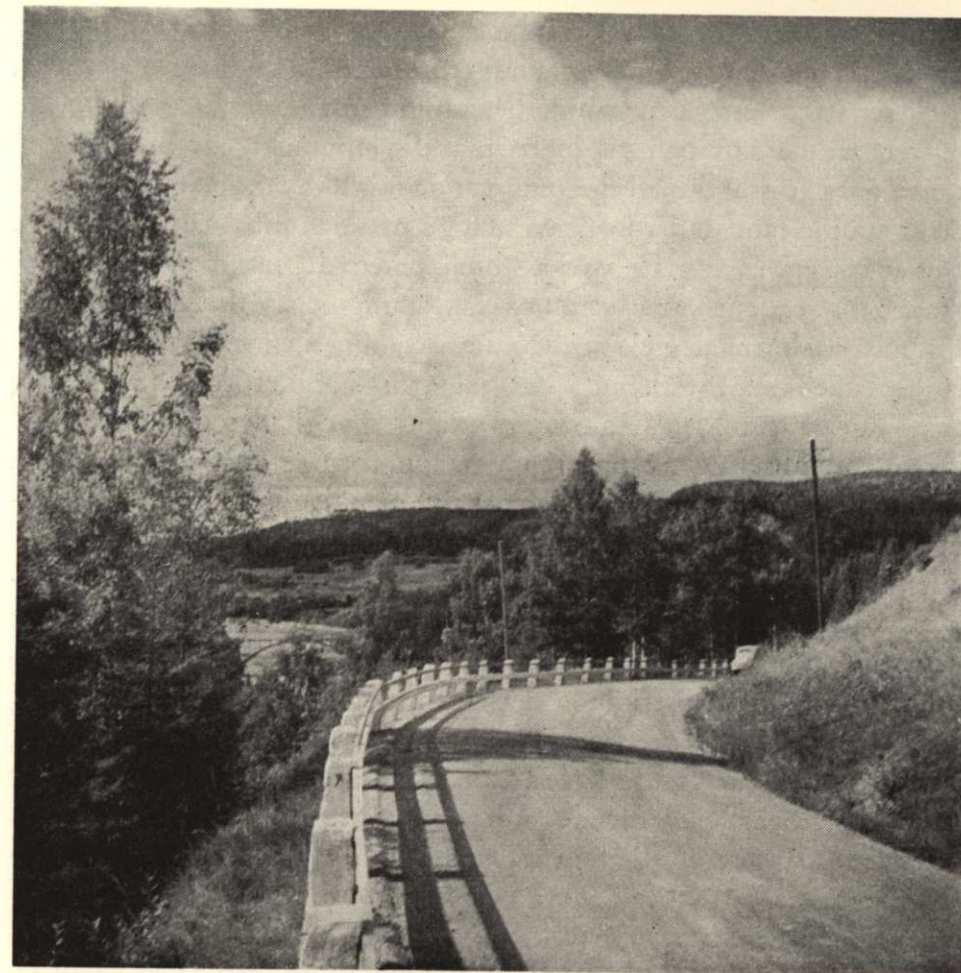
FINSK SYN PÅ SVENSK LANDSKAPSVÅRD

av Paul Nyberg

Den finländske biblioteksmannen och släktforskaren fil. dr Paul Nyberg, som på olika sätt visat stort intresse för svensk hembygdsvård, har framlagt följande synpunkter på hembygdsvården i Sverige. Efter att ha studerat Samfundets program och arbetssätt, har han framlagt förslag om att bilda en liknande organisation i Finland:

Begreppet landskapsvård är i Finland ännu tämligen obekant. Av ett dussin personer, som blivit tillfrågade om detsamma, har ingen kunnat ge tillfredsställande besked. I Sverige har landskapsvården däremot utvecklat sig till något av en folkrörelse, och det är på tiden att den blir känd även hos oss. Själva ordet säger i någon mån, vad det är fråga om, men för att förstå begreppets hela innebörd, måste man känna dess utveckling. Landskapsvården har nämligen en rätt märklig urvecklingskurva. Dess rötter går till den väckelse Artur Hazelius genom sitt livsverk Skansen åstadkom över hela den svenska landsbygden. Överallt i Sveriges bygder uppstod ett livligt intresse för den gamla allmogekulturen och man började med en ständigt växande iver arbeta för att skapa små »bygdegårdar» runt om i landet. Hembygdsrörelsen blev slutligen en eld i det svenska folkets bröst, som höll på att förtära sig själv. Snart sagt i varje socken, ja, i byarna, skapade man hembygdsgårdar, vilkas uppgift blev ett mer eller mindre sterilt stirrande på det förgångna. Dessutom skapade det en massa olösliga ekonomiska problem, när dessa gammelstugor skulle underhållas utan tillräckliga tillgångar. Det kom till en hembygdsrörelsens kris, som skapade lika mycket bekymmer, som rörelsen tidigare skapat glädje och entusiasm. Ur denna kris växte så småningom fram det, som i dag kallas hembygds- och landskapsvård.

Förtjänsten av denna märkliga utveckling ligger till en mycket dominerande del hos *Samfundet för hembygdsvård*, som stiftades år 1916. Samfundets grundtanke var, om jag förstått saken rätt, följande: Det är inte nog med att vi tar vara på och vårdar minnen från



Viforsen, Tuna sn, Medelpad. — SfH:s arkiv. Foto H. Segerros.

gångna tider. Det finns en stark livskraft i den gamla kulturen, som bör göras levande för nutiden. Hembygdsrörelsen bör i lika hög grad rikta sig på nuet och framtiden som på gångna tider. Man bör känna de gamlas livsformer och bygga på det framfarnas grund, men bygga för dagen och för framtiden. Samfundet för hembygdsvård ville hos den stora allmänheten väcka och hålla vid liv en stark pietetskänsla för det »förnämt värdefulla» i den gamla bebyggelsen. Detta var egentligen ingenting nytt. Det nya i samfundets strävanden låg däri, att dess intresse omfattade både bebyggelse och landskap, både kultur och natur. Samfundet ville utvidga hembygdsrörelsen till en hembygdsvård i detta ords vidaste bemärkelse. Det ville samordna

naturskydds rörelsen med fornminnesvården och på detta sätt ingjuta ny livskraft i den svalnande hembygdsrörelsen. Så uppstod, vad man först senare funnit en passande benämning för: *landskapsvården*.

Det var på sätt och vis ingen märklig upptäckt, att bebyggelsen stod i nära förbund med det omgivande landskapet, men denna upptäckt ställde samfundet inför en mängd nya och intressanta problem. Det märkligaste var att väcka allmänheten till insikt om att landskapet som sådant var i behov av sakkunnig och målmedveten vård. I samband härmed gick strävandet att höja den goda smaken på landsbygden och i städerna, så att inga förfulande förändringar gjordes i landskapsbilden, inga vanprydande byggnader uppfördes och ingen vandalisering av naturen i någon form gjordes. Detta är ju en uppgift, ställd på ett eget perspektiv, men den, som reser på landsbygden i Sverige, måste erkänna, att man där i detta avseende kommit mycket längre än hos oss. Vilken förtjänst Samfundet för hembygdsvård har i det goda resultatet, kan inte exakt fastslås, men när man gör sig bekant med samfundets verksamhetsformer och arbetsresultat, måste man tillerkänna det en mycket stor betydelse.

Under sin mer än trettioåriga tillvaro har samfundet tillvunnit sig en stor popularitet i alla kretsar av samhället. Dess verksamhetsfält sträcker sig över hela landet och dess medlemsantal uppgår till många tusenden. Det är samtidigt en riksorganisation för landets hembygdsföreningar och sträcker genom dem sitt inflytande till varje vrå av landet. Samfundet arbetar på tre avdelningar: 1) en för upplysningsverksamhet och propaganda, 2) en byggnadsbyrå, och 3) en vägbyrå. Den förstnämnda avdelningen utger en tidskrift »*Bygd och natur*», som utkommer med fyra häften om året, ett i form av en diger och vackert illustrerad årsbok. Tidskriften har talrika medarbetare, sakkunniga på hembygdsvårdens och naturskyddets område, författare och vetenskapsmän, män och kvinnor på olika arbetsområden, från statsråd och landshövdingar till folkskollärare och arbetare. Som exempel på vilka ämnen tidskriften behandlar vill jag nämna några rubriker, plockade ur olika årgångar: »Staden som organisk del av bygden», »Bygdens kulturproblem», »Vår vackra svenska skog», »Hembygdsvård i ett industridistrikt», »Ängshävd och byggnadsvård», »Den folkliga traditionen», »Vackra fabriker», »Stockholm som hembygd», »Landsbygdens stil och egenart», »Funkis i Leksand», »Fornlämningarna och landskapet», »Heraldiken och hembygdsrörelsen», »Småhusbebyggelsen», »Hotade broar».



Väg i Roslagen, Uppland. — SfH:s arkiv. Foto H. Segerros.

Samfundets byggnadsbyrå uppgör förslag och ritningar till modernisering av äldre byggnader. I den mån dessa äger allmänt intresse publiceras de i tidskriften. Byggnadsbyrån ägnar särskild uppmärksamhet åt de talrikt förekommande samlingslokalerna på landsbygden, deras yttre och inre arkitektur. Råd och upplysningar lämnas åt bygdegårdsföreningar i olika delar av landet. Inom byråns intressesfär ligger också kyrkogårdarnas vård och byrån utför typritningar till gravvårdar samt uppgör projekt till nya kyrkogårdar eller utvidgning av gamla.

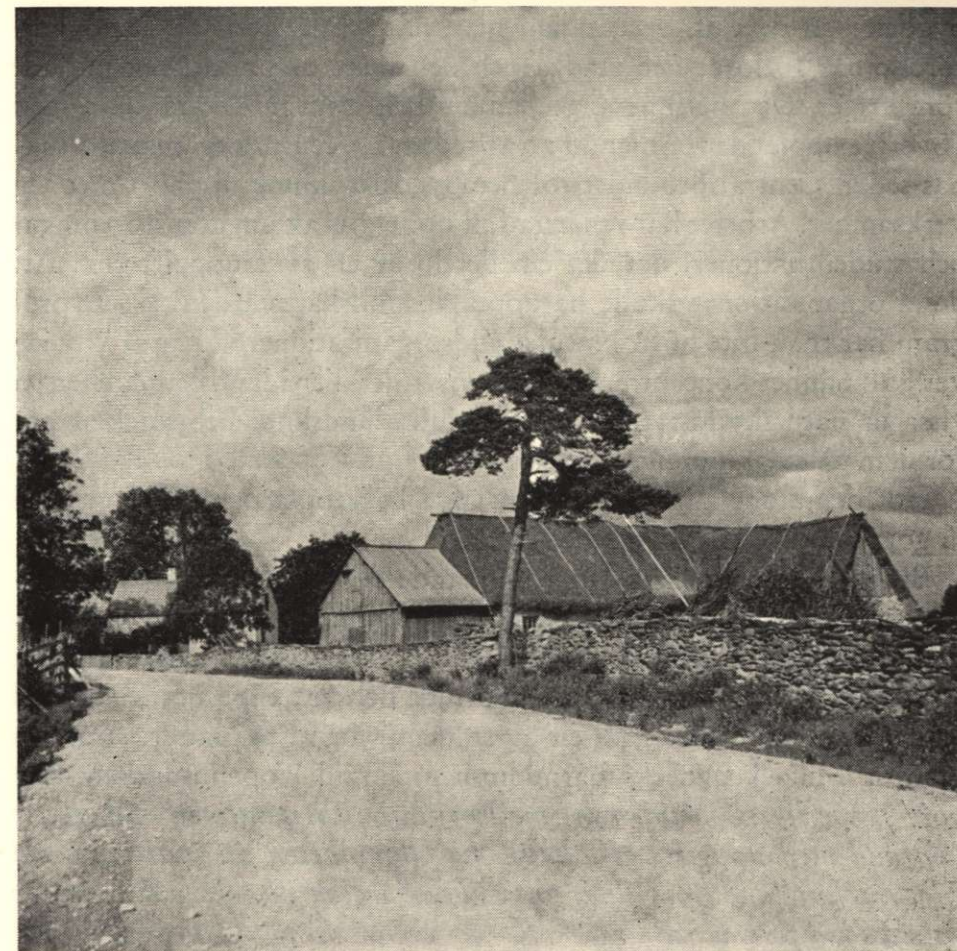
Genom s. k. *traditionsanalys* söker byggnadsbyrån tolka innebörden och det historiska ursprunget i äldre konstruktionsformer och

hustyper. Samtidigt söker den taga ställning till vad som i olika företeelser är oanvändbart och vad som har förutsättningar att leva vidare och utvecklas. I detta syfte utger byrån böcker, broschyrer och uppsatser. På grundvalen av traditionsanalysen bedriver byrån en projekteringsverksamhet med tanke på landsbygdens bebyggelse.

Den tredje avdelningen, *vägbyrån*, har skapat ett begrepp, som hos oss dessvärre är nästan okänt, *vägvård*. Byråns arbete är betingat av vägarnas stora betydelse för landskapets skönhet. Byrån har tillvunnit sig väg- och vattenbyggnadsstyrelsens fulla förtroende och biträder myndigheter och enskilda med råd och anvisningar rörande nya vägbyggnader och omläggning eller uträtning. För detta ändamål har samfundet anställt en *vägvårdskonsulent*. Byrån arbetar för bevarande av gamla alléer, vägträd och planteringar vid vägarna. Frågor, som gällt grustag och stenbrott, har också varit föremål för vägbyråns intresse. Ett märkligt resultat av vägbyråns verksamhet är att man i telegraf- och telefonverken börjat beakta landskapsvårdande synpunkter. Hur viktigt detta är kan man förvissa sig om, när man färdas på våra stora och små landsvägar, där man vid uppförande av telefon- och telegrafstolpar sällan har tagit hänsyn till landskapets skönhetsvärden. Byrån arbetar också för avlägsnande av förfulande skyltar, reklamplakat, vägvisare och dylikt. Den fäster uppmärksamhet vid garageanläggningars, kioskers och bensinstationers utformning och placering. Vägbyrån har också tagit befattning med utdikningar och sjöregleringar. Förslag och ingripanden har gjorts i vad man kallat »strandens problem», och intresset för de talrika älvarnas skönhetsvärden har man sökt väcka och underhålla.

Samfundet underhåller en byggmästarskola och anordnar dessutom korta byggnadskurser. Allt arbete går ut på att väcka sinnena för en ur kulturhistorisk synpunkt ansvarsmedveten behandling av äldre bebyggelse och för ny bebyggelse i traditionsbetonad anda. Planlösheten i de nybyggda samhällena motarbetas och i stället vill man införa en målmedveten strävan efter kultur, skönhet, harmoni.

Samfundet har också anordnat heminrednings- och studieledarkurser samt kurser i allmän hembygdsvård. Genom sin verksamhet har samfundet åstadkommit, att en helt ny syn på bygderna vuxit fram. Ett landskap tillhör inte markägaren ensam, det tillhör på ett visst sätt alla dem, som ser det. Varken staten eller den enskilde borde äga rätt att utan tvingande nödvändighet fördärva eller förfula ett landskap vare sig i stad eller på landet. Det uppstår så lätt utväxter



Gammal bondgård på Fårön, Gotland. — SfH:s arkiv. Foto H. Segerros.

eller sår i landskapet, som aldrig kan helas. I vår tid växlar bygderna hastigt karaktär. Landets naturtillgångar exploateras och industribyggen växer upp, det är ingenting att klaga över. Men när oersättliga kultur-, natur- och skönhetsvärden spolieras utan att det är nödvändigt, endast av likgiltighet eller tanklöshet, då har man rätt att reagera. Denna syn på landskapets skönhet har Samfundet för hembygdsvård gjort till sin, och genom sin märkliga gärning har det gjutit nytt och friskt blod i hembygdsrörelsen över hela Sverige.

Hos oss i Finland är en verksamhet i denna riktning nästan okänd. Endast i huvudstaden och dess omnejd kan man spåra tendenser i denna riktning. Det fordras mycken kultur och en djup rotfasthet i hem-

bygden och dess historia, innan man nått så långt. Vår hembygdsrörelse har förlorat den stadga och den fasta organisation den hade före kriget. Den befinner sig i samma kris, som motsvarande rörelse i Sverige upplevde för mer än 20 år sedan. En centralorganisation saknas sedan Centralförbundet för hembygdsforskning upphört med sin verksamhet. Arbetet har i många fall upptagits av ungdomsföreningar och studentnationer, där det emellertid är en av biuppgifterna. Att dessa organisationer skulle ha upptagit landskapsvården på sitt program har man inte hört. Naturskyddsorganisationerna har så vitt jag vet i allmänhet koncentrerat sig på vissa detaljer i landskapet eller på vissa ur naturskyddssynpunkt värdefulla landskap. Bebyggelsen står för dem på sidan om intresset.

Hos den stora allmänheten är själva begreppet och dess innebörd så gott som okända i Finland.

Ett färskt exempel på hur främmande de landskapsvårdande synpunkterna kan vara för de styrande i en gammal traditionsrik stad i Österbotten ger oss stadsfullmäktiges i Nykarleby beslut att uppföra en modern tvättinrättning med badstuga och vattenpumpstation med torn för slangtorkning på en av stadens vackraste platser, stranden utanför Mikael Lybecks barndomshem, invid Topeliusparken. *Det vore sannerligen på tiden att man också hos oss äntligen bildade ett samfund med uppgift att söka väcka allmänheten till insikt om vad vårt vackra land förpliktar oss till, en ansvars- och målmedveten landskapsvård.*

HÄLSINGLAND

Glimtar av land och folk

av Per Orgård

Högtidstal vid Samfundets för Hembygdsvård sommarmöte i Hudiksvall 1949.

Norrboten—Skåne—Hälsingland! Jag vet inte om det ligger en tanke bakom denna treklang i kompositionen av programmet för den upptäcktsfärd genom landet, som Samfundets sommarmöten ju avser att vara.

Mitt i Skåne — var ämnet för fjolårets högtidstal. Här i Hälsingland, vid Norrlands port, där söder och norr mötas, skulle temat kunna bli: mitt i — Sverige!

Här är genomfartsvägen sedan gammalt och alltjämt för sörlänningen upp till fjällen och det riktiga Norrland och för norrlänningen mot söder.

Jag hörde nyligen en fransk parlamentariker, som berättade om en resa genom vårt land på riksdagens interparlamentariska grupp, säga, att det starkaste intrycket han fick av landskapet, det var känslan av hur nära graniten jorden här överallt låg.

För att ej sprida oro i skåningarnas trygga känsla av att vara djupt rotade i kontinental kulturjord, kan det nämnas, att han reste blott i Mellansverige. Och hade han passerat Norrlands port, skulle han säkerligen fått känslan av att han kom in i själva graniten! I perspektiv skulle han i landskapsbilden sett den odlade jorden och bygderna blott som gröna gläntor vid sjöarnas och älvarnas stränder glimta fram i den mörka vidden av skogar och berg.

Här mot granitmassivens klippor brusade en gång forntidshavets bränningar eller låg det och drömde i stilla fjordar mellan bergryggarna och bildade vattenvägar mot nordväst ända upp mot Kölenfjällen. När sedan landet steg ur havets sköte vidgade sig de gröna dalarna som en öppen famn ut mot Bottenhavet, där nu kustlandets tvenne kulturcentra, Hudiksvall och Söderhamn ligga som förposter vid stranden till de gamla folklanden, Alir, Sundhede och Nordanstig.

Så ter sig landet utifrån och uppifrån, det gamla Svearikets nybyg-

garland, dit man »drog» för att söka nytt land och där äventyret vinkade i de väldiga skogsvidderna.

Dragen i landskapsbilden tecknas väl skarpast i dess profil mot havet, kustbygden. Men den som kommer kustbanan upp, märker kanske inte så mycket av övergången till Norrland annat än att bygden alltmera trängs ihop mellan havet och bergen.

De, som drömt om en upptäcktsfärd i det drömland den unge uppsalastudenten såg stiga ur slätten i norr, landet »där sjöarna le och där forsens gång är en jubelsång uti skogens trolska drömmarsal», har kanske blivit desillusionerade av det första intrycket: Hälsingland, som det moderna industrilandet.

Här brytes gammalt och nytt mot varandra och ställer problemet teknik — natur — kultur, radikalare än kanske på annat håll. Och den motsättningen går rakt igenom hälsingens själ! Hälsingen är praktisk, och en hårdför kamp mot naturens makter har gjort honom uppfinningsrik. De gamla skvaltkvarnarna, vattenverken, sågarna, linskäktarna och tröskverken, vars vattenhjul plaskat i nästan varje bäck och hört till varje välordnad bondgård, vittnar om verklig ingenjörskonst. Nu är dess saga all och bonden ser med undran de nya vattenverken, där turbinerna sjunga och de skogsslukande fabriksvidundren vid kusten. Men kraftverken ger ljus i vintermörkret och skogsindustrin är grunden för välståndet! Från Ostkustbanans kupéfönster har vi kanske mellan fabrikssamhällena skymtat glimtar av det nya folkhems-Sveriges stugor, som med sina trädgårdstäppor kommit kustlandets steniga ödemarker att blomma! Även i den synen ligger något av dröm och romantik, åtminstone för den, som upplevat något av nöden i skogsbyar och backstugor och sett något av de gamla arbetarkasernernas elände!

Men ute vid havsbandet har vi kanske också skymtat de gamla fiskelägenas grå stugor, vilka icke bör glömmas i bilden, och på andra sidan, inåt mot bergen, har gröna gläntor öppnat sig mot pampiga bondbyar, där medeltidskyrkorna lyst vita bland röda gårdar, utposter en gång för den rika kyrkokultur, som blommade på upplands-slätterna. Och hade vi ögonen med oss, såg vi vid Söderhamn resterna av det gamla Faxehus, som sydhälsingarna en gång i forntiden reste som värn för friden och friheten i sina dalar, vilken av inkräktare förvandlades till en fogdeborg, men sen »kom bort» som mycket annat, som ej passat hälsingarna! Här i Hudiksvall, där bygden vidgar sig upp mot forsavattnen och Hälsinglands norra folkland, bär ju de



*Intet svenskt landskap kan uppvisa klockstaplar av sådan dekorativ resning som Hälsingland. En av de vackraste är stapeln vid Ljusdals kyrka. — SfH:s arkiv.
Foto Sven Hermelin.*

gamla gravhögarna, kyrkorna och mängden av fornfynd vittne om en av Norrlands äldsta och rikaste kulturbygder.

Så ligger landet mot kusten, med kulturbygd och stenig ödemark, gammalt och nytt, insprängt bland vartannat, underligt splittrat med tvenne ingångar mot havet, liksom en gammal hälsingegård, som ibland kan ha tvenne brokvistar, färgrika och öppna mot världen!

Men det ligger på samma gång, om vi vidgar blicken in över landet, en egendomlig *symmetri* i bilden. Liksom söderhamnsorten har sitt uppland och sin stora sjö Bergviken, som blänker mot Ödmordens mörka skogar, så har Hudiksvall Nordhälsingland, Dellarna och delenbygden, som en värld för sig med sin stil, sin särskilda karaktär. Dellen är för Hälsingland vad Siljan är för Dalarna och Storsjön för Jämtland. Den är ögat i landskapsbilden!

Men Delsbo är ej hela Hälsingland, ej heller kustbygden. Högt över de blå bergen i söder, bortom Sördellens blänkande vida vatten, reser det sägenomspunna Blaxås sin mäktiga silhuett som ett drak-huvud ut emot havet på takåsen av huset. Och där bakom, djupt nere mellan granitmassiven, glimtar det av vatten och gröna gläntor. Från Bergviken i söder och Dellarna i norr, med sjön Grycken mitt bland de vilda bergen, som mellanled, spänner ljusnedalen med älven och ett radband av sjöar, en silverbåge mot skogsvidderna i väster, där dimmorna stiger över Laforsens vitskummande vattenmassor. Mellan Bollnäs, där Voxnadalen som en arm mot Dalarna knyter till, sydvästra Hälsinglands gamla kulturbygd, där tempel har rests för Balder, den nordiske ljusguden, upp till Ljusdal och Färila, öppnar sig den ljusa dalen, dit sägnerna velat förlägga ej blott Hel, de fördömdas boningar, utan även Glysisvaalur, de saligas grönskande ängar!

Stambanan öppnar genom Ödmorden liksom en bakväg in i Hälsinglands innersta och den resande söderifrån märker här den plötsliga övergången till den norrländska naturen.

Hälsingland är inte bara svearnas nybyggarland. När södra Sverige och kustlandets kulturbygder var havsbotten fanns här vid de dåvarande havsstränderna en bofast befolkning. Men även om man inte vidgar perspektivet så långt bakåt som vad stenåldersfynden vittnar om, tycks senare forskningar bekräfta Bromans och Vidmarks teorier om att här, åtminstone i inlandet, funnits en ursprunglig bosättning av folk av nordisk ras.

Här var de »Ripheiska bergen» om vilka Adam av Bremen på tiohundratalet talar och ovan vilka bredde sig ett land »där ofantliga ödemarker, höga snömassor och flockar av mänskliga djur hindrar människan att tränga sig fram». Där bodde, hade han hört berättas, amasonerna, som bliva havande genom att dricka vatten eller genom förbindelser med resande köpmän eller med fångar och med odjur, där fanns människor med huvudet på bröstet, med ett öga, och sådana som äta människokött osv.



Hälsingland är framförallt skogslandet. In på den leende gröna dalen och den tätt befolkade bygden breder sig storskogen milsvitt. — Utsikt från Högsteberg, Arbrå.

Det låter nästan modernt!

Det fanns dock tydligen människor häruppe, fastän sådana odjur, som hindrade de »riktiga människorna» att tränga fram! Det intressanta är också att fredliga köpmän blevo vänligt mottagna.

I den berömda bonaden från Skog skildras dramatiskt striden mellan kristendom och hedendom. Kyrkans män ringer i kyrkklockorna och kallar till strid emot de anfallande hedningaskarorna och de i allehanda allegoriska djurfigurer symboliserade onda andemakterna.

Allting tyder på att den katolska kyrkans agenter blevo lika väl mottagna häruppe som andra fredliga köpmän, i början. Man lyssnade till förkunnelsen om Vite Krist med intresse och förståelse, men när de avslöjade sig som skattefogdar åt potentater mest av denna världen och fögrepp sig mot hälsingarnas fridshägnade helgedomar då var det inte underligt att de »kom bort» i hälsingeskogarna. Det blev strid när kyrkan uppträdde som våldsmakt!

Det förefaller som om hälsingarna varit mera sympatiskt inställda mot den kristna missionsverksamheten västerifrån, som åtminstone i västra Hälsingland, varit före kanske därför att den var mera tolerant, eller också därför att Olov den heliges helgedom låg mera avlägset och dess biskopar lämnade hälsingarna mera i fred.

Livliga förbindelser har således här ägt rum västerut, men även norrut och österut sträckte sig hälsingarnas förbindelsevägar, de voro de finska »birkekarlarnas» konkurrenter om skinnhandeln med laparna i norra Skandinavien och i »österled» ända bort mot Orienten gick vägarna, för att nu ej tala om den finska kolonisationen av skogsbygderna på senare tid.

Här har sålunda varit en brännpunkt, inte bara för handelsförbindelserna, utan även för idéströmningar och befolkningsrörelser, inte bara mellan norr och söder utan även mellan Atlanten och över Bottnhavet, varför vi kunna tala om, icke bara mitt i Sverige utan — mitt i Norden!

I dalarna och kring sjöarna växte en förnämlig bondekultur, den mest genuina vi har här i landet. Här fanns inga adelsmän, men, skrev en reseskildrare, folket där »är som adelsmän, men voro dock samtidigt också bönder». Gården, som förut låg slutet som en borg, öppnar sig under 17- och 1800-talen ut mot dalen, sydlängan tas bort, byggs på eller byggs helt ny. I en uppsats 1923 betecknar professor Sigurd Eriksson Hälsinglands allmogekonst som »den svenska folkkonstens höga visa». Särskilt när det gäller byggenskapen, skriver han, »är eller var en gång Hälsingland landets stoltaste landskap. Här har funnits karska bönder som behövt svängtrum på sina gårdar och haft glädje av att se litet pompa och skönhet omkring sig. Så växte här upp dessa makalösa träborgar och timmerslott, av vilka några ännu bevarats och som verka så imponerande, där de ligga i dal-sluttningar och älvbrinkar.»

Den anmärkningen bör dock göras, att det ingalunda var dessa storbönder, som voro de enda bärarna av Hälsinglands gamla bondekultur. Det var oftast hantverkarna från de torftiga stugorna och soldattorpen i backarna bakom bondbyn, snickare och timmermän, smeder och målare, spelmän — varav många voro skickliga i nästan alla dessa yrken som voro de utövande konstnärerna och sålunda de aktiva bärarna av bondekulturen.

Men när det gäller den kanske allra förnämsta grenen av hälsingsk allmogekonst, den som går i linblommans tecken, från skäckt till



Den gedigna byggenskap, som är ett av uttrycken för den förnämliga hälsingska bondekulturen, kommer till synes inte bara i ståtliga bondgårdar utan även i enkla bodar. — SfH:s arkiv. Foto Sven Hermelin.

spinnrock och vävstol, står väl hälsingekvinnan som den förnämsta konstnären. Hon vore värd ett eget kapitel. Hon hade oftast ett tungt arbete, men var aldrig slav vare sig under arbetet eller mannen. Hon var med och bestämde och oftast var det hon som stod för huset.

Vore jag konstnär skulle jag måla en tavla av hälsingekvinnan. Hon skulle stå där på gårdens brokvist, trygg och värdig, men utan nyckelknippa — det är ett herrskapsattribut, lås behövdes ej i hälsingegårdarna — och lysande som ett enda soligt välkommen ut emot



En del av de gamla fäbstugorna restaureras pietetsfullt för att användas i skogsvårdens och friluftslivets tjänst. — Foto Hans Lidman.

bygden och vägen: »Ja, töl int si ja, att dä går nån sulten från våran gäll!» Och vem skulle jag få som modell om ej — *Delsbostintan*?

Men det vore orätt att glömma mannen. Han finns därbakom, fastän mera blygsamt i farstun, när det kommer främmande till gården. Han tål att se på, även han, när han någon gång kommer fram i rampluset. Jag tänker på sådana högresta bonderepresentanter som Olof Jonson i Hov, han som i landstingssalen bad landshövding Hamilton att »töp igen döra», och hälsade honom välkommen att delta



Snart tystnar Laforsens mäktiga orgelton med en suck i turbinerna. — Foto Hans Lidman.

i förhandlingarna — »om det behövs». Lars Olsson i Hov, Johansson i Kälkebo och Norin i Bergsjö. Män av samma ras och stil är väl också sådana representanter för hälsingsk bruksarbetaradel som Ernst Lindley och August Sävström.

Hälsingland är dock framför allt skogslandet. Inpå den leende gröna dalen och den tätt befolkade bygden breder sig storskogen milsvitt.

Hälsingen är djupt rotfast i bygden, men blott till hälften av sitt väsen. Upp mot bergen och skogsvidderna slingra sig de tusenåriga stigarna, jaktstigarna och klövjevägarna, över berg och spångade myrar upp mot fäbovallarna. Det är trådar mellan bygden och skogen

och långt tillbaka i det förflutna. Däruppe, i skogsdjupen utanför den vigda malmens ljuskrets, ha de fördrivna makterna, naturväsendena i allehanda skepnader levat kvar i folkfantasi och folkdikten långt in i senare tid. Trots sin praktiska läggning och hårdföra kynne är hälsingen därför innerst romantiker och drömmare. Hälsingebonden har ännu något av jägarblodets oro och äventyrlust i ådrorna, nomadens vandrarrhåg.

Nu brytes dess rottrådar i en urgammal kultur. I folkmedvetandets djup finns dock ännu en klangbotten kvar för stämningar, som nu tona bort som en ensam skällas klang mellan bergen en skymmande sensommarkväll.

Därav de chockerande kontraster i den våldsamma brytningen mellan gammalt och nytt man möter i dagens Hälsingland. Framför allt i skogarna. Skogsarbetet har väl nästan ända till nu haft något av jaktens och nomadlivets obeständighet över sig och det är inte länge sen skogsarbetarens bostad hela vintern igenom var kojor precis i samma stil som eldhusen för tusen år sedan. Nu plöjer Caterpillarn upp moderna bilvägar in i de mörkaste skogsdjupen, rakt igenom de urgamla stigarna och upp mot de bortglömda fäbomarkerna. Val-larna vakna upp till nytt liv. De bli arbetarkaserner och turiststugor.

Mitt på fäbolöten kan man få se en brädkåk med plåtlur på taket och moderna fäbojantor springa omkring i shorts och servera »skogs-brus» där de gamla fäbostintorna gingo och stökade i kjolar så att det var »som att bläddra i Gamla testamentet», som en bondgubbe en gång uttryckte det. Men det händer också att de gamla stugorna pietetsfullt restaureras och användas i skogsvårdens och friluftslivets tjänst. Och det händer att bonden sedan han med traktorn mejat sina klövervallar nere i bygden på ett par dar, sen tar fäbobilen upp till vallen, där han och gårdsfolket knogar en hel vecka för att med de gamla liarven göra vallen fin. Bondeblodets röst ur det förgångna bjuder att hålla skogen borta från knuten!

Kraftlinjerna dra upp den ena breda brandgatan efter den andra genom våra skogar och skära otäcka skårar i den blå bergslinjen och vattenfallen utbyggas i rask takt. Snart tystnar Laforsens mäktiga orgelton med en suck i turbinerna. Men vi behöva ljus i vintermörkret och kraften till våra industrier. Nyttosynpunkterna dominera emellertid så fullständigt att det, så vitt jag kunnat finna, inte ens varit någon ackordering om priset — de andliga värden som spolieras. Men var ska vi finna formeln för problemets lösning?



Det är som en hög klang i själva rymden och en stigande rytm i de blå bergens mäktiga linje. — Utsikt från Orbaden.

När det gäller skogen förefaller det som om man börjat finna framtidslinjen. I begreppet skogsvård har, liksom hembygdsvården, kommit något nytt i människans förhållande till naturen. Här liksom på många andra områden har man börjat finna, att det låg en djup visdom förborgad i den gamla bondefilosofiens kompromissformel i striden mellan bygd och vildmark, om *freden* med naturmakterna! Man har börjat komma underfund med att skogsvård betyder vaken blick för vård även av de andliga värdena och man har börjat tala om trivseln i skogen som en realitet man måste räkna med även ur ekonomisk synpunkt.

Skogsvården har gammal tradition i Hälsingland och det är betecknande att det var här, i det idylliska gamla bruket Hedvigsfors, som *Arvid Lindman* hämtade inspiration som politiker, modern industriledare och i sin historiska gärning som den moderna svenska skogsvårdslagens banbrytare.

Betecknande är också att de flesta av våra hälsingediktare och

konstnärer kommer från skogsbygden och hämta motiv och inspiration från skogarna.

I en ståtlig exposition av de svenska landskapen och dess växlande stämningar i ett svep från söder till norr ger oss Fredrik Böök vid sitt möte med den norrländska naturen här vid Norrlands port, något av melodin när han säger att det för sörlänningen är med »en känsla av att man är gäst och främling i en ny, frisk och ursprunglig värld, bland väldiga vattendrag, ändlösa skogar, höga fjäll. Det är andakt och helg i den norrländska naturen».

Den stämningen hälsar oss hälsingar — *hem!* Det är som en hög klang i själva rymden och en stigande rytm i de blåa bergens mäktiga linje. Trädens kronor, som i södern breda sig nära jorden i mjuk och yppig grönska, stiga här som spiror och grenarna och allt som växer, liksom lyfter sina händer uppåt mot bergen och det flyktiga sommarljuset. Luften är hög och »skäll» och ger en djup resonansbotten i dalarna åt alla ljud, taltrastens sång, forsens brus, tranornas rop om våren, människornas tal vill bli sång, signalerna i horn och lur mellan bergen blir musik. Ej underligt att hälsingen som skogsensamheten gjort blyg och valhänt att i ord ge uttryck åt sina innersta och finaste känslor, framförallt i *musiken* låtit sitt väsens källsprång flöda och att skogsvandrarens dröm om »något bortom bergen . . .», längtan ut ur den trånga dalen och undran var man där får att se »Over de høje fjelde» — tagit sig uttryck i det starkt religiösa draget i hälsingens väsen. Det är spänningen mellan rotfastheten i jord och bygd och längtan ut, äventyrslusten, hälsingelåtarnas pendlande mellan mörka och vemodsfulla tongångar till polskans krumelurer i vildaste glädje vi ha att söka hemligheten i hälsingens väsen. Runinskriften: »De foro djärft på fjärran haf . . .» stämmer väl för hälsingarna. Även i senare tid. Dalkarlarna drogo till Jerusalem. Hälsingarna sökte sina drömmars land i det stora frihetslandet bortom Atlanten. John Steen, för att ta ett enda exempel från konsten, han drog i sin längtan efter färg och ett rikare solsken ut till Söderhavet, där hans konstnärskap blommade ut i en förtrollande färgprakt. — Men kunde ändå, skrev han hem till en vän, »ej bli fri de förbannade bondfärgerna!»

Hälsingarna har inte ofta tagit till orda i det offentliga kulturlivet, men när de gjort det har det skett ordentligt.

Skulle vi kunna tänka oss en annan bakgrund för sådana kulturpersonligheter som Arthur Engberg och Nathan Söderblom än hälsingbygden? Båda öppna, generösa, högresta och världsfamnande män-

niskor, djupt rotfästa i hembygdens jord! Var formades vårt svenska språk till en mer lysande klinga i kampen för nordiskt frihetsideal än i Arthur Engbergs hand? Och vem ville vi hälsingar helst hålla i hand när grubbel och tungsinne faller på i skogsensamhet och vintermörker, om inte Nathan Söderblom?

Delborna uttalade en önskan att biskop Landgren skulle begravas i Delsbo, ty det skulle kännas så tryggt att ha honom med en gång inför den högste domaren.

Skulle vi hälsingar i gemen, och nu, få välja försvarsadvokat, tror jag dock att valet skulle falla på Söderblom. Vi tänker nu inte så mycket på Söderblom som kyrkofurste, fast vi tror nog att det fordras både värdighet och pondus vid förhandlingsbordet, utan mera på människan. Han förstod oss rätt och han skulle säga: — Ja, där ser du, Herre, hurudana dom blev, nej hurudana — vi blevo, ty han talade ju också i egen sak — hurudana vi blevo i det här landet du satte oss att bo i, detta underliga land i Sveriges mitt, där motsättningarna vinter och sommarljus, slätt och bergland, åker och skog, bygd och vildmark, gammalt och nytt möter varandra och brytes mot varandra i ett rytmiskt samspel. Han har nog makten att i vår Herres rättfärdighets blick locka fram en glimt av det gudomliga leendet när han »ser över Hälsingland».



Landshövding Hilding Kjellman, ordförande i Samfundet för Hembygdsvård 1937—1949.

TILL HILDING KJELLMAN

Vid Samfundets årsmöte den 4 december 1949 avgick landshövding Hilding Kjellman som ordförande i Samfundet för Hembygdsvård. Han hade då beklätt denna post i över 12 år och dessutom varit med vid Samfundets start 1916.

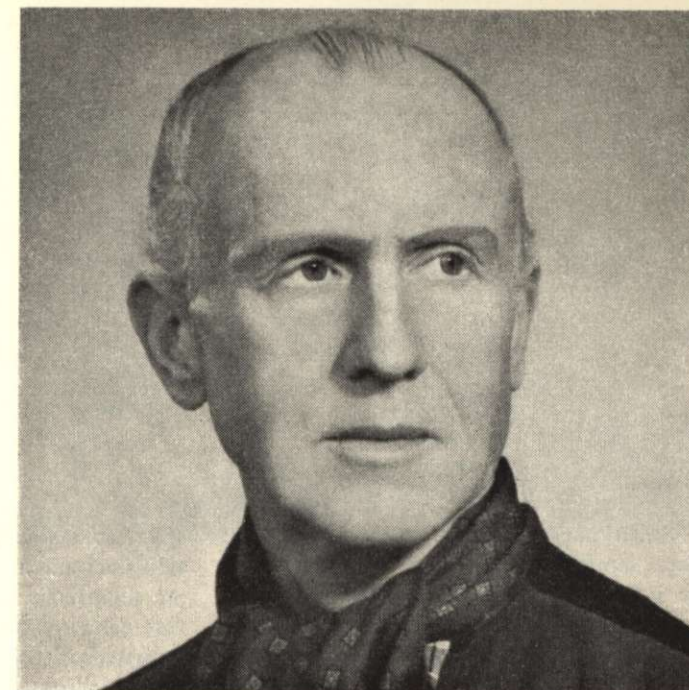
Under åren i Samfundet har landshövding Kjellman utfört ett banbrytande arbete och hans insatser i olika avseenden kommer helt säkert att få betydelse långt in i framtiden. Hans syn på hembygdsvården kommer kanske bäst till synes i det tal, som han höll till hembygdsvårdens representanter den 4 december och som återfinnes på annan plats. Här understryker han just betydelsen av hembygdsvårdens nyskapande verksamhet och pekar också på det viktiga upplysnings- och bildningsarbete som ingår i vårt program.

Vår avgångne ordförande hade mycket stora och mångsidiga kvalifikationer för sin

post. Som student deltog han på en framträdande plats inom idrottsrörelsen. Senare lärde han känna den ideella föreningsverksamheten bl. a. som framgångsrik sekreterare i Svenska Turistföreningen. När han lämnade den posten var det för att övergå till vetenskaplig verksamhet, där han så småningom avancerade till professor i romanska språk. Sedan har han också prövat förlikningsmannens många skiftande sysslor och varit landshövding i två län. Denna mångsidighet skapade en stor vidsyn och erfarenhet, som kommit Samfundet tillgodo i olika avseenden. Det var något av Caesars lycka med ombord, när Hilding Kjellman svarade för seglatsen.

Sist men inte minst har vi alla lärt känna honom som en utmärkt människa och kamrat, som alla sett upp till och som utan hårda ord och metoder lett Samfundets öden under en viktig del av dess historia.

Envoyén Zenon P. Westrup, ordförande i Samfundet för Hembygdsvård från 1949.



SAMFUNDETS NYE ORDFÖRANDE

Envoyén Zenon Westrup är ingen främling för hembygdsvården och dess idéer. Han har visserligen länge verkat som svenskt sändebud i utlandet, senast under en stor del av kriget i Schweiz, men är numera bosatt på sitt älskade Rydsgård i Skåne, fädernegården som han brukar med stor sakkunskap inte minst när det gäller byggnadskultur och landskapsvård.

För Samfundets medlemmar är envoyén Westrup kanske mest känd genom den artikel om schweizisk hembygdsvård och svensk, som publicerades i Bygd och Natur 1948 och som uppmärksammats i vida kretsar. Det är inte endast en jämförelse mellan två länder. I den varmhjärtade och temperamentsfulla artikeln finns linjer för ett aktionsprogram åt den aktuella hembygdsvården. Han kritiserar här den onödiga förstörelsen och den onödigt förfulande nybild-

ningen, som kännetecknar moderna samhällen och landskap i vårt land. Han sörjer över hur utvecklingen farit fram över våra gamla städer, där spåren av månghundraårig historia ofta helt utplånats och han ger det svenska stationssamhället en svidande kritik. Men han låter inte framställningen domineras helt av kritik. Han visar också på framkomliga vägar: »Vi, hembygdsvårdens entusiaster, eftersträvar ett bättre tillstånd, vi hoppas på en bättre anda, vi söka påverka våra landsmän, vi vilja komma därhän att kunna räkna en överväldigande majoritet av svenska folket inom vår krets — dit kommer man ej genom lamentationer och gnat. På detta, som på andra områden, är det ej lönt att ropa på strängare lagstiftning och mera offentlig kontroll, förrän nationens flertal är i stort sett enigt om målsättningen.»

Säkert kommer det att glädja alla våra

LÄR KÄNNA DIN BYGD — SLÅ VAKT OM DESS EGENART

Landshövding Hilding Kjellman, Samfundets nyss avgångne ordförande, tog farväl av vår krets i följande innehållsrika tal, som formade sig till både en återblick och en framtidssyn. Han höll det på hembygdsaftonen den 4 december 1949 kort efter årsmötet. Efter en inledande hälsning yttrade landshövdingen följande:

Sedan några timmar är jag inte längre detta samfunds ordförande. Vid sammanträde i dag på middagen har till efterträdare valts förre envoyén Zenon Westrup, Rydsgård, av vars hand vi ha en värdefull uppsats i 1948 års »Bygd och Natur», betitlad »Schweizisk hembygdsvård och svensk». Till vice ordförande ha vi som efterträdare åt riksdagsmannen Hjalmar Gustafsson, vilken vi varmt tacka för hans goda insatser och värdefulla stöd ej minst i riksdagen, valt samfundets sekreterare, allas vår John Nihlén.

Det här är således ett avskedsanförande, och då jag tillhör dem som en gång, år 1916, var med och bildade samfundet — i vars ledning jag dock ingalunda suttit hela tiden — kan det kanske vara rimligt att jag i dag återför våra tankar till vårt samfunds begynnelse.

Tanken på att bilda en organisation med uppgift att ta sig an de strävanden, som sedermera fick namnet hembygdsvård, går långt tillbaks i tiden. Man har sagt att in-

spirationen går tillbaka ända till Arthur Hazelius och bättre grund kan man ju inte ha att stå på. Sin första, mera konkreta form fick denna organisationstanke i den bekanta uppsats, betitlad »Turistföreningen och hembygdsvården», där professor Johan Gunnar Andersson i Turistföreningens årsskrift 1914 gör sig till tolk för den uppfattningen att Turistföreningen borde upptaga hembygdsvården på sitt program och därmed ändra sitt valsråk till »Känn Ditt land och vårda dess skönhet». Det kan alltså vara nyttigt att höra vad professor Andersson skrev i denna uppsats.

»Nu är det hög tid att vi få till stånd en organiserad folkrörelse för vårdande och utvecklande av den skönhet, som av ålder präglad de svenska bygderna. Denna *hembygdsvård* — och här finner man väl för första gången detta ord mera medvetet använt som uttryck för de strävanden, som här samlar oss — bör tydligtvis samarbeta med å ena sidan naturskydds rörelsen, å den andra fornminnesvården, och det blir för

bildningsintresserade hembygdsvårdare, att den nya ordföranden också är intresserad av hembygdsundervisningen och därmed jämförlig upplysningsverksamhet. Han är varmt intresserad av den uppväxande ungdomen och anser, att det är på eliten av denna vi skall bygga även vår verksamhet. I nyssnämnda uppsats har han särskilt pekat på

den stora och viktiga roll våra folkskollärare spelar just i hembygdsrörelsen.

Envoyén Westrups varma kulturintresse och praktiska erfarenhet av aktuella hembygdsfrågor gör honom väl skickad att ta upp manteln efter Kjellman. Vi hälsar honom varmt välkommen i den aktiva hembygdsvårdens krets.

Lär känna Din bygd — slå vakt om dess skönhet och egenart.



densamma en uppgift att värna både det sköna i landskapet och den mångfald av kulturminnen, särskilt från senare tider, som ej äro genom lag skyddade. Men i motsats till natur- och fornminnesskyddet, som är uteslutande konserverande, har hembygdsvården en mycket vidare, *nydanande* uppgift.»

En nydanande uppgift. Ja, det är förvisso av vikt att vi klargör, först för oss själva och sedan för alla dem, vilkas intresse vi vill vinna, att hembygdsvården måste vara ett arbete ej för det förflutna utan för nutid och framtid. Av arvet från det förflutna ska vi i nydaningsarbetet utnyttja det, som äger beständig giltighet, men vi ska omforma det så att det blir tjänstbart även efter nutida krav och vackert också för en modern syn.

Det blev inte Turistföreningen, som tog på sig hembygdsvården utan vårt samfund. Den främste tillskyndaren till dess bildande blev den varme naturvännen och kulturpersonligheten lektor Karl Starbäck. Under hans ledning tog snart de praktiska arbetsuppgifterna fast form. Verksamheten, som också enligt Starbäck borde inriktas på att bevara och vårda det gamla på dess plats i bygden och att påverka det nya, som ska-

pades, skulle vara, å ena sidan, upplysande, å den andra, ingripande; i det senare avseendet trädde *bebyggelsen* av naturliga skäl i förgrunden. Först genom en konsulterande arkitekt, som blev allas vår vän John Åkerlund, ävenledes samfundets förste sekreterare, och sedermera genom en särskild byggnadsbyrå och den nu i många år upprätthållna skolan på Hvilan har samfundet genom åren utövat en omfattande praktisk och rådgivande verksamhet i byggnadsfrågor, vilken haft till syfte att få fram vackra, ändamålsenliga byggnader, där man om möjligt skulle återfinna bygdens eget byggnadsskick, eller att skapa nya och bekväma hem i gamla gårdar. Den första tidens paroll kan anses ha varit »Front mot stationssamhället» med dess banala och, som vi alla vet, mången gång anskrämliga bebyggelse. Det anskrämliga är väl nu försvunnet eller urmodigt men det banala finns nog fortfarande kvar i våra mindre tätorter och även på andra håll. Verksamheten inom byggnadsområdet har sålunda alltså en stor uppgift att fylla, och jag hoppas att samfundet, även om det av ekonomiska skäl nu måst avstå från att hålla en byggnadsbyrå i egen regi, i framtiden med full kraft skall kunna ägna sig

åt denna alltså viktiga del av sin verksamhet.

Besluktat med denna sida av samfundets verksamhet har varit dess arbete för landskaps- och vägvård, i vilket sistnämnda avseende vi velat verka för att goda vägar även bli vackra vägar. Våra idéer i dessa avseenden ha nu vunnit allmänt erkännande och fått ett omistligt stöd från det allmänna. Samarbetet med vägväsendets målsmän har med åren blivit alltmera fruktbringande, och jag tror att vägarna i vårt land vunnit mycket på detta. I dessa sista tider har vår uppmärksamhet riktats på *vattenregleringarna* och de vådor dessa innebära för det svenska landskapet. Vid förmiddagens möte ha dessa frågor varit under diskussion. Vi ha avgivit begärt yttrande rörande Siljan och studerar just nu vissa nya vattenregleringsplaner beträffande de norrländska älvarna.

Under det sista årtiondet har samfundet under sin nuvarande sekreterares ledning sökt sig ut på nya områden. Jag syftar här på dess allt starkare verksamhet i *folkbildningens* tjänst. Antalet av de kurser för studieleddare, lärare, studerande och vanliga människor, som hållits under detta sista årtionde, är förvisso ofantligt, och säkert är att den förkunneelse, som samfundet genom sekreteraren, genom ungdomskonsulenten och genom många, många andra av sina nitiska medarbetare fört ut bland folket, är av den allra största betydelse. I mycket hög grad har denna förkunneelse knutit sig till bygden — hembygden. I stark känsla av att gammal odling skall leva och leva såsom element i den nuvarande tidens livsyttningar, ha vi velat vinna människorna för allt vad som hör till den folkliga odlingen, d.v.s. allt som rör bygden i äldre skeden, dess fornminnen, dess historia, folkminnen och folkmusik, seder och bruk men även för natur och arbetsliv. Vi ha velat intressera människorna i en bygd för deras fäder och deras verk för att på det viset knyta det nuvarande vid det förflutna och låta detta bli

ett band, som förenar människorna med den bygd, där de hör hemma. Vårt intresse har inte bara varit att man skulle bevara och vårda det gamla utan också att man skulle finna möjlighet att använda det i det nutida livet. Ej blott konservering utan även renovering, förnyelse. Sålunda har det varit vår strävan att väcka intresse för t. ex. sockenboken, där man i gemensamt arbete skrev socknens historia för att därmed stärka sin känsla för bygden, där man levde sitt liv. Statsmakterna ha numera visat sin välvilja mot bildningsväsendet genom ett starkt ekonomiskt stöd åt det fria och frivilliga folkbildningsarbetet. I detta ha vi såsom intressenter i »Hembygdens Studieförbund» velat inordna oss med våra hembygdsbetonade ämnen och med den entusiasm för hembygdens sak, som ligger på botten av alla våra strävanden. Professor Johan Gunnar Andersson ville skapa lösenordet »Känn Ditt land och vårda dess skönhet». Jag tror att Samfundet numera skulle kunna sägas arbeta efter parollen: »Lär känna Din bygd och slå vakt om dess skönhet och egenart».

Redan professor Andersson talar om hembygdsvärden som en *folkrörelse*. I den nyssnämnda uppsatsen understryker vår nye ordförande att *den allmänna opinionen* i vidast möjliga mening måste vinnas för vår sak och han hoppas att vi åtminstone ska komma dithän att varje svensk, bildad eller obildad, ska ha något av intresse för sin närmaste bygds historia och minnesmärken. Det är samma syn. Detsamma sade vi på dagens sammanträde: Våra idéer och vårt samarbete måste utvecklas.

Min varma förhoppning är att vårt samfund under den paroll jag sökt formulera, skall alltså stärka sitt grepp om själarna och allt mer vidga och fördjupa den inspirerande och rådgivande verksamhet, som det är dess uppgift att bedriva till värn för hembygdens och det svenska landskapet skönhet och egenart.

HALT INFÖR SILJAN

Planerna på den omfattande regleringen av Siljan har, som man kunde vänta, åstadkommit en stark opinion främst i Dalarna men också i landet för övrigt. Tätta opinionsmöten har hållits och man har fått ett starkt intryck av, att Dalarnas folk som en man rest sig upp mot regleringsplanerna.

Ett av de mest vägande inläggen har gjorts av Carl Fries som också präglade slagordet härovan. Han skriver:

»Det är, må man säga, en märklig tingens ordning som över huvud taget medger någon möjlighet för ortsfrämmande industriella intressen att mot en samlad befolkning genomdriva ett företag som detta. Hur kan en demokratisk samhällsordning tolerera ett regemente där mäktiga grupper och affärsintressen förtrycker och skadar enskilda medborgare?

Flathet inför de ständigt nya krav som ställes av den teknisk-industriella expansionen karakteriserar tyvärr det allmänna tänkesättet. Det är få och för spridda röster som höjes till försvar för enskilda människors rättigheter och en hårt beträngd natur. Förhoppningarna på hänsyn och skonsamhet är redan från början minimala. Hur länge skall det dröja innan vi alla lär oss begripa faran och tragiken i en fortgående naturförstöring? Det måste dock hämnas sig att fara fram med naturens levande tillgångar värre än 1500-talets conquistadorer och 1800-talets råbarkade kolonister — och det i eget fäderneärvt land.

På domen om Siljan väntar nu lojalt den dalallmoge som förr i världen gick man ur huse för att lära överheten respektera sina rättigheter och önskemål. På domen om Siljan väntar med spänning hela Sverige, ty att röra vid denna sjö och denna strand är att tumma på rikets regalier.»

Även Ivan Oljelund har tagit till orda i en artikel, som han kallat »Det reglerings-svenska» och skriver bl. a.:

»Hur striden lyktar vet vi inte än. Men någon gång måste Regleringen bli klar på

att den inte ensam bor i Sveriges land. Nångång måste den finna sina gränser och rätta sin mun efter matsäcken. Vaklet har dalkarlarna slagit alarm innan det var för sent, innan papperen begravt hela frågan. De satte käppen i hjulet just som det gick. Det var tur!»

Karl-Hampus Dahlstedt framhåller att det inte bara är Siljan det gäller. »Årsrytmen i alla de norrländska storälvarnas (inklusive Dalälvens) vattenföring bryts sönder och därmed också de kringliggande dalbygdernas! Vad det kommer att betyda — och på många håll redan betyder — för fisket och de viktiga iskommunikationerna, för att inte tala om sådana petitesseer som badplatser och tvättbryggor, har ofta omvittnats. Vad det kommer att betyda för klimatet och erosionen längs älvstränderna får först framtidens människor visshet om.

Säkert är i varje fall att den nu pågående industrialiseringen av Nordsveriges vattendrag bryter en naturens rytm och därmed revolutionerar landsändans natur- och levnadsförhållanden i minst lika hög grad som då skogsavverkningarna satte i gång på allvar vid mitten av förra århundrandet. Kan upploppet kring Siljan väcka alla ansvariga svenskar till medvetande om denna revolution så har dalkarlarna faktiskt ännu en gång fyllt en historisk uppgift.»

Till sist har Sigfrid Lindström fört fram några nya synpunkter på de »tusen torra sjöarnas land»: »Gustaf Sundbärg klandrade på sin tid svenskarna för att de som folksång använde ett annat folks nationalsång, Runebergs »Vårt land». På den tiden sjöng vi alltså om Sverige som »de tusen sjöars land». Men när Planertz har fått hållas en tid ... det behövs nog inte så lång tid ... så kan vi med all rätt besjunga Sverige som de tusen torrlagda sjöars land.»

Kampen om Siljan kommer att gå vidare. Hur den avgöres blir av stor betydelse för hela den rörelse, som strävar efter att skapa en riktig balans mellan teknik och kultur.

GRÄNSMÄRKEN OCH RASTPLATSER

Fagersta är som bekant en ny stad. Den domineras i hög grad av Fagersta Bruk, som särskilt under och efter kriget varit i stadig utveckling. Nyligen har Fagersta Bruks AB. beslutat skänka staden stadsgränsmärken av rostfritt stål — gränsmärken, som anstår en växande »stålstad». Staden har framförallt brukets disponent Hjalmar Åselius att tacka för den storslagna gåvan. Sammanlagt har staden fått åtta gränsmärken — ett märke vid varje infartsväg. Varje gränsmärke inkluderande uppsättning lär gå löst på över tvåtusen kronor. Själva ståltavlan blir närmare 1,40 m. hög och den prydes bl. a. av kunglig krona, stadens och brukets vapen. Gränsmärkena har ritats av arkitekt Cyrillus Johansson och Kungen själv lär efter hemställan från riksheraldikern ha granskat ritningarna och funnit dem tilltalande. Stadens gräns är även läns-



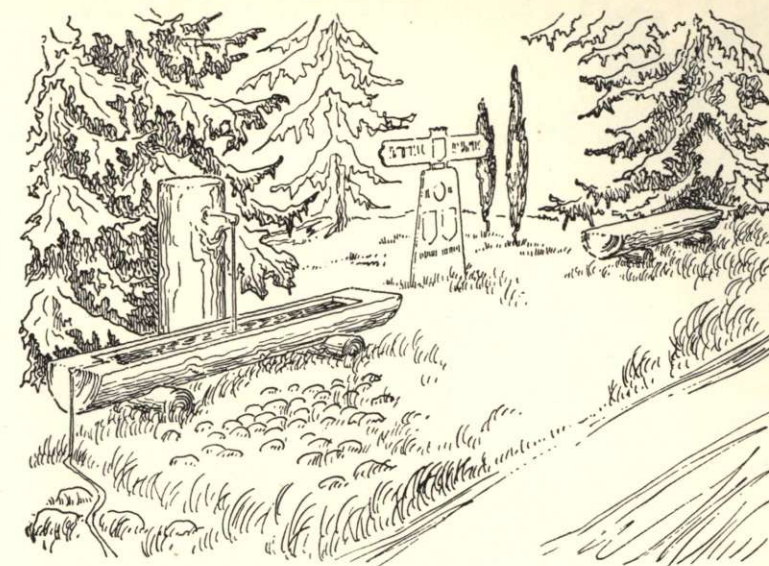
Fagersta Bruks AB. har skänkt Fagersta stad gränsmärken av rostfritt stål.



Vägvårdskonsulentens förslag till anordnande av rastplatser i samband med gränsmärkenas placering.

gräns vid en infartsväg. Vid den vägen kommer tavlan att dessutom prydas med Kopparbergs och Västmanlands läns vapen.

Vägvårdskonsulenten har på anmodan av Fagersta stads Byggnadskontor och vägdirektör A. Wolff i Västmanlands läns vägförvaltning besökt staden och givit råd och upprättat förslag till utformningen av terrängen vid de åtta gränsmärkena. Samtliga gränsmärken placeras på vänstra sidan om vägen (när man kör i riktning mot stadens centrum). De erforderliga fundamenten av betong pressas ner i markens nivå och den yta, som ligger i markens plan täckes med fältgrå glimmerskiffer. Det måste anses rimligt att man, när det är fråga om så vackra och dyrbara gränsmärken, försöker att dölja betongen med något naturligt material. Den befintliga markvegetationen skyddas och i en del fall har



Där en bäck rinner fram i gränsen har en rastplats med ett vattenparti och bänkar föreslagits av vägvårdskonsulenten.

det varit möjligt att placera gränstavlorna framför vackra träd; i en del fall har en gallring av vegetationen varit nödvändig. På ett ställe rinner en bäck fram just i gränsen och där har vägvårdskonsulenten föreslagit att en liten rastplats ordnas med ett brunnsparti (se skissen ovan). Från bäcken, som kommer ner från en sluttning, ledes ett rör till en stock och vattnet kan strömma fram genom självtryck, varefter det uppsamlas i en urholkad stock. I närheten placeras ett par sittbänkar av kluvna stockar.

För övrigt kommer bänkar att placeras vid de flesta platserna. I ett fall är platsen för gränsmärket också busshållplats och där kommer ett par bänkar att utplaceras på vardera sidan om gränsmärket. Vid Ängelsbergsvägen störtar en bäck utför en bergsbrant och bildar ett fall som kallas »Brudslöjan». För att denna attraktion skall framträda från vägen, blir dock en gallring av

vegetationen vid bäcken nödvändig och i framtiden skall fallet kunna avnjutas från en vacker rastplats intill vägkanten.

Västmanlands län är för övrigt ett »livligt» distrikt när det gäller vägvården. Även vid den gamla vackra bron vid Bredsdal skall utsikts- och rastplats utformas och förslag är under utarbetande på Samfundets vägbyrå. Inom länet skall även en plan för utbyggande av andra rastplatser utarbetas. I första hand gäller det rastplatser vid de mera betydande vägarna och Kungl. Automobilklubben har gjort en hemställan till vägmyndigheterna att väcka intresse för saken. Vägarna måste byggas även med tanke på turistlivet och vi får hoppas att man nu snart skall få råd att rusta upp i vägens omedelbara omgivning — plantera, snygga upp vid milstenar och vägmärken samt anlägga rast- och parkeringsplatser på lämpliga ställen.

H. Segerros.



Månssonska gården vid Tomtegapsgatan i Lund som skall rivas för att lämna rum för nya studentbostäder.

SAKNAS ALLT SINNE FÖR TRADITION

bland arkitekter, akademiker och de styrande i Lund, frågar envoyén Westrup i ett inlägg i Sydsvenska Dagbladet med anledning av projektet att riva Månssonska gården vid Tomtegapsgatan för att få rum för nya studentbostäder. Envoyén Westrup är särskilt upprörd över att förslaget presenterats i pressen »utan ens den minsta antydning om att någon diskussion har förekommit, pågår eller kan tänkas påkallad om de problem, som ur kulturhistorisk och estetisk synpunkt uppställer sig i detta sammanhang». Inlägget presenteras av tidningen som temperamentsfullt och det med rätta. Envoyén Westrup ger emellertid en fullgod förklaring till att han tagit till storsläggan: »Inför den ideligen på nytt tillämpade taktik, som går ut på att ställa kulturminnens värde försvarare inför fullbordat faktum, tröttnar man till sist på att anslå den vanliga tonen av vemodig klagan och ger efter för lusten att sjunga ut».

I Arbetet har förslagens arkitekt tagit till orda och låter oss veta, att det är skönhetsvärdena och trivseln som skall komma

främst i en levande stadsbild. Vidare anser han tydligen, att dessa värden ej kan komma till sin rätt i de miljöer, som i en tusenårig stad har skapats fram genom fädernas ansträngningar, utan att de måste konstrueras fram av »den nu levande arkitektgenerationens bästa krafter». Envoyén Westrup svarar med att hänvisa till Schweiz, där de talrika bevarade gamla stadspartierna ingalunda är döda museer utan på ett självklart sätt fortsätter att leva med i den moderna utvecklingen. Måste arkitekterna få utlopp för sin drift att göra rent hus med äldre generationers byggnadskultur, så kan man släppa lös dem på Clemenstorget, »detta världsrekord av monstruös och själsdödande fulhet. Det är dock ett par tunnland att tumla om på, och ett ställe där varje förändring av vad slag den vara månne måste i sig själv, om icke skapa ett skönhetsvärde så åtminstone ersätta eller dölja någon monumentalt skräcksyn»!

Inlägget besvarades omedelbart av Akademiska föreningens ordförande, professor Åke Petzäll och arkitekt Hans Westman.

DANSK STADSPLANERING OCH ARKITEKTUR...

Bland trevliga danskar intar arkitekturhistorikerna en alldeles särskilt framskjutna plats. En är Christian Elling som nyligen fått sin charmerande och spirituella bok om Gamla stan översatt till svenska. En annan som förenar stor lärdom med personlig stil och läsbarhet är Vilhelm Lorenzen som lika gärna fördjupar i sig dagsaktuella byggnadsfrågor som i de danska klostrens byggnadshistoria eller medeltidsstädernas framväxt. I »Drømmen om den ideale By» (Roskilde og Baggers Forlag, København) har han samlat en rad uppsatser som på ett högst lärt och spirituellt sätt behandlar stadsplaneringens problem från antiken till funktionalismen. Man får veta att redan det egyptiska el Amarna från andra årtusendet f. Kr. var en regelbundet anlagd stad. Alltsedan dess spårar Lorenzen överallt spänningen mellan dröm och verk-

lighet när det gäller att skapa idealstaden. I förbifarten uppvisar han i detalj hur skildringen av »det himmelska Jerusalem» i Uppenbarelseboken överensstämmer med dåtidens uppfattning av idealstaden sådan den delvis förverkligats redan i Babylon.

Efter att ha följt idealstadsdrömmen i några intressanta stadshistoriska undersökningar från Danmarks medeltid och 1600-tal går Lorenzen in på modernare problem i kapitlet »Industrialismens Tidsalder. Genom Kaos till Orden». Kaos representeras för författaren av tiden närmast efter industrialismens genombrott och ordningen börjar med Camillo Sittes och Ebenezer Howards betydelsefulla programskrifter från 1889 respektive 1898. Howards trädgårdsstad tilltalar Lorenzen alldeles särskilt därför att den har kommit till »ud fra en enestaende Sans for det rent menneskelige

Den förre framhåller inledningsvis, att då tidningsdebatten kring bygget nu börjat svälla ut, »torde några upplysningar böra lämnas i pressen, upplysningar som föreningskritiker kunnat förskaffa sig genom en hänvändelse till någon av de instanser, vilka haft hand om ärendet». Just det ja! Bara någon bråkar så kommer upplysningarna fram, annars låtsas man som om det ingenting fanns att diskutera. Nu är det visserligen inte så viktiga upplysningar Petzäll har att lämna. Mest ägnar han sig nämligen åt att försvara studenterna gentemot Westrup, som dristat sig fråga, om ur Ljusets riddarvakt skall utgå den ena generationen efter den andra av specialiserade barbarer. Petzäll finner däremot, att studenter som fört fram bostadsfrågan »i många fall gjort sig till specialister på Lunds byggnadshistoria, expansion och stadsplanering och att många kan tävla med arkitekter och byggmästare i kunnighet». För att travestera ett nött citat vill man fråga: Var finnes denna verkligt fine student?

Av en helt annan halt är arkitekt Westmans svar. Han erkänner att HSB-bebyggelsen är barbari i sin prydno, men vill skylla detta mindre på arkitekterna än på diverse affärsintresserat folk som funnit det lönande att göra denna hustyp traditionsbildande. Han har också en del klokt att säga om förhållandet mellan gammalt och nytt inom arkitekturen, men anser att det varit lönlöst att försöka bevara Månssonska huset eftersom det redan var så förfallet. I förbifarten får också hembygdsvårdarna en släng, därför att de inte uträttat mera för att rädda den gamla bebyggelsen. I sitt svar framhåller envoyén Westrup, att detta inte är en fråga som enbart angår medlemmarna i hembygdsvårdande organisationer utan var och en som känner det minsta för sin gamla stad. Frågan borde handlagts som »en sak som hela samhället bör svara för» (Westmans uttryck). En restaurering borde ha skett, även om den som professor Petzäll säger »droge ungefär lika stora kostnader som ett nybygge».

i Tilvaerelsen». Annars drömmer han framför allt om ordning i bebyggelsen, något som visar att bokens innehåll inte är så alldeles aktuellt — den senast skrivna uppsatsen trycktes 1930. På tio år har man i Danmark och ännu mer i Sverige kommit så långt i regelmässigt ordnande att det blivit mer än tillräckligt av det goda. Så mycket aktuellt är Lorenzen då när han talar om nutidsmänniskans instinktiva rädsla för att mista samhörigheten med det förgångna, en rädsla »som vil kraeve, at al vordende Planlaegning af Bebyggelser tager berettiget Hensyn ogsaa til det Danmark, der har vaeret». Inte minst i dagens hårda kamp om den gamle Bydels bevarande i Köpenhamn får man hoppas att den rädslan sitter djupt.

Vill man följa den intressanta utvecklingen i dansk arkitektur efter 1930 har man en ypperlig vägledare i Esbjørn Hiorts »Nyere dansk Bygningskunst» (Gjellerups Forlag, København), särskilt som det är en lika vacker som innehållsrik bok. Första delen av boken beskriver i text och bild några nyare danska monumentalbyggnader. Där är Kaare Klints märkliga Bethlehemskirke som knyter samman det medeltida danska tegelstensbyggeriet med det moderna

och Aarhus universitet, där terrängens naturliga form fått bestämma byggnadernas inbördes placering. En annan intressant skapelse är »Skolan ved Sundet» i Köpenhamn, som i sin djärvt funktionella utformning är fullständigt fri från den kasernprägel som i strid med en huvudregel i modern pedagogik är ägnad att från början undertrycka barnets individualitet.

Boken slutar med en översikt över den nyare bostadsbebyggelsen i Danmark. Man konstaterar att funkisen satt många och lyckade spår — kanske därför att dess kubistiskt präglade järnbetongstil inte kunnat hävda sig mot tegelstenstraditionen som är »så dybt forankret i dansk mentalitet som kun sproget selv». Esbjørn Hiort är en stimulerande teoretiker och en god propagandist som snabbt övertygar en om att ett enfamiljshus i Vedbaek är underbart vackert i sin kontrastering av vita betongytor mot det röda murverket, även om man först tycker att det mest liknar entrén till en större idrottsplats. Att man sedan inte lika lätt accepterar hans karakteristik av ett 150 meter långt radhus som »meget smukt» är en annan sak.

OCH SVENSK...

Tyvärr saknar vi en svensk motsvarighet till Hiorts utmärkta presentation av sitt lands moderna arkitektur. Med »Ten lectures on Swedish Architecture» (Tidskriften Byggmästarens förlag) har SAR gjort en ansats till något liknande men heller inte mer. Inte ens utgivarna tycks anse att publikationen fyller ett dylikt ändamål eftersom man inte i likhet med dansken försett den med parallelltext på modersmålet. Det hela bär alltför mycket föreläsningens tillfälliga prägel. Titeln är f. ö. underligt vald, eftersom endast två föreläsningar behandlar arkitektur i egentlig bemärkelse, medan de övriga åtta rör stadsplaneringsfrågor och sociala problem med ofta ganska diskutabelt sammanhang med ämnet. Priset tar härvidlag Alva Myrdal som låter sin föreläsning

mynna ut dels i en förhoppning att vi snart inte ska behöva arbeta mer än sex timmar om dagen, dels i en appell till männen att hjälpa till i hushållet. I en klass för sig står naturligtvis professor Ahrboms eleganta och sakliga översikt över den svenska arkitekturens utveckling under 1900-talet. Han slår fast att Stockholmsutställningens stora betydelse låg i att den *ställde* bostadsproblemet men konstaterar också att funktionalismen gjorde misstaget att undervärdera och för enkla individens behov. Liknande tankar kommer fram också i Sune Lindströms synpunkttrika framställning av stadsplaneringsproblemen. Bildmaterialet är okonventionellt och upplysande. Att det ibland är en tvivelaktig reklam för Sverige är varken kamerans eller redaktörens fel.

ÄR FOLKHEMMET FULT

Den sista tiden har i olika tidningar pågått en intressant debatt om »Det tråkiga folkhemmet». Denna debatt, som öppnats av den förträfflige och slagkraftige Gustav Näsström, visar att folk börjat tröttna på funktionalismen och dess olika former av uniformerade smallhus och punkthus. Dagens svenska stadsbyggnadskonst följer en redan föråldrad mall med resultatet att man får samhällen, som är varken stad eller land. Artikelförfattaren går till storms mot de nya bostadsområdena i ingenjör Planertz' anda, som rullar ut sin trista enformighet över stadens omgivningar. Allt har man tänkt på utom en sak: skönheten och trivselen för människorna, som skall bo i husen. Debatten gick vidare och det visade sig att ett förvånansvärt stort antal tidningar anslöt sig till Näsströms nedgörande kritik. Så skriver t. ex. Expressen: »Storbyggaren Olle Engkvist lär ha som motto att bygga hus som är så beskaffade att han skulle vilja bo där själv. Så vill nog alla ambitiösa arkitekter, om också inte alla byggmästare ha det. I teorin är problemen utomordentligt vackert lösta. Man söker numera gruppera förstäderna till slutna, organiska enheter, efter mönster av engelska 'community centres', med en citykärna och gemensamma lokaler av olika slag, så att samhällena inte bara skall bli 'sovstäder' utan levande organismer där folk kan trivas och känna gemenskap med sina grannar. Avsikten därmed är inte bara trivselen i och för sig — ett argument som väger lätt i dagens social-Sverige — utan en fostran av medborgarna till ansvar för gemensamma angelägenheter. Hellre den förste i Gubbängen än den andre i Stadshuset, skulle man kunna citera ett gammalt gott romarcitat.

Så är det alltså på de fina planerna, men i verkligheten har det blivit något helt annat. Byggrestriktionerna har medfört att de nya fina förorterna och samhällena fortfarande ingenting annat är än sovstäder. De centrala knutpunkterna, det nya samhällets forum, har i regel inte blivit mer än några skräpiga tomter. Byggnadstillstånd har inte kunnat ges för så sekundära behov som sam-

lingslokaler, badhus, bibliotek och idrottsplatser. Här behöver inte arkitekterna känna sig träffade, i stället är det myndigheterna som får ta åt sig kritiken. Vad kan man förresten vänta sig av samma myndigheter, som anser varmbad som förvekligande lyx, ett njutningsmedel för överklassen liksom en gång tandborsten.

Många gånger har Gustaf Näsström och andra attackerat de alltför stela och rigorösa stadsplanerna, som tvingar arkitekter och byggmästare till steril standardisering utan hänsyn till naturens förutsättningar och människornas behov. När arkitekterna får fria händer kan de ofta åstadkomma förträffliga ting. Men hur ofta får de fria händer?

Det värsta är att den själlösa arkitekturen spritt sig som en farsot över hela landet. En rad gamla fina småstäder består numera av en idyllisk kärna, omgiven av växande ökenområden med känslolösa lamellhus, uppställda som av en korpral m/ä till morgonvisitation. Samma konfektionsgjorda huskuber, monstruösa i sin brist på proportioner och ilsket svärande mot natur och gammal miljö, har spritts i massupplagor över landet. Vad man har åstadkommit är lägenheter, många och ofta förvisso goda lägenheter — men inga hem, ingen rotfast trivsel. Kommer man till Enköping, Smedjebacken eller Östersund möter man samma hus som i Traneberg och Hjorthagen.

Låt oss inte bespotta vad som gjorts för att skaffa folk ljus och luft, kylskåp och badrum (om också utan varmvatten). Man bör jämföra med gårdshusen i Vasastan och på Östermalm, inte med diplomatstadens palats. Men ändå... Kunde det inte gjorts bättre?»

I Morgon-Tidningen intar Karl Fredriksson en annan ståndpunkt och framhåller att det finns folkhem, som är fulare än centrala Bromma: »Kommer man med färska syn- och luftintryck från slumkvarteren i Chicago, Cinsinnati, Brooklyn, då är Bromma hederligt i sin fulhet. Ja, då är Bromma skönt.»

Det verkar onekligen en smula krystat

ÖDMJUKHET TILL DÖDS

Det är ingalunda i vår långa och ofta splittrade front enighet ens i huvudfrågorna: på vilket sätt det aktuella kulturskapandet skall ske, vad som är vackert och vad som är fult i landskap och bygd, vad som skall ratas eller tillvaratagas i kulturarvet o. s. v.

Kanske är det svårast att få enad front i frågor som gäller naturskydd och landskapsvård. Det stod särskilt klart för oss alla under den hembygdskurs för några år sedan, då Manne Carlman och Lorentz Bolin, båda intresserade naturskyddare, drabbade samman i en temperamentsfull och mycket givande debatt. Carlman gjorde bl. a. gällande att det tallplanterade landskapet, som delvis ersatt den skånska heden och ängen, inte utan vidare kunde rubriceras som ett fult landskap! Det vore, menade han, ett uttryck för vår tids ekonomiska och rationella samhällssyn. Bolin blev inte svaret skyldig. I ett

av verklig lidelse buret anförande hävdade han det orimliga och det farliga i att se så »objektivt» på landskapet, att man förlorade vilja och möjlighet att uppfatta och njuta *skönheten*, de konstnärliga, mänskliga värdena i naturen. I vår tid, framhöll Bolin, är det inte fråga om små förändringar av landskapet — det gäller ofta en fullständig ödeläggelse av natur, som för oss innebär *skönhet*, omväxling och individuella inslag i bygden.

Det har mer och mer slagit mig hur riktig Bolins analys är också i fråga om andra sidor av vår kultur. »Var tid har sin stil, sin melodi, sin dräkt — låt även vår tid skapa sin» — det talet känner man igen. Man tänker inte på, att vi står inför hotet av fullständig förintelse av *kulturvärden*, som *aldrig kan skapas om*. Man förstår inte, att ett nyskapande måste — i ett kulturland — äga

att man måste ta jämförelse med slumkvarteren i nya världen i en debatt om *skönheten* i vårt tusenåriga kulturland.

I Dagens Nyheter tar Carl Mannerfelt upp samma ämne och gör efter en bilresa över kontinenten denna reflexion: »Kulturlöst och billigt verkar det nya Sverige med sina fyrkantiga sidor på magra lerslätter. Lådhus och radhus överallt, det ena själlösare och tråkigare än det andra.»

Expressen har till sist några allmänna reflexioner, som går helt i Samfundets anda:

»En byggnadsstadga för landsbygden skulle kanske bli till någon hjälp, men den får inte överskattas. Städernas byggnadsstadgor har inte kunnat hindra banaliseringen, de har snarare stimulerat den. Undantag finns, t. ex. Visby, där en sträng och klokt tillämpad byggnadsstadga verkligen lyckats hålla nybyggena inom rimliga estetiska gränser så att staden behållit sin karaktär av sten- och tegelarkitektur. Men vad skall man säga om alla skolhus som byggts landet runt? Skolbyggena regleras i detalj när det gäller luftkub och annat, men ingenting hindrar att en fullständigt artfrämmande arkitektur får spränga sönder

en gammal fin byggnadsmiljö. Byggtraditionen är en annan i Norrland än i Skåne och på Gotland. Man gör klokt i att följa den, ty den har inte tillkommit på en slump utan på grundval av generationers praktiska erfarenheter. Men de trevånings smälhusen och de monteringsfärdiga träkuberna på två meter hög betongfot marscherar hänsynslöst fram över landet och tränger ut den gamla fina bebyggelsen. Samfundet för hembygdsvård har gjort en del för att slå larm, men det har tydligen inte räckt.»

Denna debatt har varit mycket välgörande och den visar bl. a. att Samfundets propaganda inte varit alldeles förgäves. Men den visar också, att det måste tas nya krafttag. Upplysningsverksamheten måste göras intensivare och läggas ut på bredden. Det finns tydligen resonans och det gäller att inte försitta något tillfälle.

Kanske skall till sist även statsmakterna vakna till insikt om att det kan löna sig med ett ekonomiskt understöd inte bara till den verksamhet, som sysslar med den gamla kulturens konservering utan också till den rörelse, som verkar för bygdevård och kulturskapande i vår egen tid.

MUSEERNAS UPPGIFT

Dr Brynolf Hellner, en ledande museiman och framstående kännare av bl. a. Vasatidens smide, har nyligen i en liten studie om det hembygdsbetonade studiearbetet »Vi och Hembygden» tagit upp även museernas roll i bildningsverksamheten. Nedskrivaren av dessa rader är i mångt på samma linje som dr Hellner, men ville gärna i ett par avseenden anmäla avvikande mening.

Förf. kommer in på den aktuella debatten om hembygdsvärden och säger om denna

element även av äldre tradition. 30-talets »Acceptera!» är i sin kärva intolerans typiskt för »vår egen tids» — profeter.

Lyckligtvis håller dessa idéer på att lösas upp, särskilt bland arkitekterna. Vi är faktiskt på väg att få bra samarbete med och förståelse hos representanter för denna kår, alldeles som tidigare med vägarnas arkitekter. Men det är lång väg innan förståelsen är fullständig.

30-talsandan och den snäva synen på »vår egen tids stil» skapar dödläge för aktiv hembygdsvärd och bildningsverksamhet bland några av de kulturhistoriker, som anser ett ställningstagande »ovetenskapligt».

I det fallet har Carlman som naturvårdare en själsfrände i Mats Rehnberg som kulturvårdare. Den senare har på sitt fina och ödmjuka sätt anmält Samfundets senaste studiehandbok. Det är ett par saker som man där särskilt fäster sig vid.

Han synes utgå ifrån att det rör sig om en handbok för forskare! Och en forskare måste gå till verket med »förutsättningslös ödmjukhet». Det gör man inte i Samfundets handbok, där man varit djärv nog att fördöma det slutande 1800-talets skräckbebyggelse och kalla funkis för störande eller ge erkännande åt de byggnadskulturella framsteg, som kunde spåras innan funkis bröt igenom.

Att dessa enkla studieplaner, som utges inom olika studieförbund, inte är avsedda för

bl. a.: »Som regel är man ivrig att taga avstånd från allt som har med museer att göra». Vad som menas med detta yttrande är mig inte riktigt klart men att det måste innebära en våldsam överdrift är ovedersägligt. Själv har jag i många år vid olika tillfällen deltagit i debatten men ännu aldrig mött en åsikt så barbarisk som den ovan anförda. Och väl är det! Vårt kulturliv skulle vara oändligt mycket fattigare och våra forskningsmöjligheter betydligt smärre utan museerna. Den som tar avstånd »från allt

forskare lika litet som t. ex. folkskolans läroböcker, måste anmälaren ha reda på; det står bl. a. tydligt i förordet. Och det finns inte en av Samfundets studiekurser, där inte denna gränsdragning sker. Vetenskapen och forskningen har sina metoder, bildningsarbetet sina. De är beroende av varann men det är farligt att blanda dem samman.

Men för övrigt — om man än kallade det hembygdsbetonade bildningsarbetet för forskning — vart skulle det leda, om man lät materialet bli så sterilt att inga värdeomdömen fick göras. Det skulle innebära en ödmjukhet till döds för den praktiska hembygdsvärden, det skulle göra bildningsarbetet i det stora hela meningslöst. En böljande hed med grupper av ståtliga träd och marken översädd av lysande blommor — det skulle i »vetenskapens» namn dömas likvärdigt med ett risigt och ödligt tall- eller granplanterat stycke mark! En skräckvilla från 90-talet eller sekelskiftet i ett banalt stationssamhälle utan tradition eller kultur skulle »förutsättningslöst» få samma poäng som t. ex. Östbergs Stadshus eller 20-talets enkla egna hem vid Enskede. Det är klart att ett sådant betraktelsesätt inte håller och att det heller inte är vetenskapligt. Det skulle bl. a. omöjliggöra hela det arbete för byggnadskulturens främjande, som med förebilder från Schweiz och Danmark är en av Samfundets huvuduppgifter.

J. N.

vad museer heter» — om han nu finns an-
norstades än i dr Hellners fantasi — är
knappast värd att byta ord med i en all-
varlig kulturdebatt.

Men förf. har kanske för att få lystring
spetsat till sin tes. Det han tänker på är
måhända den kritik som då och då riktas
mot vissa »museala tendenser» i hembygds-
arbetet. Den kritiken, som i första hand
kommer från museimän, kan faktiskt ibland
synas vara en smula överdriven. T. ex. när
landsantikvarien Bertil Waldén som motto
för svensk hembygdsrörelse (i motsats till
holländarnas »Skydda vårt hem») föreslår:
»Skapa snarast en hembygdsgård!» Eller när
antikvarien Bengt Thordeman klagat över
den tendens i tiden som hotar göra hela Sve-
rige till ett museum! Professor Roosval är
inne på samma tema, när han vill slå ner
den håglöshetens hydra, som säger: »Sverige
är redan amerikaniserat — låt oss i veten-
skapens namn sätta svenskheten i museum!»

Inom den fria och frivilliga hembygdsrö-
relsen är inställningen till museerna givetvis
klart positiv. I det omfattande bildnings-
arbete som bedrivs av Samfundet för Hem-
bygdsvård försummar man sällan att ut-
nyttja museernas bildningskällor; de brukar
i programmen ofta jämföras med bibliotek
och arkiv. Vid studieledarkurserna med prak-
tisk inriktning får museet — ej sällan den
samling som sammanbragts i en hembygds-
gård — tjäna som studieämne, vilket brukar
medföra ingående penetrering av materialet.
Otaliga småmuseer och läns museer har på
det sättet blivit utnyttjade i bildningsar-
betet.

Men kanske har dr Hellner reagerat mot
den av honom möjligen missuppfattade kri-

tik, som vågat opponera mot ensidigt mu-
sealt tänkande contra aktuellt kulturska-
pande. Här är det närmast docenten Thor-
demans linje man vill följa och den som
skymtar i Zenon Westrups artikel om
Schweiz (Bygd och Natur 1948), där man
söker så långt det är möjligt bevara kultur-
minnena i sin rätta miljö.

Det är här det brister hos oss. Skapa ett
hembygdsmuseum — då gör det inte så
mycket hur bygden ser ut i övrigt. Flytta
Vågmästargården i Kristinehamn (byggnad-
en som ger färg och stämning åt staden)
till museet uppe i skogskanten — då är allan
rättfärdighet uppfylld. Så resoneras det fak-
tiskt på en del håll.

Den ensidiga tekniska utvecklingen i vårt
land — hela det teknologiska tänkandet —
har raserat många levande kulturminnen,
sprängt kultursamhällets organiska enhet.
Därför har museerna fått träda till och, vid
sidan om sin naturliga samlande och beskri-
vande uppgift, fått en extra roll som här-
bärge för det som i onödan ratats. Det är
ingen rolig uppgift — tvärtom en ganska
olustig — och där ligger nog en av anled-
ningarna till kritik från en del kulturvår-
dare. Men museimännen kan inte fostras för
denna överdimensionering av det museala.
Den hänger samman med en bristsjukdom
i hela vår kultursyn! Den sjukdomen och
dess följder skall dock inte skymma bort
museernas egentliga och stora uppgift, den
som dr Hellner så bra karakteriserar i sin
uppsats. Men vi skall nog också på vår kant
akta oss för att slå ner den kritik, som rik-
tar sig mot det museala tänkandets över-
drifter.

J. N.

*Haväng i Skåne —
ett landskap, vars
skönhetsvärden
återgivits av våra
främsta konstnärer.*



NATURUPPLEVELSE

Hur upplever vi moderna människor na-
turen? — frågar sig författaren Walter
Dickson i Idun. Inledningsvis ger han en
hastig återblick på den inte alltför avlägsna
tid då den ännu inte uppodlade naturen
fyllde människan enbart med skräck. Trol-
len, huldrorna och näcken var de ansikten
man gav åt den vilda naturens kusliga verk-
lighet. Det vackra såg man inte i ett högre
skogsbryn eller en djärv klipprofil utan i de
tegar man lyckats frångöra vildmarken och
göra nyttiga för sitt uppehåll. I vår tid
fruktar inte längre lantmannen naturen.
Men ser han fördenskull skönheten i den?
Dickson berättar om ett möte med en bon-
de som han gav en komplimang för den
sällsynt vackra höjdräckningen bakom
hans rågåker. »Nä, utmarken är rälåg», blev
det nedlåtande svaret. En sådan inställning
beror dock inte bara på krass materialism som
hindrar en att se skönheten i det onyttiga.
På sin kammarvägg hade bonden ett olje-
tryck med höjder inte olika hans egna ut-
marker, som nu inte syntes honom alls
oävnade. Dickson vill åt denna klyvning i
skönhetsupplevelsen som får en att se en
sak med olika ögon i verkliga livet och i

konsten. Man måste onekligen hålla med
författaren om att denna klyvning är ett
faktum. Hur skulle det annars vara möj-
ligt att det allmänt ökade konstintresset
inte fört med sig en ökad uppskattning av
naturens egna skönhetsvärden? Ett verkligt
aktivt konstbetraktande måste med nöd-
vändighet göra ögat känsligare för skön-
hetsvärden överhuvud. Nu verkar det emel-
lertid som om den moderna människan inte
kunde använda sitt skönhetssinne annat än
i utställningslokaler. När det har gått dit-
hän, har konsten blivit vad dess belackare
gärna vill ha den till — flykt från verklig-
heten i stället för ett medel till berikande
och fördjupning av verklighetsupplevelsen.

Men stadsbon då, han som gör söndagliga
promenader i naturen eller rentav har ett
torp, han har väl i alla fall en sorts känsla
för naturen? Det har han utan tvekan fast
kanske av det lite sentimentalt-romantiska
slag som Dickson fann hos bondens dotter,
modisten inne i stan. Hon faller i hänryck-
ning över blånande berg och sorlande bä-
ckar och talar alltid om att hon haft ett
sådant »estetiskt utbyte» av sitt weekend-
besök hemma på landet. Den naturkänslan

DEN SVENSKA TRÅKIGHETEN

Den kända signaturen Svix, bakom vilken döljer sig den originelle och temperamentsfulle riksdagsmannen Gustaf Svedman, har nyligen i en krönika behandlat den svenska tråkigheten på ett sätt, som förtjänar gehör även i våra kretsar. Han skriver bl. a.:

En medarbetare i Paristidningen Combat har varit på studieresa i Sverige och sänt sin tidning skildringar, som på grund av en knappast väntad surhet och griniga anmärkningar framkallat genljud och förargelse i svensk press. M. André Calles, som den franske resenären heter, finner bl. a. att den moderna bebyggelsen — »dessa kubiska fastigheter innehållande 10 eller 20 våldammade, ripoliniserade, desinfekterade våningar med sopnedkast, badrum och telefon — är beklämmande fantasilös och monoton.

Man bör väl inte fästa sig för mycket vid vad en herre i dåligt humör producerar. Men en iakttagelse har han under sin resa i Europa gjort som det kan vara skäl att dröja vid en smula. Han skriver: »Mitt i Warszawas ruiner kan man höra sånger. I den magnifika svenska maskinen sänker sig tråkigheten över alla dem, som ännu har kvar sin förmåga att ha tråkigt».

Det finns ingen anledning att fnysa åt den anmärkning som ligger i denna jämförelse. I Warszawas ruiner går arbetet under sång, medan i den, vid sidan av ruinen säkerligen högst magnifika svenska arbetsplatsen, dysterheten och tråkigheten alltför

ofta förefaller vara omhuldade, trots musik under arbetet, upphävt rökförbud och åtskilligt annat, avsett att befordra trevnad och gott humör, som är otänkbart i Warszawas ruiner. Vår generation synes i betänklig grad ha förlorat den utomordentligt viktiga egenskap som heter arbetsglädje.

— Ser man en människa med ett glatt ansikte i bussen till arbetet på morgonen gör hon ett närmast chockerande intryck i den allmänna tristessen, sade docent Torsten Husén nyligen i ett föredrag i Stockholm. Och från prof. Torgny T. Segerstedt förskriver sig följande allvarliga uttalande:

— Det måste vara något fel med en kultur där arbetet av en stor del av befolkningen uppfattas uteslutande som ett nödvändigt ont.

Under en debatt om turistattraktioner och turistreklam yttrade nyligen en talare, att han trodde på tonfisket i Öresund, om reklamen sköts ordentligt och man visar större tillmötesgående mot turisterna i det stela Hälsingborg än nu, då alla reser över till Helsingör.

Ja, stelheten och surmulenheten, tillknäppheten men samtidigt lättretligheten äro egenskaper som alltför mycket kännetecknar svenskarna i det vardagliga livet och umgänget, åtminstone här hemma. Under vistelse utomlands äro de ofta spralliga och »slå klackarna i taket» på ett sätt att de känns igen där också.

ger inte Dickson mycket för. Däremot ser han fram emot ett närmande mellan natur och människa som han karakteriserar som ett *besjälat möte*, där vi ser att »träden liknar oss, liknar tankar». Det är en typ av naturkänsla som Harry Martinson varit ganska ensam om att företräda i vår yngre

litteratur. Kanske kommer dock fler diktare att följa honom, när den ensidiga storsadsrealismen släpper sitt grepp. I så fall har de stora föregångare i de gamla kinesiska skalderna som förenade naturdikt med stort tankedikt.

A. A.

HEMBYGDSTRÖRELSEN I MOTVIND?

Följer man hembygdsrörelsen ute i landet från den utsiktspunkt, som Samfundet utgör, finner man en ständig växling av framgång och tillbakagång. Det har sagts mer än en gång, att vår rörelse inte kan jämföras med någon annan folkrörelse. Den är mer heterogen, präglad av starka individuella skiftningar och skiftande i styrka mellan olika landskap.

Vissa allmänna tendenser kan fastslås, t. ex. att rörelsen i flera av de gamla föregångslandskapen märkbart har gått tillbaka men att ständigt nya verksamhetsområden kommit till. Man kan vidare iaktta, hur det exklusivt museala intresset i småföreningarna fått träda tillbaka för ett vidare program. 20-talets väldiga uppmarsch i fråga om bygdemuseer har efterträtts av en viss trötthet i fråga om de konserverande bygdegårdarna. 30-talet förde med sig en rad nya arbetsuppgifter, som medverkat till att stimulera intresset inom vissa landskap. Under kriget slutligen upplevde hembygdsrörelsen en annan utveckling av stora mått och hembygdstanken blev under några år en verklig, nationell tillgång.

Efter kriget har man på sina håll kunnat märka en viss avmattning, sammanhängande bl. a. med det sviktande intresse som numera förekommer inom ideella rörelser över huvudtaget. Å andra sidan finns också hoppfulla tecken, t. ex. det ökade studieintresset och den stärkta förankring som den praktiska bygdevården fått i samhället.

Hela denna fråga har nyligen tagits upp av redaktör Christer Olofsson i Kristianstads-bladet. Redaktör Olofsson är en av de ledande i Villands Härads Hembygdsförening, en fint bilad och varmt intresserad hembygdsman. Han skriver bl. a.:

»Hembygdsrörelsen kunde under 1930-talet glädja sig åt stor förståelse och anslutning från allmänhetens sida. Det växte fram stora sammanslutningar med hembygdsrörelsen på sitt program — här i våra bygder kom både Gärds och Villands hembygdsföreningar till på 1930-talet. Hembygds-parker skapades, hembygdegårdar växte fram, och samlingar av museal karaktär hop-

bragtes, ofta under rätt stark konkurrens om de lösa fornminnena, då också enskilda, kapitalstarka köpare var i farten.»

I fortsättningen konstaterar han, med utgångspunkt från den ringa anslutningen till en hembygds kurs i Kristianstad, att hembygdsrörelsen inte längre seglar i samma medvind som tidigare. Han ger en varm eloge till Samfundet för Hembygdsvård och dess medarbetare men konstaterar samtidigt vilka svårigheter man f. n. måste brottas med när det gäller att samla folk kring hembygdstanken. Vad kan göras? Redaktör Olofsson pekar på en viktig uppgift, samarbete med skolan:

»Det är nog så, att förståelsen för hembygden och dess värden måste väckas redan vid den första undervisningen — och vilka tjusiga möjligheter har man inte då att knyta an till den egna bygden och dess historia. Hembygdsrörelsen måste i första hand försöka vinna lärarna och lärarinnorna i våra folkskolor för sin sak. Genom dem har man möjlighet att komma i kontakt med ungdomen redan när den inhämtar sina första, grundläggande kunskaper om det som är värt att veta i livet. Det har hittills på många, många platser varit så, att just läraren eller lärarinnan gått i spetsen för sin orts hembygdsarbete. Det skulle vara högst olyckligt, om våra lärare nu genom skolreformer och annat finge så mycket att göra, att de glömde bort hembygdsundervisningen. Man kan nog rätt tryggt våga det påståendet, att utan deras insatser skulle hembygdsrörelsen om inte falla ihop så i varje fall inte bli den folkrörelse som det ett tag på 1930-talet, innan det stora kriget kom emellan, föreföll, som om den skulle kunna växa ut till.

Men även inom hembygdsrörelsen själv bör man givetvis grundligt ompröva, om allt är som det bör vara, om man inte stelnar i former och vanor. En hembygdsrörelse utan kontakt med bygdens folk är inte någon hembygdsrörelse, och om inte denna kontakt kan vinnas genom hittills vedertagna former, så får man söka nå denna kontakt på nya vägar.»

Det har drivits mycket kvacksalveri med den s. k. folkpsykologin. Egenheter och reaktioner i nuet har behändigt förts åter till historiska händelser och »psykologiska» företeelser inne i folksjelen. Det har inte behövts mycken möda för att ställa diagnos på folkupplopp, mjölkstrejker, litterära prestationer eller folkdansuppvisningar.

Sådant har som sagt drivits mycket alltifrån Sundbärg och Adrian Molin till Böök och Ruben G:son Berg. Nu går man försiktigare fram. Jalmar Furuskog, geografen, ger inte mycket för människornas landskapsetikettering och en sådan kännare som Lars Madsén är mycket skeptisk mot de schabloner, man gärna använder istället för verklig analys av lynne och sed.

Men ännu lever kvacksalveriet! Priset tas nog av Svante Svärdström, nyss landsantikvarie i Dalarna. Han berättar för en tidning att han under sin tid i Dalarna kunnat ägna sig åt »ett folkpsykologiskt studium av största värde» och en del av dessa studier framlägger han i en liten avskedsintervju. I Dalarna, heter det, måste man i kulturarbetet ständigt vara beredd att ta kontakt och gärna också en törn med en ålderdomlighet som är tip-top i nuet.

»Ska man verkligen förstå *bullret*», så heter det vidare, kring Osmundsberget, den ifrågasatta Siljansregleringen eller Bässarbro-rivningen, då måste man ha Dalarnas medeltidshistoria aktuell. Den nutida motsättningen mellan Siljans-Dalarna och industri-Dalarna är bara en fortsättning på den gamla brytningen mellan bondebygd och bergslag. Dalaromantiken måste också tas med i beräkningen som en realitet för svenska folket o. s. v.

Den som skriver dessa rader är fullt medveten om att natur och levnadsförhållanden kan ha en viss inverkan på folkkaraktären av idag och att historiska händelser och konflikter måhända spelar in den dag som är, men att ta »folkpsykologiska iakttagelser» till hjälp för att försvara egen undfallenhet och oförstånd i några av hembygdsvårdens och naturskyddets viktigaste frågor under de senaste åren, det är intet modigt hand-

lingssätt och det saknar givetvis allt vetenskapligt värde.

I alla tre berörda frågor har Svärdström ställt sig mot en överväldigande majoritet av hembygds- och naturvänner. Det största uppseendet väckte frontvalet ifråga om Siljan och Bässarbron. Att ifråga om Siljan skylla på medeltiden och dalaromantiken är att slippa för lätt ifrån ansvaret. Man behöver bara se vilka krafter som står bakom »bullret» (vilket ord!). Där har vi först bygdeopinionen, känslöbetonad givetvis, men också sakligt stark. Vi har docenten Lohmar, vars ingående undersökningar av de biologiska förhållandena visar en reglerings vådor för fisket. Vi har vidare Carl Fries, estet och vetenskapsman, som efter att ha granskat projektet sammanfattade sin åsikt i stridsropet: »Halt vid Siljan!». Vi kan peka på en enhällig Naturskyddsförening, för vars utlåtande geologen professor Gunnar Beskow svarade. Samfundet för Hembygdsvård intog samma ståndpunkt och här hade landskapsarkitekten Henning Segerros lagt fram speciella argument ifråga om den hotande erosionen. Det är plock ur högen.

Det är i sanning ganska långsökt att konstruera medeltida motsättningar som förklaring till denna fullständigt självklara kamp för en av landets vackraste sjöar, där skönhet, trevnad och bärgning för många står på spel.

Bässarbron är också ett sorgligt kapitel. Just nu håller man som bäst på att riva denna gamla förnåma bro, ett av landets mest egenartade kulturminnen. En onödig vandalism, som eftervärlden aldrig kommer att förlåta oss. En handling, ovärdig ett kulturfolk som vårt. I Schweiz skulle aldrig någon enskild eller myndighet ens ha vågat ta upp till diskussion ett förslag om rivning. Men här vågar man både diskutera och verkställa den. Försvare är främst den antikvarie, som vi med allmänna medel betalar för att skydda och vårda kulturminnena. När bygden kämpar för den bro, som är den enda i sitt slag i landet, ler han förstående: jag förstår så väl — det är medeltida motsättningar, det är dalaromantik! W. S.—m.



Utvandrare på väg till Göteborg. Efter oljemålning av G. Saloman 1872.

HEMBYGDEN HÄLSAR SVERIGE-ÄTTLINGAR

Sverige-Amerikadagen, som sedan 1948 blivit en permanent institution, firas som bekant för att hugfästa minnet av de svenska emigranternas insatser i Amerika.

Ett stort antal sverigättlingar väntas även i sommar besöka sina faders bygd och det är med glädje som hembygdsvårdare runt om i landet emotser deras ankomst. De kommer att hälsas varmt och hjärtligt välkomna och man hyser den innerliga förhoppningen, att de vid återfärden till sitt nya hemland måtte medföra många angenäma minnen och upplevelser.

Sverige-Amerikadagens festligheter koncentreras i år till Kalmar den 27—28 augusti och redan den 5—7 augusti håller Samfundet för Hembygdsvård sitt sommar-möte där. I Visby kommer Sverige-Amerikadagen den 3 september att högtidlighållas med en större festlighet och på Skansens Solliden i Stockholm någon gång i september. Önskvärt vore om landets hembygdsföreningar — synnerligast i de trakter var-

ifrån emigrationen varit starkast — kunde arrangera sina hembygdsfester under sensommaren, då man väntar att strömmen av svensk-amerikanska turister skall vara starkast. Dessa hembygdsfester kunde kanske då göras mer officiellt högtidliga, om någon eller några representanter från län eller kommun i hälsningstal hyllade minnet av de svenskar, som en gång brutit mark i Amerika och där hedrat sitt fosterland.

Samfundet för hembygdsvård, som är ledamot i Bestyrelsen för Sverige-Amerikadagen, vill betona angelägenheten av att ättlingarna av de svenska pionjärerna verkligen får känna hur tacksamma och stolta vi är över den heder de givit det svenska namnet genom sina insatser i det nya hemlandet. Vi bör räkna som en förmån att få mottaga våra svensk-amerikanska gäster och Samfundet vill uttrycka den förhoppningen att det måtte bli en hjärteangelägenhet för alla hembygdsvårdare att hälsa dem varmt välkomna till sina faders hembygd.

E. B.

Trädvårdskurs

hölls i mars av Blekinge läns vägförvaltning i samarbete med Samfundet för Hembygds-vård. Kursen, som pågick i tre dagar, öppnades av vägdirektör Lars Lindeberg och leddes av vägvårdskonsulenten Henning Segerros. Första dagen ägnades åt teoretiska övningar, då konsulent Segerros föreläste om »Träden och landskapets skönhet» samt om trädvård i samband med demonstration av redskap. De två följande dagarna ägnades åt praktiska tillämpningsövningar i terrängen.

De c:a 50 deltagarna (från vägförvaltningen, telegrafverket, kraftledningsbolag och stadens byggnadskontor) visade stort intresse för de problem som behandlades och alla var ense om att kursen i framtiden kommer att ge resultat, när det gäller de blekingska vägnas skönhetsvärden.

Kurs i Halland.

Den livaktighet som kännetecknar bildningsarbetet i Halland gäller i nästan lika hög grad hembygdsarbetet. Samfundet har där haft några av sina bästa kurser under åren (det var där studieledarkursen av »Katrinerbergstyp» introducerades) och inte minst landsbygdens ungdom har här visat sitt intresse.

Hembygdsförbundet hör kanske inte till de mer aktiva, men lokala föreningar och kretsar (som t. ex. den nya Mellersta Hallands Hembygdsförening) håller hembygdstanken vid liv. Samarbetet med Hallands Folkbildningsförbund, som under rektor Thorsten Åbergs ledning utarbetats till en av de mest aktiva i landet, har också verkat i hög grad befruktande på hembygdsrörelsen.

Det är numera vanligt att ett flertal folkbildningskurser göres hembygdsbetonade, ungefär efter det mönster Samfundet skissade upp för ett 10-tal år sedan.

Under vårterminen detta år har hållits en sådan hembygdskurs i Ljungby, och där har utom folkbildningsförbundet även folkdanslag och S.L.S.-avdelningar medverkat. Leda-re har varit en av de ledande krafterna i hembygdsföreningen för mellersta Halland, magister B. Ginsthammar. Samfundet för

Hembygdsvårds representant var dr John Nihlén, som lade upp den aktiva hembygds-vårdens program, och dr Alf Lundegren talade om hur naturen danat bygden. Sedan följde ett späckat program, där bl. a. folkliv (dr Erik Salvén), folkmusik (violinisten Karl Sporr), släktkunskap (kyrkoherde Arvid Hernlund) och litteraturen (mag. Nils Palm) var representerade. Kursen var talrikt besökt och deltagarna visade ett stort intresse för de olika föreläsningarna. Efter varje föreläsning hölls frågestund eller diskussion och en rikhaltig litteratur genomgicks.

Man planerar nu att detta år göra en ny studieledarkurs på Katrineberg, där vi bl. a. har att tillgå den energiske sekreteraren i Mellersta Hallands Hembygdsförening, magister Gunnar Orrling.

En ny hembygdsförening

bildades den 15 dec. 1949 i Mörrum, Blekinge. Det är resultatet av ganska långa förberedelser och överväganden. Hembygdsintresset har alltid varit stort och varmt i denna bygd, känd för sin vackra natur, sin laxrika å och sina kulturminnen från olika skeden.

Nu var tiden mogen och Samfundet för Hembygdsvård tillkallades för att övervara tillkomsten, vilket skedde i samband med en enkel hembygdskurs. Medverkande var också Blekinge hembygdsförbund, som representerades av landsantikvarien Lakocinski och den utmärkte Ortsrepresentanten Axel Ingemansson.

Deltagarantalet var stort och ingen opposition förekom när det gällde föreningens bildande. En interimsstyrelse på nio personer valdes att utföra de förberedande åtgärderna. Arbetsuppgifterna diskuterades en hel del. Den första uppgiften blir att tillvarata ett gammalt båtmanstorp och placera det på ett område, som kommunen redan ställt till förfogande. Man var dock överens om att föreningen måste få vidare uppgifter inom studieverksamhet och bygdevård. Kyrkoherde Kjellberg fäste uppmärksamheten på en del viktiga landskapsvårdande problem invid Mörrumsån, där man troligen kom-

mer att tillkalla Samfundets landskapsarkitekt. Vidare hade man ett stort traditions-material, som borde tillvaratagas.

Det är glädjande att hembygdsrörelsen nu börjar leva upp på den blekingska landsbygden. Där finns mycket att göra och intresset är inte att ta fel på. Närmast planeras en ny förening i Asarum och ett par andra torde snart komma efter. För oss inom Samfundet är det också hugnesamt, att vi här nere har ett så utmärkt och givande samarbete.

Värmskogs Fornminnes- och Hembygdsförening

i Värmland bildades den 7 januari 1950 med komminister John Engvall såsom ordförande. Föreningen har många arbetsuppgifter, och intresset är mycket stort i hela socknen. Ingen socken i Värmland torde heller ha så många fornminnen att vårda som Värmskog, vilken ligger på båda sidor om sjön Värme-lns mellersta del. Här låg en gång Värmlands äldsta kulturcentrum och härifrån har landskapet fått sitt namn.

Instundande sommar planerar hembygdsföreningen arkeologiska utgrävningar under riksantikvarieämbetets ledning och med delvis kommunalt understöd. Några kulturhistoriskt värdefulla byggnader skola förvärvas och räddas undan förstörelsen, bl. a. en 1600-tals gård. Redan har ett typiskt gammalt soldattorp i Stora Skärnäs inköpts för att renoveras och för framtiden bevaras på sin ursprungliga plats. Ett sockenmuseum har tills vidare inrättats i två rum i Prästgården. Många värdefulla gåvor ha skänkts till detta, bl. a. möbler, husgeråd, handlingar och fornfynd. Föreningen hyser planer på att snarast möjligt söka få till stånd en centralt belägen hembygdsgård, där sam-

lingslokal och sockenmuseum skall ordnas. Ett sockenvapen har redan antagits, och vävlärarinnan fru Anna Löfstrand håller på att komponera en folkdräkt i samråd med Värmlands Hemslojd och med ledning av gamla bouppteckningar. Uppmätning och kartläggning av gamla boplatser samt uppteckning av folkminnen har påbörjats, och kontorschef Oscar Wennerström har nedskrivit bygdens gamla folklåtar för fiol. Föreningen skall även anordna hemslojds-kurser och studiekurser i hembygdsvård.

J. E.

Svanebergs herrgård

är en vacker anläggning från 1700-talet, som ligger alldeles utanför Kalmar men inom stadens gräns. Det är en stilfull huvudbyggnad med två flyglar och en ståtlig park. Byggnaden skall restaureras, och ett par medlemmar av Drätselkammaren har föreslagit att man skulle riva byggnaden och uppföra en ny. Detta skulle innebära en våldsam vandalisering av ett vackert kulturminne, som är en verklig tillgång för Kalmar. Landsantikvarien dr Hofrén har givetvis varmt tillstyrkt restaurering så ock Samfundet för Hembygdsvård, vars representant besökt platsen och besiktigt anläggningen. Samfundet förordar en pietetsfull restaurering som gör byggnaden till en fullt modern bostad men samtidigt återställer det yttre genom bl. a. omläggning av det brutna taket, friläggning av den höga sockeln, renovering av framtrappan. Samfundet föreslår även att den moderna mur, som skiljer parken från landsvägen, ges en mer stil-enlig utformning.

Enligt vad vi erfarit finns det goda förutsättningar att få byggnaden bevarad och restaurerad efter dessa linjer.

INSAMLINGEN TILL MARKARYDSKOLAN

börjar nu komma igång. Den maning som ställdes till våra medlemmar i förra häftet av Bygd och Natur har inte förklingat ohörd och hittills har genom tidskriften inkommit c:a 2.000 kronor.

Samtidigt som Samfundet uttalar ett varmt tack för de bidrag som redan flutit in, riktar vi en enträgen vädjan till de medlemmar som ännu inte haft tillfälle

sända in sina bidrag att göra detta så snart som möjligt. Hembygdsarbetet är skiftande och rymmer många olika intressen — men en hembygdsrörelsens folkhögskola bör kunna förena alla specialintressen. *Utbildning, upplysning och fostran* utgör grunden för *allt* hembygdsarbete.

Stöd därför hembygdsrörelsens egen folkhögskola!

Generös sparbank.

Bland litteratur som anmälaren erinrar sig ha läst med nöje och behållning intar sparbankernas minnesskrifter en rätt anspråkslös plats. Förhållandet kommer emellertid snart att ändras om fler jubilerande företag utformar sina minnesskrifter lika förnämligt som Wemmenhög's Härads Sparbank. »En bok om Vemmenhög» heter den och handlar så litet som möjligt om bankväsen men dess mera om en intressant och inte minst litterärt välkänd bygd. Till de många förtjänsterna hör en i hembygdsböcker ovanlig enhetlighet, beroende på att två författare står för hela innehållet vad det gäller bygden. Åke Hedelin berättar på målande skånsk prosa om bygdens gamla minnen i kyrkor och slott och avrundar med ett lika elegant som kunnigt svep över bygdens sociala utveckling de sista hundra åren. Teol. dr Kris-ter Gierow svarar för en uttömmande redogörelse för Vemmenhög som inspirationskälla för målare och diktare. Han drar fram den sent upptäckte vemmenhögsmålaren Ola Larsson, redogör för anknytningen till hembygden hos A. U. Bååth, Ola Hansson och Anders Österling samt pekar med rätta på filosofen Hans Larssons skönlitterära insatser som Skåneskildrare på poesi och prosa. Som värdig avslutning återberättar han Selma Lagerlöfs beskrivning av »det rutiga tygstycket», Sveriges sydligaste härad, utgångspunkten för »Nils Holgerssons underbara resa». Bokens typografiska utstyrsel och bildmaterial är slösande, om uttrycket tillåts när en sparbank står som utgivare.

Den okände soldaten.

Ett mycket betydelsefullt men tyvärr alltför förbisett föremål för den lokala hembygdsforskningen utgörs av den indelte soldatens liv i krig och fred. En grundlig inventering av materialet på detta område är ingalunda av intresse enbart för krigsvetenskapen. Studiet av indelningsverkets lokala gestaltning ger vida utblickar över hela det gamla bondesamhällets sociala struktur, liksom man sällan kan hitta en bättre skildrare

av äldre tiders förhållanden över huvud än den gamle soldaten. Utforskandet av de gamla soldattorpen är också av största vikt eftersom dessa ofta varit typskapande för torpbebyggelsen över huvud.

Det bristande intresset för indelningsverket bland mera amatörmässiga forskare kan nog till en del skyllas på bristen av litteratur, som på en gång är uttömmande och lättillgänglig. Denna lucka är nu emellertid avhjälpt genom att Elfred Kumms bok »Indelt soldat och rotebonde» föreligger i bokhandeln (LT:s förlag). Det är ingenting mindre än en önskebok för amatörforskare och studiecirkel. Efter en kort historisk översikt över indelningsverkets uppkomst och utveckling går författaren över till sitt specialområde, det ekonomiskt-sociala. Med en stimulerande blandning av statistiska tabeller, roliga anekdoter och kulturhistoriskt belysande citat ur sockenstämmoprotokoll och domböcker tecknas livfulla bilder av soldaten i fält, på mötesplatsen och hemma på roten. Än är han invecklad i strider med rotebönderna om reparationer på torpet (»Dä är int så noga om knekten får nötta uttå varmen, bara han får nötta uttå röken», hette det cyniskt i Värmland). En annan gång får han vara med på böndernas bröllop för att med sin militära glans och världsvana öka feststämningen. Vid sådana tillfällen stod knekten relativt högt på den sociala rangskalan. En bröllopsramsa från Mellansverige ger besked härom:

Först bruggummen å brua,
sedan prästefar och frua,
sedan soldaten
tar för sig av maten.
Därefter menige man,
så långt det räcka kan.

A. A.

Våra gamla torp

har på sistone rönt en välförtjänt men senkommen uppmärksamhet inte minst inom hembygdsrörelsen. I den ena hembygdsboken efter den andra redovisas uttömmande

inventeringar av vår gamla torpbebyggelse. Det är emellertid inte nog med att mäta upp och beskriva torpstugorna, man bör också försöka få fram material som belyser det liv som levdes inom deras väggar. Att torparna var fattiga och stod långt ner på den sociala rangskalan (om också ett steg över statarna) gör dem givetvis inte mindre intressanta ur kulturhistorisk synpunkt. Tvärtom är torparkolonisationen ett viktigt kapitel i svensk odlingshistoria som inte länge till får förbli oskrivet. En första ansats har gjorts av Edvin Thorsén med »Uppländskt torparliv» som nu föreligger som nr 6 i Nordiska Museets serie »Svenskt liv och arbete». Som framgår av titeln är arbetet i första hand lokalbetonat, men då torparnas villkor var ganska likartade över hela landet, är uppgifternas giltighet ingalunda begränsade till Uppland. I varje fall bör boken kunna tjäna som utgångspunkt för liknande undersökningar på andra håll. Thorsén berättar på sitt livfulla och samtidigt vederhäftiga sätt om de flesta sidorna av gångna dagars torparliv. Det har blivit en skildring av arbete och umbäranden, av vidskepelse och råa seder — men också av arbetsglädje, inbördes sammanhållning och begynnande upplysning genom folkrörelserna. Med särskild kärlek skildrar Thorsén bygdeoriginalen från tiden före den stora nivelleringen. Där är »Blås-Franken» som känner att en ny fördärvad tid har kommit, när ungdomen på dansbanan överger hans hederliga klarinettpolska för jazzen från ett femradigt dragspel. Eller »Uppfinnarn», denne typiske representant för det svenska geniet, som innan han rullar ner i Mälarn med sin egenhändigt konstruerade flygmaskin, ber patron om en dags ledigt för att åka till Småland och hälsa på sin mor. Allt som allt är »Uppländskt torparliv» ett värdigt monument över den gamla sega torparstammen.

Norrländsk sågverks historia.

1949 kunde svensk företagsamhet fira ett märkligt jubileum, nämligen hundraårsminnet av den svenska sågverksindustriens industriella genombrott i och med anläggandet av vår första ångsåg, Tunadal vid Alnösundet strax norr om Sundsvall. Ett halvt århundrade efter England men i alla fall ett

decennium före Norge och Finland tillgodo-gjorde sig svensk sågverksindustri den uppföring som blev grundvalen för dess kommande blomstring. Som ett värdigt bidrag till minnesfirandet har Nordiska museet givit ut »Norrländskt sågverksliv under ett sekel», en lika innehållsrik som lättläst krönika författad av förre sågverksarbetaren, numera redaktören och hembygdsvårdaren Reinhold Olsson.

Redan en blick på Olssons källmaterial ger en uppfattning om arbetets utomordentliga förtjänster. Den tryckta litteraturen i ämnet är inte särdeles omfattande och författaren bygger därför sin framställning i första hand på otvetyckt primärmaterial. Åtskilligt av värde har han kunnat hämta ur grosshandlare P. F. Heffners brevbok, som för ett tiotal år sedan hittades i ett stall och av en berömvärd omdömesgill person räddades från att brännas upp. På grundval av ett syneinstrument från 1851 har han vidare kunnat ge en detaljerad bild av hur Tunadals såg tedde sig vid denna tid. Industriområdets utvidgning följer han i skattehandlingarna och bevarade avlöningslistor bl. a. från Matfors vattensåg har gjort det möjligt att få kännedom inte bara om arbetets ackordsättning utan också virkesslag och dimensioner. För en journalist har det legat nära till hands att utnyttja det rika material som samtida tidningar innehåller. Till sist bör nämnas att Olsson flitigt praktiserat den inom hembygdsrörelsen välkända metoden att genom intervjuer med åldringar direkt komma i kontakt med den tid han så ypperligt lyckats levandegöra.

Författarens stora intresse är arbetarklassens sociala villkor och de framväxande folkrörelserna. Det är därför helt naturligt att hithörande frågor fått stort utrymme i boken. För en ekonomiskt-socialt inriktad forskare erbjuder i själva verket det norrländska sågverkssamhällets framväxt mängder av intressanta problem. Den starka tillströmningen av arbetare utifrån gav sågverksbygderna en prägel av Klondyke. I Tunadal började sockenborna redan vid ångsågens start, då inflyttningen inte var alltför imponerande, att oro sig för att ålderstigna arbetare skulle bli socknens fattigvård till last. Följaktligen uppmanades Tunadal att bilda egen fattigkassa till sina arbetares understöd. Bland utböljarna dominerade norrmännen,

särskilt under företagens norske chef Carsten T. Jacobsen. Olsson finner spår av norrmännens inflytande i ortens byggnadsskick samt i dess ställning som skidsportcentrum! Så småningom tunnade dock de norska arbetarna av och i stället kom värmlänningarna som hade det knalt hemma och behövde extraförtjänster. Oftast sökte de sig väl till det rena skogsarbetet som de delvis revolutionerande genom att införa bogsläden. Från skogsdrift var redan steget kort till sågverksindustrien. Värmlänningarna uppskattades för sin arbetsförmåga men med sin kringflackande tillvaro var de också en nagel i ögat på den bofasta befolkningen och någon gång även på arbetsgivarna. Direktör Weinberg i Wifstavarf kallade dem »stora lättingar» och i en avlöningsbok från Ljungåvattensåg talas om »värmlänningar och annat löst folk».

Arbetarens liv under förra århundradet var dystert och otryggt vid de medelpadiska sågverken som annorstädes. Medan mannen låg borta på arbete svalt ofta hustrun och barnen hemma — såvida inte hela familjen arbetade vid sågverket. Det var nämligen ingalunda ovanligt att kvinnor och barn arbetade vid kajen med att skura plankorna rena från slam eller att kvinnorna hade det tunga arbetet att skaffa undan spånet. I en tid då arbetarskyddslagstiftning i vår mening ännu inte var uppfunnen hotades arbetaren ständigt av olycksfall. Redan ett år efter starten i Tunadal meddelar Sköns dödoch begravningsbok om arbetskarlen Carl Carlsten »olyckligen omkommen uti Tunadals ångsåg jemte torparen Wikman från Selånger och Ogesta». Dylika missförhållanden skulle i förening med arbetslösheten under sågverksindustriens kris på 70-talet leda till den tragiska strejken 1879 som ingående och välgörande sakligt behandlas av författaren.

Författarens naturliga sympati för arbetaren hindrar honom dessbättre inte att se fördomsfritt och sympatiskt även på hans motpart, sågverkspatronen. Det finns så mycket större anledning här till som åtskilliga arbetsgivare visade verklig omtanke om sina anställda. På många håll ställde sig patronerna i spetsen för handelsföreningar som ville befria arbetarna från privata affärsmäns blodsugargrepp. För de fattiga sörjdes åtminstone på Wifstavarf, Skönvik och

Svartvik genom särskilda fattigkassor. Längst i frikostighet gick utan tvivel det förstnämnda bolaget, som tidvis gick så långt att det betalade sina anställdas kommunalskatt! Även när det gällde undervisningen gick bolagen i spetsen och inrättade på sina håll till och med barnbespisning, som alltså inte är en så modern företeelse som man annars kunde tro.

Reinhold Olssons klagörande text kompletteras av kulturhistoriskt mycket värdefulla fotografier. Hans utmärkta sågverks historia har ett enda fel av betydelse: den saknar register.

Träälterns härskare.

Redan med första delen av sitt stora arbete »Sågverkspatronerna» (Boktryckeri-Aktiebolaget i Sundsvall) har den träge forskaren Nils August Flodén rest en värdig minnesstod åt Norrlands träpatroner. Bokens karaktär framgår redan av det »Tal till sågverkspatronerna» som ersätter det vanliga förordet. Flodén betygar där skildringens föremål sin djupa aktning och citerar Geijers ord om det personliga som det högsta i historien. Även om nu inte det personliga är det absolut högsta i historien (där tvärtom personligt initiativ och bestämmande miljö ofta trasslas ihop till en svårutredd härva), så är det i varje fall det högsta i Flodéns sågverkshistoria. Ämnets tekniska och sociala sida har han i stor utsträckning lämnat — åt Reinhold Olsson och andra — för att i stället koncentrera sig på männen bakom verket, Bünsow, Hammarberg, Jacobsen, Dickson, Wikström och allt vad de heter. Resultatet har blivit ett monumentalt arbete, uttömmande detaljrikt utan att ändå bli förvirrande och skrivet i en högst personlig, lite ålderdomligt tjugande stil.

Den allmänna föreställningen om sågverkspatronerna har en obehaglig bismak av baggböleri och våldsamt slöseri med mer eller mindre orättmätigt skaffade rikedomar. Det är nu knappast fullt rättvist. Visst hände det att vägen till chefsstolen kantades med mindre vackra affärstrick. Sundsvalls-handlaren O. D. Weinberg påstås t. ex. ha blivit störste delägare i Wifstavarf genom att köpa lotter i bolaget för ett ankare brännvin per styck. Baggböleriet kan inte ens Flodén med all sin goda vilja se bort ifrån. Den lagstiftning som i sinom tid skulle stäv-

ja bolagens skövlingar måste ju haft sina orsaker. Vinsterna kunde ibland bli fantastiska. John Ekström kunde under sin chefs-tid vid Wifstavarf under högkonjunkturen efter fransk-tyska kriget notera vinster på upp till åttahundra procent, medan boupp-teckningen efter Friedrich Bünsow på Skönvik i runt tal redovisade åtta miljoner på tillgångssidan. En medlem av huset Dickson hade råd både att skjuta till måls på hotellens kristallkronor och att bjuda sedermera Carl XV på en magnifik björnjakt. Det var inte underligt om en vanlig människa inför sågverkspatronen kände sig ungefär som »Busen Tjernström» i Sundsvall, när han hälsade Axel Carstensens imponerande ekipage med ett hövligt »F!åt att jag andas».

Men saken har också en annan och viktigare sida. Patronerna var pionjärer som kämpade med oerhörda svårigheter för att kunna hålla näsan en bit över vattenytan och förkovra sina företag. Ett bekymmer som sällan minskade med åren var att skaffa kapital i det penningfattiga Sverige. Det ekonomiska tvånget hade ännu inte hävts av liberalismens krav på näringsfrihet. Äldre konkurrensföretag ställde sig ständigt i vägen för pionjären och den allmänna miss-tänksamheten mot rationaliserande nymodigheter försvårade tekniska förbättringar. Därtill kom de ständiga konjunkturväxlingarna med åtföljande upplåning och konkursrisk. Inte underligt att de män som verkligen besegrade denna hord av besvärigheter var starka personligheter med både fel och förtjänster av annat mått än genomsnittet. Inte minst framträder denna egenskap i deras förhållande till den s. k. överheten. Flodén berättar en belysande episod där en av de få patroner som ägnade sig åt politiken, Olof Björklund på Sund spelar huvudrollen. Landshövding Ryding hade tillåtit sig att huta åt landstinget därför att det gått emot utskottets förslag i en fråga, men Björklund svarade i sin tur med en skarp protest till protokollet mot att hövdingen överhuvud taget lade sig i en sådan sak. Kungligheten stod inte heller alltid så högt i patronernas ögon. »Äran att få umgås med Kronprinsen kan väl för många tyckas stor, men jag måste bekänna att min fattningsförmåga är så klen, att jag ej kan få upp värdet därav särdeles högt för andra än möjligen

hans jämnåriga», skriver E. J. Hammarberg till sonen i Uppsala, medan hans kollega Heffner prisar Karl XV för representationsreformen och spelar ut honom mot »den beklagensvärde narren och Don Quichotten Carl XII».

Det här berörda är endast glimtar ur ett verk som i sin fantastiska rikedom trotsar varje försök till referering. Flodéns bok är tjock men inte tjockare än att man läser den med nöje och ändå längtar efter mer.

Kampen mot vildmarken.

Den svenska nybyggarkolonisationen av lappmarken erbjuder både ett spännande skådespel och mängder av intressanta problem. I många stycken är den en slående parallell till den europeiska exploateringen av länderna på andra sidan haven. I båda fallen utgjordes pionjärerna av en blandning av driftiga arbetare, förslagna handelsmän och förrymda förbrytare. I båda fallen togs mycken liten hänsyn till de ursprungliga innevanarnas önskemål och behov. Därutöver erbjuder just den lappländska kolonisationen alldeles speciella problem, vilkas lösning kastar ljus över viktiga allmänvetenskapliga frågor. I mötet mellan den nomadiserande lappen och den bofasta nybyggaren har vi ett ypperligt tillfälle att studera kulturkontaktens problem. Hur reagerade man på ömse håll, och vilka intryck gav och tog man? En annan viktig fråga är själva obygdens förvandling till kulturområde. Speciellt intressant är att den lappländska fasta bosättningen från början reglerats av kungliga förordningar och inte som annars på nordiskt område förlorar sig i förhistoriens dunkel.

Det är ingen överraskning att finna att uppsaladocenten Åke Campbell gett sig in på en grundlig specialundersökning av den lappländska nybyggarkulturen. Med sina tidigare banbrytande insatser inom den svenska kulturgeografiska forskningen och sitt speciella intresse för det lappländska materialet är han sällsynt väl lämpad för uppgiften. Ändå kan man inte undgå att bli överraskad över hur väl han lyckats, när man nu tar del av resultatet i boken »Från vildmark till bygd». Campbell är något så sällsynt som en grundlärdd vetenskapsman som inte anser det nedsättande att skriva läsbart även för icke fackmän.

PROGRAM för Samfundets för Hembygdsvård sommarmöte i Kalmar den 5—7 augusti 1950.

Mötesbyrå på Frimurarhotellet öppnas den 4 aug. kl. 16.00. Föreståndare: fröken Esther Borin.

Mötesledare: seminarielärare Eric Bojs. Tel. 13146.

Inkvarteringschef: Arvid Karlsson, Turistföreningen, Box 23, Kalmar.

LÖRDAGEN DEN 5 AUGUSTI:

Kl. 10.00.

Mötet öppnas i Gröna salen på Kalmar Slott med anförande av landshövding Ruben

Wagnsson och Samfundets ordf. envoyén Zenon P. Westrup.

Högtidstal av landsantikvarie Manne Hofrén: »Kring Kalmar sund — möte med Östsmåland och Öland».

Rapport från Samfundets arbetsfält av fil. dr John Nihlén.

Kl. 12.00.

Lunch på Stadsparksrestauranten.

Den svenska statsmaktens första uppmuntran till fast bosättning i lappmarken ingick som ett led i dess strävan att överföra de lapska skatteinkomsterna från de skinnhandlande birkarlarna till kronan. Men »de öde trakterna i Hälsingland emot nord» kunde inte nämnvärt locka till fast bosättning, så länge lappmarken var ett ärmemarksområde som präglades av renskötsel, fiske och fångst. Först när landskapet blivit något mera gästvänligt och rovdjur inte alltför mycket hotade boskapen, kunde nybyggarverksamheten ta fart. Den blomstrade under 1700- och 1800-talen, då det gamla naturlandskapet förvandlades till kulturlandskap — vildmarken blir bygd. Fisket och fångsten hade därmed givetvis ingalunda spelat ut sin roll utan fanns kvar i egenskap av binärningar som ständigt hotade att bli huvudnäringar. Kronans stora bekymmer var nämligen, hur man skulle få nybyggaren att hålla sig till jorden i stället för att »förföta tiden med fiske och skjutande» (Fredrik Fryxells uttryck i en reseberättelse från 1755). I enlighet med de ekonomiska modeteorierna ansågs nämligen jordbruket som den enda rätta näringen. Kyrkoherde Pehr Högstöm gick så långt i förkunnet att denna tro att han uppmånade även lapparna att med det snaraste övergå till modernäringen för att »komma i roligare tillstånd». Ett program som betydligt bättre överensstämde med de faktiska

kulturgeografiska förhållandena hade däremot framställts redan av 1600-talslands-
hövdingen Johan Gran, som ansåg att man borde uppmuntra en fast svensk bebyggelse i lappmarken, som var grundad på boskaps-
skötseln och utnyttjade den naturliga ängs-
marken och lövskogen. Grans riktlinjer framställdes i 1673 års lappmarksplakat men övergavs snart för de nya ekonomernas dogm om åkerbrukets enastående betydelse. 1795 års lappmarksplakat ålägger sålunda nybyggaren att ovillkorligen odla upp en viss areal åker med risk att mista nybygget om den ej kan redovisas vid anläggnings-
synen. Först på 1800-talet fick den fram-
synte Gran upprättelse av landshövding G. A. Montgomery, som framställde ett liknande program för lappmarkskolonisationen.

Kulturkontaktens intressanta problem behandlas utförligt och instruktivt av Campbell men kan här endast flyktigt beröras. Från att i början ha varit en strid på kniven där lappen praktiskt taget var rättslös gentemot nybyggaren, utvecklades så småningom ofta förhållandet mellan den ursprunglige invånaren och inkräktaren till den bästa grannsämja. Tvisteanledningarna var visserligen många, men snart nog fann man på ömse håll att man vann mest på att hjälpa varandra. Det var som Campbell uttrycker det »för mycket att på en gång strida både mot mänskliga fiender och en hård natur».

A. A.

Kl. 13.30.

Kalmar Slott beses under ledning av riksantikvarie Martin Olsson och landsantikvarie Manne Hofrén.

Kl. 15.30.

Rundvandring i Kalmar. Huvudciceron: landsantikvarie Hofrén.

Kl. 19.30.

Middag på Stadshotellet på inbjudan av Kalmar stad.

SÖNDAGEN DEN 6 AUGUSTI:

Kl. 8.30.

Utfärd till Öland. Samling vid Ölands-
hamnen. Från Färjestaden går färden med bussar över Gråborg, en av vårt lands märkligaste fornborgar, som beses under ledning av rektor Göran Palm, till Gärdslösa prästgård, där kort uppehåll med anförande om Stagnelius göres.

Kl. 12.30.

Lunch i Borgholm.

Demonstration av Borgholms slottsruin och besök på Solliden. Avfärd från Borgholm utmed västra landborgen till Glömminge kyrka, där kort andaktsstund hålles under ledning av prostén Einar Svensson.

Hemfärd. Kvällen fri.

Kl. 20.00.

Överläggning med hembygdsföreningarnas representanter och andra intresserade angående aktuella problem och arbetsuppgifter inom hembygdsrörelsen. Inledningsanförande av fil. dr Harald Stale och riksdagsman Hæggbloom.

MÅNDAGEN DEN 7 AUGUSTI:

Kl. 8.30.

Samling vid Tullslätten. Avfärd till Orrefors glasbruk, som beses under sakkunnig ledning.

Kl. 13.00.

Lunch på Stora Hotellet i Nybro. Hembygdsföreningen bjuder på kaffe.

Kl. 14.00.

Utfärden fortsätter med bussar till Hossmo och Halltorps medeltidskyrkor. Den senare demonstreras av professor Gerda Boëthius. Färden går vidare till Värnanäs med besök på Näset.

Hemfärd.

Kl. 19.30.

Avslutningsmiddag på Teaterkällaren.

Anmälningstiden utgår den 1 juli. Rätt till ändringar i programmet förbehålles.

K O S T N A D E R:

Mötesavgift (som erlägges sedan anmälan bekräftats av Samfundet) kr. 15:—.

Lördagen den 5 aug.: Lunch på Stadsparksrestauranten kr. 6:— (inkl. måltids-
dricka, kaffe, servis).

Söndagen den 6 aug.: Utfärd till Öland kr. 6:—. Lunch i Borgholm kr. 6:— (smörgåsbord, varmrätt, måltidsdricka, kaffe, servis).

Måndagen den 7 aug.: Utfärd kr. 6:—. Lunch i Nybro kr. 6:— (långsmörgås, småvarmt, varmrätt, måltidsdricka, servis). Middag på Teaterkällaren (långsandwich, småvarmt, kaffe, servis) kr. 7:50.

Rumsbeställningar

torde ske direkt till Kalmarbygdens Turistförening, Box 23, Kalmar.

Obs! Samfundets exp. mottager således icke några rumsbeställningar.

Utfärd till Öland,

norra eller södra udden, anordnas tisdagen den 8 augusti. Anmälningar till Kalmarbygdens Turistförening, Box 23, Kalmar.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

<i>Gunnar Edman: Vem äger landskapet?</i>	19
<i>Z. P. Westrup: Några funderingar om landskapsvård i anslutning till Linnés skånska resa</i>	29
<i>Edvin Mäkitalo: Skolan och hembygdsvården</i>	41
<i>Folke Skuncke: Skall skogsmannen befatta sig med natur- och landskapsvård?</i>	47
<i>Jalmar Furuskog: Vid ett halvsekelskifte</i>	61
<i>John Landquist: Hallands Väderö måste snart fridlysas</i>	69
<i>Karl-Hampus Dahlstedt: Paus i forsdöden!</i>	77
<i>Pehr Johnsson: Marknader och marknadsbodas</i>	85
<i>Gösta von Friesendorff: Bibehållandet av de sydsvenska lövskogarna</i>	93
<i>Bengt Järbe: Biblioteken och hembygdslitteraturen</i>	101
<i>Paul Nyberg: Finsk syn på svensk landskapsvård</i>	112
<i>Per Orgård: Hälsingland</i>	119
<i>Till Hilding Kjellman</i>	132
<i>Samfundets nye ordförande</i>	133
<i>Hilding Kjellman: Lär känna Din bygd — slå vakt om dess egenart</i>	134
<i>Halt inför Siljan!</i>	137
<i>H. Segerros: Gränsmärken och rastplatser</i>	138
<i>Saknas allt sinne för tradition?</i>	140
<i>Dansk stadsplanering och arkitektur</i>	141
<i>Är folkhemmet fult?</i>	143
<i>J. N.: Ödmjukhet till döds</i>	144
<i>J. N.: Museernas uppgift</i>	145
<i>A. A.: Naturupplevelse</i>	147
<i>Den svenska tråkigheten</i>	148
<i>Hembygdsrörelsen i motvind?</i>	149
<i>W. S-m: Folkpsykologiska studier</i>	150
<i>E. B.: Hembygden hälsar Sverigeättlingar</i>	151
<i>Meddelanden</i>	152
<i>Litteratur</i>	154
<i>Program för Samfundets sommarmöte i Kalmar</i>	158

Studiet av hembygden är grunden för all hembygdsvård

Samfundets för Hembygdsvård studiehandbok

VI UPPTÄCKER HEMBYGDEN

ger hembygdsföreningar och studiecirkelar studieplaner, råd
och anvisningar för hembygdsstudierna.

Redaktör: Fil. dr John Nihlén.

Redaktionskommitté: Lektor Lorentz Bolin, Dr phil. Bogislaw
Klingspor, Intendent Albert Sandklef.

Pris kr. 6.75. Samfundets medlemmar erhåller 20 % rabatt.

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD

Mäster Samuelsgatan 3, Stockholm. Postgiro 8136.

SKÅNSKA JUTEFABRIKS AB HÄLSINGBORG

Klichéer från Grafiska Aktiebolaget Hofving & Myrberg.



SKULPTURBOKEN

Europas vackraste skulpturer i 480 bilder.

»Ett populärt praktverk, som står fullt i klass med utlandets bästa av denna art, och av alla konsthöcker en av dem man helst vill rekommendera till allmänheten. Det är en fröjd för ögat att vända bladen i denna skulpturbibel med dess många praktfulla detaljbilder.»

Gotthard Johansson i Svenska Dagbladet.

Häft. i 3 delar, pr del 18 kr. I ett halvfr. band 86 kr.

NORDISK ROTOGRAVYR